

NAGY EMIL LONDONI LEVELEI

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot.
Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1936.

Budapesti Hírlap nyomdája

MIÉRT VÁLASZTANAK ANGLIÁBAN?

Az egész világ ámulva-bámulva nézett 1924 októberben a feloszlattott angol Parlament felé. A liberálisok ezelőtt nyolc hónappal a munkáskormány kezébe juttatták a hatalmat és támogatták a kormányt a legkényesebb kérdésekben is, a konzervatív-párttal szemben. Újabban az orosz szovjettel kötött megállapodásnak pénzügyi része ellen súlyos aggályai támadtak a liberális-pártnak, s mindenki azt gondolta, hogy itt fog megszakadni a barátság, s íme egy éjszaka félig-meddig váratlanul, a konzervatívok egyesültek a liberálisokkal egy olyan liberális indítvány elfogadása irányában, aminek nyomán a király MacDonald előterjesztésére feloszlatta az alsóházat. S mi volt az a kérdés, aminek a jegyében a két nagy polgári párt egyszerre megegyezésre jutott, s közös erővel leszavazták a kormányt? Semmi egyéb, mint egy tisztán és kizárólag *igazságügyi kérdés, az igazságügy pártpolitikától mentes tisztaságának a kérdése!* Azt hihetné tán valaki, hogy a kormány a bíróságot akarta korrumpálni valaminő irányú pártpolitikai érdekű ítélkezési céljára? Dehogy, itt a bíróság tekintélye olyan hihetetlen magasságban van, hogy ilyesmiről szó se lehet. Csak az történt, hogy az Attorney General, aki furcsa angol keveréke az igazságügyminiszternek és a

koronaügyésznek, visszavonatott az ügyészségen olyan följelentést egy kommunista szerkesztő ellen amelynek benyújtásához előzően hozzájárult és súlyos jelenségek forogtak fenn abban az irányban, hogy ez a följelentés-visszavonás olyképpen történt, hogy a Labour-párt kommunistaízü szárnya nyomást gyakorolt a miniszterelnökre, s az ezt a nyomást tovább adta az Attorney Generalnak. *Tehát csakis annyi a vád a kormány ellen, hogy egy kommunista lázító cikk üldözését pártpolitikai érdekből szüntette be az ügyészség útján,* vagyis az igazságügy tiszta közérdekű menetébe pártpolitikai szempontból zavaróan belenyúlt. Ez a vád — miután a kormány védekezése nem találtatott kielégítőnek — elég volt arra, hogy az egymással igen kevésbé szimpatizáló két nagy politikai párt egyszerre összefogjon, s megbuktassa a kormányt.

A mi hazai viszonyaink annyira mások mint az itteniek, hogy a történetek valóságos belső jelentőségét alig tudja valaki otthon megérteni, ha az angol igazságügyi viszonyokról némi tárgyilagos tájékoztatást nem nyer:

1. Az angol jog nem ismeri azt, hogy bárminő magánfél visszavonhassa a bűnügyi följelentést, mert itt minden bűnügy egyedüli kompetens üldözője a Korona. Ami bűnügy egyszer a törvényes üldöző hatóság kezébe kerül, azzal többet a magánfél nem rendelkezik, hanem egyedül csak a legszentebb módon felfogott nemzeti és társadalmi közérdek eszméje, melynek nevében a Korona üldözi a bűnöst a főállamügy ész útján. Ez a jogi tétel világot vet az itteni ősi tradíciókon alapuló jogi felfogásra.

2. Évtizedek óta nem történt meg, kivéve a háború alatt, hogy az ügyészség visszavont volna valami feljelentést, ami egyszer már bírókézre került. A bíróság tekintélyének a sérelmét látja abban az ősi angol puritán felfogás, hogy az ügyészség játszassak a független bíróval, s így ha már egyszer va-

lami bűnügyet bíró elé vitt a főügyész, azt megint nem szívhatja vissza, ahogy neki tetszik. Ami egyszer bíró elé került, abban a bíró az egyedüli úr.

3. ősi felfogás szerint az Attorney General tagja ugyan a minisztériumnak s pártember, de semmiféle bűnügyi üldözési ügyben se fogadhat el utasítást a minisztertanácstól, még kevésbé a miniszterelnöktől magától, már pedig a jelen esetben az utóbbi lehetőségre mutatnak az adatok. Lord Birkenhead elmondta a Parliament viharos éjjeli ülésén, hogy amikor a háború alatt ő volt Attorney General, egy ízben a minisztertanács papirosán közölték vele, hogy kivételesen, nagy állami közérdekből el kellene tekinteni egy bűnügyi üldözéstől, s ő kijelentette, hogy addig egy tollvonást se tesz, míg az a törvénytelenység jóvá nem tétetik, hogy a miniszterelnökség bele szól egy bűnügybe. Ebbe az ősi kardinális felfogásba hihetetlenül mélyen belevágna az, ha igaz lenne, hogy kommunistaizű képviselők nyomására s a miniszterelnök óhajára vonta vissza a feljelentést az Attorney General. Ennek a kérdésnek a megvizsgálására rendelt a többség a kavargó szenvedélyű éjjeli ülésen parlamenti vizsgáló-bizottságot, s ennek a bizottságnak munkábaállása helyett a kormány inkább választotta a ház feloszlását.

Az egész polgárság az igazságügyet az 6 saját kincsének tartja, s fájdalmasan szisszen fel mindenféle jobbfajta munkás is, nem is szólva kispolgárról, ha azt látja, hogy bárminő kormány pártpolitikát akar belevinni a nemzeti közkincsbe, az igazságszolgáltatásba. Ez magyarázza meg igazán az óriási felháborodást s azt, hogy a polgári pártok nem féltek attól, hogy a Labour-kormány elleni súlyos gyanút az ádáz választási harc tengelyévé tegyék, s ezért irtózott viszont a kormány a parlamenti vizsgáló-bizottságtól.

A nagy misztikus bíró, az angol nép dönteni fog a vitában a választási urnánál október 29-én.

LONDONI PARKOK

Közel esik ide a Lincoln's Inn Fields, egy kedves, kisebbfajta park. Igaz, hogy magyar mértékkel kifejezve ez is öt katasztrális hold terjedelmű, de az ilyen park itt igazán a kicsinyek közé számít. A zöld pázsit még mindig zöld ugyan, de nagyon szeplős már az arca az őszi hangulat súlya alatt ráhulló falevelektől. Ez a tér, amelyen a park van, most némi aktualitással is bír, mert itt a harmadik szám alatt élte sok éven át boldog házaseletet a szocialista miniszterelnök. A parkban meg van örökítve az elhalt hitves. Az emlék tulajdonképpen egy padszerű pihenőhely, amely felett bronzba öntött kedves női alak virágtól körülfont angyalkákkal játszik. Az emlék hátán meg van írva röviden az élettörténete, s onnan látom, hogy Gladstone Jánosnak hívták MacDonaldné édesatyját. Lám, lám, itt a szocialista politikuscsaládok származása is az ősi nemzeti gyökerek közé nyúlik vissza. MacDonaldról pláne azt beszélik, hogy valami régi, középkori, úgynevezett „balkézről való házasság“ révén arisztokrata vér van benne. Ezt egy egyszerű munkásasszony beszélte nekem, büszkén dicsekedve azzal, hogy szocialista pártvezér ereiben „kék vér“ s nem holmi közönsekés piros vér folyik. Azt a körülményt, hogy az arisztokráciának itt — még az alsó népben is — olyan óriási számú, őszintén ragaszkodó híve van, sokféle való kérdezősködés alapján azzal magyarázom, hogy az angol arisztokrácia nagyban és egészben két fogalom iránt igen meleg érdeklődést tanúsított egész múltján keresztül s ezek voltak: *a munka* (business) *megbecsülése* és a *közérdek szeretete*. Különösen az a körülmény a legerősebb társadalmi alapjuk, hogy saját magánérdekeiket mindig nagyszerűen össze tudták egyeztetni a valóságos közérdekkel.

Hogy milyenek ezek a londoni parkok, azt csak

úgy tudom megmagyarázni, ha azt mondom, hogy tessék elképzelni, hogy a Margitsziget bent van Pesten a Belvárosban, az egész Rákos mezeje ott van a Dohány-utca körül s a Vérmezőnél négyszer nagyobb terület a Kálvin-téren, százados fákkal borítva.

Ebben nincs egy hajszálnyi nagyítás se! Persze, hozzá kell képzelni egy kicsit nagyobb Pestet, mert ma Londonnak magának annyi lakosa van, mint egész Csonka-Magyarországnak Ezeket a kerteket mind véges-végig, keresztül-kasul, hatalmas buja fű borítja, ami nem arra való, hogy csak nézze az ember úgy mint nálunk Pesten, hanem hogy járjon rajta. Ósrégi, gyönyörű, terebélyes fák adnak védelmet a nap ellen s a naponként néha tízszer megismétlődő eső ellen, ami ennek az éghajlatnak sajátos vonása napsütéssel váltakozva — nyáron. Inkább ősfákkal borított erdőszerű legelők ezek, mint parkok. A beláthatatlanul elterülő füveken mindenféle birkák legelésznek. Az ember tudja, hogy Londonban van, de nem lát ebből semmit, nem hall ebből semmit. Mély csend honol a parkok közepe felé s a magyar ember lelke néha szinte merengve keresi a gémes kutat a legelésző birkák között, — London kellős közepén, ebben az óriási csendességben. A parkokban nagy tavak, sok csónak, s nagyszerűen kímélt szárnyasfajták. Sohase hittem pl., hogy ennyiféle kacska lehet a világon, — a hírlapi kacsákat nem tekintve. Néhány ilyen nagy parkban hatalmas sporttelepek vannak óriási méretű úszóhelyekkel, mindenféle lawntennisz. Rengeteg a madár és kedves látványt nyújtanak a madarakat etető különféle bácsik és nénik.

Minden nagy parkban vannak azonban virágos helyek is nagy területeken, ahol a tarka, ezerszínű virágok olyan óriási, elképzelhetetlen tömege kerül el az ember szeme elé, hogy szinte felkacag lelke a boldogságtól.

A HYDE-PARKBAN

Vasárnap délután kimentem a Hyde-parkba, arra a helyre, a Marble Arch mellé, amely szombaton és vasárnap délután egész éven át a népszónoklatok színtere szokott lenni, biztosan számítván arra, hogy itt most mulatságos népies választási beszédekben lesz részem. Ezt a helyet csak körülírva tudom elnevezni, s nem tudok neki más nevet adni, mint Isten szabad ege alatti *népkaszinó*. Mindenki, akinek kedve tartja, kiöntheti elméje bölcsességét hétről-hétre meggyőződése szerint, feltéve, hogy van aki hallgatja. De ilyen mindig akad. Nem képzelhető el olyan vad elmefuttatás, aminek itt ne lenne közönsége. Normális időkben, vagyis amikor nincs képviselőválasztás, a beszéd témák rendszeren vallási vagy bölcséleti kérdések körül mozognak.

Egyszerre tíz szónok is beszél kis emelvényekről, aránylag nem nagy helyen, s közöttük alig van néha több, mint öt méter (pardon: yard) távolság s ez azért van, mert a legtöbb szónok arra utazik, hogy elcsalja a szomszéd szónok hallgatóságát. Egy más mellett beszél itt katolikus, protestáns, zsidó, kiki a maga vallásáról, egymás mellett ütköznek a legellentétebb bölcsészeti iskolák, s az angol népkultúra egyik legsajátosabb nagyszerű vonása, hogy itt egyenesen erkölcsi lehetetlenség az, hogy valamilyen szónokot ne engedjenek beszélni. Mindenki beszél, amit akar s a közönség azt bokszolná össze, aki valakit a beszéd elmondásában akadályozni merne. Ha az ellentétes nézet nagyon erőteljesen akar megnyilvánulni, akkor ez legföljebb (haragos, de sokkal inkább humoros közbeszólások formájában történik.

A nyáron egy ízben tanúja voltam itt egy fényes jelenetnek. Egy öreg ember, Izrael keserveiről szónokolt magas emelvényről, elég nagy, csendes hallgatóság előtt. Egyszerre csak tőle, nem több, mint

három méterre, az oldalvást álló hallgatóság szélén megjelenik egy fiatal, jólöltözött nő és kalapját, kabátját, esernyőjét letévén maga elé a földre, egyszerűen a földön állva, elkezd beszélni — Krisztus urunk szenvedéséről. Először csak egy-két ember fordult hátra, mert lelkes hangon beszélt, kitűnő orgánummal, majd amikor a konkurrens női szónok mindjobban belemelegedett és pompás szónoknak bizonyult, lassan-lassan mindenki elfordult az öreg zsidótól. Tíz perc alatt százakra növekedett a tömeg, s a nő mindig erősebben és mindjobban átszellemülten ecsetelte a Megváltó szenvedéseit, akárcsak egy modern női kiadású Assisi Szent Ferenc. Végül az öreg zsidó tökéletesen és egészen magára maradt s annyian se hallgatták, mint a magyar parlamentben egy-egy szakkérdésről beszélő szónokot. De az öreg azért csak tovább beszélt onnan a magasból, bár hangját nem lehetett hallani, csak szájajárása volt látható. Én megsajnáltam, odaálltam eléje s akkor egyedül nekem beszólt csak, míg én is ott nem hagytam.

Szentül hittem, hogy most a választási küzdelem idején itt csupa szocialista szónokkal találkozom. De módfelett nagy volt a csodálkozásom.

A legelső emelvényen, amit megpillantok, a következő felírás olvasható: *The Primrose League*. Ez a neve a konzervatív párti egyletnek, Lord Beaconsfieldnek, a konzervatív párt tulajdonképpeni megalapítójának kedves virága után elnevezve. A szónok nagy lelkesedéssel fejtegette a konzervatív párti eszméket, s ügyesen támadta a szocialistákat. Arról, hogy mi itt ez a *konzervatív várt*, külföldön téves eszmék honolnak. Ez a konzervatív párt főképpen a nagyvagyonú, hatalmas mágnások vezetése alatt áll, akik azonban évszázadok óta értenek ahhoz, hogy miképpen kell olyan nagy általános nemzeti alapra fektetett széleskörű népies politikát folytatni, ami egyesítse a nagyurakat és a kispolgárokat, sőt

a jobbfejta munkásokat is egyaránt. Ezek a mágnások nem szükkeblűek, s nem hálás dolog ellenük saját falujukban korteskedni. Ez a párt csak itt, ezen a történeti angol talajon fejlődhetett ki.

Egy másik szószéken meg a következő felírás olvasható: „National Citizens, Antisocialist Campaign“, ott is erősen bírálják a szocialista elveket, igen nagy, figyelő hallgatóság előtt.

Odébb látok Labour-szónokot is; messziről mutatja eme jellegét a nagy vörös zászló, amelynek árnyékában szónokol, őt is sokan hallgatják. De mellette pár lépésre meglehetősen megosztva a tömeg érdeklődését, egy pap beszél, szószékére ez lévén írva: „Catholic Evidence Guide“. Jobban bent a pázsiton egy hiányosfogú öreg gentleman azt fejtegeti, hogy csak Darwin rendszere az igazság, de nagyon sok a humoros közbeszólás. Senki se bántja a másikat, mindenkit meghallgatnak.

Az igazi választási harcot a liberális párt nyitotta meg a 3000 ülőhelyes „Queen’s-haHban“.

Minden széken van egy kis füzet „Liberális választási dalok“ címmel. Semmi név, semmi személyi kultusz, semmi személyi sárbarántás, egyszerűen liberális elvi dalok, amit egy-egy népies dallamra énekelnek óriási orgona kísérete mellett, mintha a templomban zsoltárokat énekelnének.

Itt nagyon drága dolog követni az eseményeket, mert az olyan kávéház fogalma, ahol lapot is lehet olvasni ismeretlen, s külön meg kell venni a lapokat. Minden angolnak meg van a maga „club“-ja, ahol a lapokat elolvashatja, de ön még nem vagyok tagja semmiféle „club“-nak.

Áldott, gyönyörű intézmény, kedves, jó budapesti kávéház, hogy merengek utánad, ahol egyetlen pikkoló hangjánál 20 lapot olvashatsz, óh irigyléreméltó magyarom, s közben a pincér tizenkétszer hoz friss vizet, míg itt egy pohárért is küzdeni kell a vendéglőben és cukrászoltban s ha ettel, markodba

nyomnak egy fizetőlapot — s mehetsz. Te se köszönsz, a pincér se köszön.

Ha pedig esik az eső, nem tudsz itt bemenekülni máshová, mint vagy múzeumba, vagy — templomba.

A BÜNTETŐ BÍRÓ

„Nagy London“ közismert hatalmas büntetőtörvénytörvényes palotájának: az Old Bailey-nek egyik tárgyalótermében ülök. Mint külföldi jogásznak, még hozzá Magyarország volt igazságügyminiszterének, igen előkelő helyem van. Mellettem, előttem fodros, fehérparókás, feketetaláros barristerek (ügyvédek) beszélgetnek s én is eszmecsere folytatok szomszédaimmal. Várjuk a bírót: Justice Earnest Wild-et. A nagy terem impozáns, tömör és változatos alakzatú tölgyfaburkolat borítja alulról fölig. A terem nagyrészt a vádlottak helye (dock) foglalja el, egy otromba nagy, rácsos, üveges, kalitkaszerű alkotmány, amelybe alulról vezetik föl a vádlottat. A barristerekkel szemben ül a tizenkét „soros esküdt“, a „Jury“. A többi esküdt (juror) vagy ötven, hátul külön padokon szorong s várják a sorukat. Balra tőlem tekintélyes magaslat, amelyet vaskos korlát választ el a terem mélyebben fekvő részeitől. Ott ül majd a bíró fönt a magasban, az üresen tátongó impozáns, aranycímeres karosszékek egyikében. A bírói emelvény előtt lent van még egy másik korlátos asztal, ott ül a clerk, egy negyven év körüli úr. Ő is parókás és feketetaláros, bírói képzettsége is van, de azért nem bíró, csak bírósági hivatalnok. Nagyon nehéz itt az emberek korát meghatározni, mert senkinek sincs se szakálla, se bajusza, az arca mindenkinek fiatalos, még az öreg embereké is, a nagy fehér paróka pedig kétségben hagy az iránt, hogy az illető egyén haja fekete vagy fehér-e a paróka alatt? A clerk feladata az, hogy a bírót munkájában támogassa. Minden

technikai munkát ő végez, ő állapítja meg, hogy az esküdtek, tanúk itt vannak-e mind, s a tárgyalás megnyitása után ő ismerteti az esküdtek részére néhány nagy vonásban az ügyet. Ami a bírósági tárgyaláson tisztára csak *mechanikai* munka, az még a clerk méltóságán is alul van, ezt már az „usher“, a teremőr csinálja. Ez olvassa föl az eskümintát az esküdtnak, a tanúnak, s ő inti csendre, rendre a hallgatóságot. Mindezt a formai munkát, amit itt a clerk és az usher együtt végeznek, s aminek ellátása derogálna az angol bírónak, otthon, Magyarországon mind a szegény elnök maga csinálja. A bíró Angliában egyedül csakis a tárgyalást vezeti, a tárgyalás befejeztével részletesen és nagy tekintéllyel kitanítja az esküdteket, s ha az esküdtek a ténykérdésben döntöttek, erre alkalmazza a jogot. Az ítéletet már a clerk foglalja írásba, a bíró csak a szentenciát mondja ki. Amikor a „tárgyalás vezetéséről“ beszélek, ezt a fogalmat már eleve tisztázni akarom. A bíró itt elsősorban senkihez, se tanúhoz, se vádlotthoz kérdést nem intéz. Az egész tárgyaláson, elejétől végig, az összes kérdéseket egyfelől az ügyész, másfelől a védő teszi fel s az egész bizonyítás a két fél: vádló és védő kezében van. A bíró csak akkor szól bele az ügyésznek és a védőnek a munkájába magas székéből, ha valami kérdést helytelennek vél, vagy a tényállást nem látja még tisztának és szükségét érzi annak, hogy maga is intézzen valakihez kérdést. Itt olyan vád nem érheti a bírót, amivel nálunk illetik néha a tárgyalást vezető elnököt, hogy egyoldalú irányzattal tette föl a kérdéseket. A súlyos, nehéz kérdések tömegét itt az ügyész intézi a vád tanúihoz, viszont a védelem tanúit elsősorban a védő hallgatja ki. Ezt hívják „examination“-nak s azután természetesen mindegyik tanút kihallgatja az ellenfél is, a vád tanúit a védő, a védelem tanúit az ügyész s ezt hívják „crossamination“-nak, ami itt minden tárgyalás tengelye.

Miután a magyar perrendtartás szerint a vádlotthoz csakis a bíró (elnök) intézhet kérdést, az én fenti magyarázatom kétséget hagy fenn aziránt, hogy kicsoda kérdezi ki Angliában a vádlottat, az ügyész-e, vagy a védő és a vádlott is examination és crossexamination alá esik-e, mint a tanú, azaz magyarul mondva, ki *vallatja* hát a vádlottat az angol bírói tárgyaláson, ami magyar felfogás szerint lényeges kérdés, hisz inálunk a tárgyaláson a vádlott faggatásán van a súlypont. Hát e tekintetben kedves olvasóközönség, a hazai büntető perjog és az itteni jog között olyan ég és föld különbség van, hogy ennek a kérdésnek külön néhány mondatot kell szentelnem: mert bizony itt úgy áll a dolog, hogy a vádlotthoz egyáltalán senki se intéz kérdést. Csak a clerk kérdez annyit a ketrecben ülő vádlotthoz, hogy bűnösnek érzi-e magát vagy nemi

Ha a clerk kérdésére azt feleli a vádlott, hogy bűnösnek érzi magát, akkor hazaküldik az esküdtiséket s a bíró egyedül ítélkezik. A vádlotthoz senki se intéz kérdést, az úgy ül ott a dock-ban, mintha nem is az ő bőréről lenne szó: *itt a vádlott beismerésének a kicsikarása nem eszköze a bizonyításnak.* Az ügyész tartozik felvonultatni az összes bizonyítékokat, anélkül, hogy a vádlott a dockban kinyitná a száját. A vádlott vallomásával egyedül csak a védelem bizonyíthat, ha akar, vagyis ha a vádlott kihallgatását a védelem érdekében szükségesnek véli. De akkor azután — s itt jön a fordulat, amin elámultam, bámultam, amikor a nyáron először láttam — a vádlott kihallgatásának idejére megszűnik voltaképen vádlott lenni, s *tanúvá lesz*, saját ügyében. Még a külső forma is ehhez igazodik. Amikor már minden tanút kihallgattak, jobbról is, balról is, okiratokat felolvastak és így tovább, vagyis lefolytatták a rendszeres bizonyítási eljárást, akkor, ha a védelem kívánja, a bíró elrendeli a vádlott kihallgatását. Erre aztán kinyílik a dock ajtaja, a vád-

lottat átvezetik a tanúhelyre (witnessbox), s az „usher“ éppen úgy felolvassa neki az eskümintát, mint minden más tanúnak, éppen úgy megcsókolja a bibliát a vádlott is, mint a tanú, s akkor a saját ügyében a vádlott is“ tartozik *csak a tiszta igazat vallani* — hamis eskü és súlyos fegyház terhe alatt. Vagyis azt mondja az angol jogrendszer: „Te vádlott, én téged nem bántalak, nem faggatlak, s nem kezellek már a tárgyalás elején úgy, mintha valóban bűnös lennél, hisz azt se tudom még, hogy az esküdtpolgárok bűnösnek találják-e? Nem is akarok beismerésre bírni, miért erőltesselek arra, hogy magad ellen tégy beismerő vallomást, ez nem lenne helyes! Az ügyész tartozik mindent bizonyítani nélkül, de ha te vádlott, mégis beszélni akarsz az esküdtek előtt, akkor a kutyafáját — *csak igazat szabad mondanod, másképp irgalmatlanul bezárlak — hamis esküért!*“ Elbeszéltek egy esetet, amikor egy vádlottat a saját hamis vallomása alapján felmentettek. Tíz év múlva kisült, hogy hamisan vallott, s ekkor elítélték ötesztendei fegyházra hamis eskü címén, amit a saját ügyében elkövetett, mert senki se szólította fel arra, hogy valljon, s ha mégis magától vallani akart, neki is csak az igazat volt szabad vallania, mint bármelyik tanúnak. Mikor mind ezt megtudtam, szédületes magasnak láttam ezt az országot erkölcsileg.

A fentebb kifejtettek bővebb megvilágítására elmondok egy esetet, ami előttem történt itt, október 3-án. Két fiatalember ült a vádlottdockban. A rendőrség súlyos erkölcstelenséggel vádolta őket az ügyész útján. Az esetre nem volt más tanú, csak két rendőr. A védő kegyetlenül „Mellenkérdezte“ őket és ekkor én is olyan benyomást szereztem, hogy a rendőrök alighanem tévedtek. Végül a védő kérte a vádlottak tanúképpen való kihallgatását. Az egyik vádlott át is ment már a tanúkalitkába, letette az esküt, megcsókolta a bibliát, s a védő már fel akarta

hozzá adni az első kérdést, ami után viszont természetesen az ügyész ellenkérdezte volna a vádlottat, s akkor egyszerre az esküdtek, anélkül, hogy kimentek volna, gyanúsán összesúgtak, s az elnökük felállt a következő szavakkal: „Mylord az esküdtek egyhangú meggyőződése az, hogy a vádlottak kihallgatása felesleges, mert az ügyész úr bizonyítása nem kielégítő. A zsűri a vádlottakat ezennel nem bűnösnek — not guilty — nyilvánítja.“ Maga a bíró is meghökkent, hogy az esküdtek még az ő kitanítását (summing up) se várták be, de nem felelt mást, csak annyit; hogy „all right“. Ennyire nem úr itt a formalizmus. Mindig a *lényegen* van a súlypont, sohase a bürokratikus formákon. Ellenben van ősi tradíciókon alapuló *ceremónia*, amely lélekemelő, mert a bírói tárgyalást ünnepélyessé teszi, ellenben nincs formalizmus, ami lélekölő.

A clerk mindent elkészített már, hogy meglehesen kezdeni a tárgyalást, amikor három erőteljes kopogás hallatszik az egyik ajtón. A teremben mindenki talpra ugrik, az ajtó felpattan, s belép a bíró parókásan, vörös, impozáns talárban. Kezében nagy virágbokréta. (De ez csak a negyedévi Quarter Sessió megnyitó ülésein van így, nem mindennap.) Követi egy díszruhás, kardos Sheriff, mint a karhatalom parancsnoka és még egy másik egyenruhás, kardos úr, hogy emeljék a bírói tekintélyt! Ezek kezében is virágbokréta. A bíró asztala telehintve mentolos virágokkal, füvekkel és majorannával. Mindez sok évszázados szokás, aminek az az eredete, hogy a régi időben a börtönök igen piszkosak voltak, dúlt bennük a gaol fever (ejtsd dzsél fivér); a börtönláz. A vádlott sok bűzt hozott fel magával a dockba, minek ellensúlyozására volt a sok virág, s ámbár ma már a börtönök olyan tiszták, mintha egészségügyi intézetek lennének, a szokás — mint bájos tradíció — pontosan fennmaradt. Közben az usher hangos szóval üdvözli a bírót: „Hear Jou, Hear Jou, Hear

Jou“ mondja a teremnek, ami úgy hangzik, mintha azt kiabálná, hogy „Ojjé, ojjó ojjé“. Ennek az üdvözlésnek a szövege is sok évszázados. A bíró leül, jobbra-balra könnyen meghajtja magát. Mondhatom, hogy amikor egy püspök bejön otthon a templomba, nem ünnepiesebb valami, mint ez a bírói bevonulás.

Hát még a felebbezési bírák, meg a Lord Chief Justice, a Lord Chancellor, meg a Lordok házában bíráskodó jogi bárók, „szent Isten, ezek olyan rettentő nagy urak, hogy az ember alig mer rájuk nézni.

Ha a vádlottat elítélik, az minden esetben fogva marad. A felebbezés csak ritka jogorvoslat, alapigazság az, hogy az esküdt és a bíró együttes ítélete végérvényes. Ha az esküdtszék a vádlottat felmenti, az ellen nincs felebbezés az ügyész részéről, magánvádló nincs, minden vádat elvileg a Korona visz.

Végtelenül magasan tartja a bírói tekintélyt az, hogy akit a bíróság elítél, az mindjárt ott is marad a fogházban. Átlagban minden bűnügy az elkövetés után három hónapra végérvényes elintézészt nyer, mert a felebbezési módosítás fehér holló. A „kegyelem“ is fehér holló.

Itt a bírói hivatás *nem életpálya*. A bírói kinevezés kitüntetés. Ha valaki, mint ügyvéd, igen jeles jogásznak bizonyult, kiforrt, hírnévre tett szert mint nagyszerű tudós, intakt férfiú: akkor lehet bíró.

Nagyon jól tudom, hogy ezt így nem lehet megcsinálni otthon, de szilárdan vallom ma már, hogy okos, higgadt, mindent mérlegelő és körültekintő módon át kell formálni otthon a bírói rendszert. Azok a sajnálatos dolgok, amik otthon történnek, feltétlenül mutatják. Sokkal kevesebb bíró kell, de más rendszerben. Ma az elsőfokon, ahol a bíró ütközik az étellel, s ahol a legnagyobb bölcseségre van szükség, sokszor bizony egészen fiatal emberek ítéleznek, akik számára csak most kezdődik az élet, akik mögött még nincs kiforrott élettapasztalat. A böl-

esek, a tapasztaltak viszont, akiknek az életet kellene dirigálniok, iratokból ítélve, azon vitáznak fent a magyar királyi Kúrián, hogy a semmiségi panaszt *elutasítsák-e* vagy *visszautasítsák?*

ANGLIA FŐBÍRÁJA

Gyönyörű nagy terem, mindenfelé pazarul fargott tölgyfa, a falaknál alulról fölig könyvek. Ezekben van megírva az angol bíraskodás élő joga 7—800 évre visszamenőleg. Nagyon kevés itt Angliában a szoros értelemben vett törvény, az egész jogrendszeret úgyszólván egyedül a bírói gyakorlat fejlesztette ki és tartalmazza, s azért kevés a „paragrafus-csűrös-csavarás“, mint igazságügyi öncél, hanem lehetőleg minden esetben az illető konkrét körülmények által nyújtott igazságosság szerint dönt a bíróság. Ha a sok pad nem lenne az óriási teremben, s nagy emelvényes hely a bírák részére, inkább azt gondolnám, hogy óriási könyvtárban vagyok.

Tizenegy óra, kopogás az ajtón s egy teremőr csak annyit kiált: „Csend“. Abból a ceremóniából semmi sincs, ami az elsőfokú bíró bevonulását jellemzi. De ne tessék ám azt hinni, hogy ez véletlenség! Ó nem! Az angol ember gyakorlati érzéke semmit se csinál hiába, még az ünnepies ceremóniát se. Ugyan mit keresne ebben a valóságos ünnepies atmoszférában a különleges ceremónia? Ennek a hihetetlen erkölcsi magasságban trónoló főbírónak (Lord Chief Justice of England) igazán nincs szüksége arra, hogy tekintélye még különleges ünnepies ceremóniákkal emeltessék. Ellenben az elsőfokon a bíró magával a közvetlen étellel ütközik, ott viharzik előtte az egész bizonyítás. Imponálnia kell az esküdteknek, s az én egyéni megítélésem szerint ez az a momentum, mely a királyi bíró nagy tekintélyének kiépítésénél a törté-

nelem folyamán a főszerepet játszotta. Ugyanis az esküdtszéki intézmény, büntető ügyekben és a polgári perekben egyaránt nagyon régi ködös történelmi időkre nyúlik vissza, amikor még az illető bírőféle egyén puszta józan népies ösztönből szokta volt meghallgatni az eset tanúit, s megkérdezni a polgárokat, mi a véleményük az eldöntendő kérdésről. A király és nép között lefolyt s nem csekélyszámú kölcsönös nyakazásokkal fűszerezett sok évszázados küzdelemben ez a népbíráskodás volt a nemzeti demokrácia legféltettebb kincse. Ehhez nem lehetett hozzányúlni s a király csak azt tehetette, hogy töletelhetően mennél magasabbra igyekezett emelni az esküdtekkel együtt működő királyi bíró tekintélyét.

Anglia főbírája: Lord Hewart s a két másik főlebbezési bíró: Mr. Justice Avory és Mr. Justice Salter, minden formaság nélkül, jó kedélyben sétálnak be a terembe, amelyet zsúfolásig megtölt a hallgatóság. Hermelines vörös talár van rajtuk, s természetesen a hagyományos paróka. Alattuk a teremben ül három clerk, akiknek a szerepét már ismer tettem az elsőfokú tárgyalással kapcsolatban. A főclerk föláll s az első ügyet jelzendő, hangosan elkiáltja: „A király — Frederick Blackstone ellen“ (az utóbbi egy, már előzően 17-szer elítélt gazember). Vagyis itt mindenkinek, aki bűncselekményt elkövet, Anglia királya az ellenfele. Ő üldözi a gonoszt a független bíróság előtt s az ítéletet nem hozzák a király nevében, hanem egyszerűen, fölállás nélkül, minden formaság mellőzésével mond ja. ki a bíróság a végső szentenciát ezekkel a végső szavakkal: „tehát az ítélet helyes s a fellebbezést visszautasítjuk, avagy az ítélet helytelein s a fellebbezésnek helyt adunk“, s még a közönség se áll fel. egyedül az elítélt, ha jelen van s a két börtönőr. De minden ügyet (13-at tárgyaltak) a király, mint felperes megemlítésével jelent be a főclerk a tárgyalás előtt.

Hogy az ezután következőket megérthesse az olvasóközönség, egy kicsit ismertetnem kell a fellebbezési szabályokat. Azt már mondtam egyik előző levelemben, hogyha valakit első fokon elítélnék, az megy irgalmatlanul a dutyiba. Nincs se égen, se földön, aki halasztást adhasson. Mi lesz, ha pl. otthon haldoklik a felesége, — kérdeztem az egyik bírót? „Az nagyon kellemetlen“ (very disagreeable), mondta ő, „de nem segíthetünk rajta“. A még el nem ítélt polgárral szemben tökéletes liberalizmus uralkodik az eljárás során, vagyis az, hogy valakit vádba fog az ügyészség, még semmit se jelent, hisz fel is menthetik, de ha egyszer elítélték, — mars be a börtönbe, tekintet nélkül a fellebbezésire. Nálunk ellenkezően, ha valaki vád alá kerül, már társadalmilag jórészt elveszett, de ha már a Kúria is elítélte, akkor ott van a halasztás először az ügyésznél, azután az igazságügyminiszternél. Mikor itt elmondtam, hogy én, mint miniszter halasztást adtam a legfőbb bíróság által elítéltnek, is a büntetés megkezdésére, azt gondolták, hogy viccelek s majdnem becsület-szavamat kellett adnom, hogy nem tréfálok.

Minden cellában ki vannak függesztve a fellebbezési szabályok. Minden elítélt tíz nap alatt fellebbezhet. De a fellebbezés nem megy ám az elsőfokú bíróságon, vagy ügyészségen át a fellebbezési bírósághoz, hanem — ó magyar bürokrácia istene, bocsáss meg, — a fogházigazgató közvetlenül küldi fel a fellebbezést a hozzá lekerült ítélettel — a Court of Criminel Appeal-hez, azokhoz a bírákhoz, akik hermelines bíborpalástjukban már leültek hatalmas karosszékeikbe. Az elsőfokú ítélet után többé se az elsőfokú bíróságnak, se ügyésznek nincs semmi köze az elítélthez. A fellebbezést természetesen elkészítheti ügyvéd is. A fellebbezés fölmenvén a fellebbezési bírósághoz az ítélettel együtt, itt a clerk első intézkedése az, — s most fogódzál meg magyar bürokrácia istene, hogy el ne essél, — hogy ő közvet-

lenül értesíti a gyorsírót,— aki nem hivatalnok, de esküt tett, s munkája arányában fizetik, — hogy ilyen, meg ilyen ügyben fellebbeztek s erre ennek kötelessége a rendes írásba áttett szöveget, amely az egész tárgyalást pontosan tartalmazza, soronkívül elkészíteni s beküldeni a fellebbezési bíróság élénkjéhez. Erre az ügy fellebbezési egyesbíróhoz (single judge) megy. Ez legkésőbb egy hét alatt nyilatkozik. Ha ő — az egyesbíró — a fellebbezést komolynak ítéli, akkor az ügy beterjesztetik az Anglia főbírájának elnöklete alatti tanácshoz és egyúttal a clerki intézkedik, hogy a tárgyalási napra a börtönből előállítsák az elítéltet s ebben az esetben az egyesbíró előzetes véleménye a fellebbezési tanács ele kerül. Ha a fellebbező elítélt szegény, akkor ügyvédet rendelnek ki neki államköltségen. Viszont, ha az egyesbíró megítélése szerint a fellebbezés alaptalan, erről értesítik a börtönben az elítéltet, akinek joga van ragaszkodni, hogy ügye a tanács által tárgyalassék, de ekkor nem vezetik elő a tárgyalásra s az ügy a fellebbezési egyes bíró elutasító véleményével kerül a magas tanács elé. Vagyis, mint látni méltóztatnak, a magas tanács színe elé kétféle kategóriájú ügy Ikerül: egyik, ahol az egyes bíró elutasító véleményen van, (ilyen volt most hétfőn 10) s itt a vádlott nincs jelen, a másik kategória pedig, ahol az egyesbíró azt hiszi, hogy a fellebbezés komoly, ilyen ügynél a vádlott mindig jelen van, Anglia legtávolabbik börtönéből is. E szerint a két kategória szerint két külön csoportban szerepelnek az ügyek a kinyomtatott programmon. A tanács bírái részére a tárgyalás előtt négy nappal a clerkok gyorsírókkal készített szövegből perkivonatot készítenek. Ezt nem tudom más kivonathoz hasonlítani, mint ahhoz, amit miniszterkoromban kaptam az ügyosztálytól a minisztertanácsi darabokról, hogy ne kelljen az egész csomót áttanulmányozni. A fellebbezési tárgyalás a clerk kikiáltása után

minden formaság nélkül azzal kezdődik, hogy az egyik magas bíró a nyilvánosság előtt ismer-teti az ügyet a perkivonat alapján, s mindjárt hoz-záteszi az ő döntését is, s ha a másik két bíró nem szól ellene, úgy az ügy véglegesen el van intézve, így elintéződött tíz perc alatt a királynak Frederick Blackstone elleni pere, rajta maradt a hétesztendei börtön. Csak ha valami nehezebb, kényesebb jogi ügy kerül elő, akkor beszélik meg az ügyet a bírák előzően együtt. A másik ügyet maga Anglia főbírája ismerteti, aki tulajdonképen nem is elnök, csak primus inter pares, mert éppúgy érdemlegesen referál, mint a másik két bíró. Itt nem olyan unpraktikusok az emberek, hogy éppen a legjelesebb jogászok refe-rálási munka nélkül csak elnököljenek, igaz, hogy itt nem is árasztják el őket adminisztrációval, mint nálunk otthon, itt azt a főclerk végzi s azáltal, hogy minden magas bíró megkapja a hű kivonatot s az egyes bíró előzetes véleményét, nagyon meg van könnyítve az érdemleges bírói munka. Azután a har-madik bíró referál s nem az elnök mondja ki az íté-letet, hanem egészen kedélyesen az a bíró, aki az ügyet referálta. Tíz ügy közül nyolcban megegye-zett a tanács véleménye az egyesbíróéval, s az ügy-nek ezzel vége van. Két ügyben ellenben a tanács ellenkezően döntött, s ezek a jövő héten kerülnek érdemleges tárgyalásra, de már a vádlottal. Az egyes-bíró által pártolóan betérjesztett három felebbezési ügy mindegyikében megváltoztatta a tanács az első-fokú ítéletet, kettőben végleg felmentette a vádlot-tat, egyik ügyben: Izra James Husey nevű néger ügyében az első ítélet megsemmisítésével új tárgya-lást rendeltek elsőfokon. Itt az volt az eset, hogy a gyorsírói jegyzőkönyv tartalma ellenkezett az ítélet-tel. Az ítéletet ugyanis az elsőfokú bíró esküdtek nélkül hozta meg, mert úgy értette, hogy a néger egyszerűen bűnösnek vallotta magát. De a gyorsírói jegyzőkönyvből kitűnt, hogy a vádlott ezt mondta:

„elismerem, hogy megszurtam, de önvédelemből tettem.“ Ez esetben azt a kérdést „hogya az önvédelem ténye“ fennforog-e, az esküdszéknek kellett volna eldöntenie s így az ítélet megsemmisítetett, s a négert a magas tanács kaució ellenében ideiglenesen szabadlábra helyezte. Felhívom arra a figyelmet, hogy azt a gyorsírói jegyzőkönyvet az elsőfokú bíróg nem is látta, tehát az egész annak a feltételezésén alapszik, hogy az esküt tett gyorsíró, aki nem is hivatalnok, hamisat nem írhat, tehát minden erre a bizalomra van alapítva, ebben a saját külön morális világ szempontjából csodálatos országban, s a gyorsíró csalhatatlanságát feltételezve, a magas tanács megsemmisítette az ítéletet. Ilyen valamit egyszerűen képtelenség elképzelni más országban, de itt természetesnek veszik.

A másik két ügyben, ahol a magas bíróság felmentette a vádlottakat, azok abban a percben szabadok lettek, s a két csendőr egyedül ment haza, kis cédulával a börtönigazgató részére, amelyben a clerk közli, hogy az illetőt felmentette a magas bíróság. Ilyen cédulát hazaviszek, mint a bürokratikus formalizmus ellenkezőjének csodaszimbólumát.

A három vöröstaláros, hermelines magas bíróg soha se vonul vissza, minden tanácskozás ott történik a közönség előtt. Egyik bíróg ellent is mond a másiknak, s a közönség feszülten hallgatja. De szavazás nincs. Minden bűnügyben csakis egyhangúan lehet ítélni. Megesett, hogy egyik ügyben félórát tanácskoztak ott a közönség fülehallatára. Ha a három bíróg nem tud megegyezni, akkor hívnak még kettőt,“ egészen 13-ig, s valamiképpen kölcsönös kapacitálással meg kell teremteniök az egyhangúságot, enélkül bíróg ítélet nincs. Itt büntetőügyben bíróg bírót nem szavazhat le többségileg.

A tárgyaláson semmi formaság, semmi nagy-képű szabályok. Majdnem azt merném mondani, hogy az egész hihetetlen tekintéllyel, de szinte pongyola

egyszerűséggel megy, minden nagyképűsködés nélkül, az ügyvédek részéről is. Egyik ügyben a védőbeszéd közben a főbíró enyhén rázta a fejét, erre az ügyvéd leült, mondván, hogy hódolattal tudomásul veszi, hogy nincs igaza s nem vesztegette az időt.

A fellebbezési bíróság elítélő ítélete ellen a Lordok házához lehet menni jogorvoslással, de csak akkor, ha az Attorney General írásban igazolja, hogy egészen kivételes, súlyos jogkérdés, vagy ténybeli sérelem esete forog fenn. Miután azonban az ilyesmi, főleg bűnügyben, igen ritka, azt lehet mondani, hogy ezzel a felebbezési ítélettel be van fejezve az ügy, még pedig átlag három hónappal a büntett elkövetése után, ami óriási erkölcsi előnyt jelent, szemben az évekre elhúzódó eljárással, ami a magyar büntető bíráskodás szomorú, de főjellemvonása.

ÜGYVÉD, ÜGYÉSZ, ESKÜDT

Itt minden jogászi karrier kiinduló pontja és alapja az ügyvédi kar, a barristerek kara. Még ahhoz is, hogy valaki clerk lehessen (bírói hivatalnok), hét évi barristergyakorlat kell. Bíró pedig csakis ügyvédből nevezhető ki. Itt az nincs, hogy egy fiatal fiút a zsúrból kineveznek joggyakornokká, néhány évig jegyzősködik, azután előléptetés gyanánt bíró lesz. Itt minden jogász először az ügyvédi pályára lép s mint ügyvédből lehet aztán bíró, ha őt a Korona arravalónak találja. Természetesen ennek az a következménye, hogy minden barrister erkölcsileg úgy viselkedik, hogy esetleg Anglia főbírája is lehessen. Üzleteket nem köthet, javakat nem kezelhet. Az a működés, amiből nálunk az ügyvédek 70 százaléka él, a solicitor hatáskörébe vág s ez nem tartozik ide. A barrister egyedüli hivatása a bíróság előtti tárgyalás.

Még érdekesebb az, hogy ügyészi kar egyáltalá-

ban nincs. Van ugyan egy főállamügyész (Director of Prosecution), aki igen nagy úr s ennek van ugyan hivatali személyzete, a clerkok, ezek azonban nem mehetnek tárgyalni. A vád képviselőjét is az ügyvédi kar látja el. A főállamügyész kiosztja köztük az ügyeket, s aki ma egy nagy büntető tárgyaláson ügyész, az holnap ugyanabban a teremben védő lesz. Természetesen a főállamügyész csak kiváló hírű ügyvédnek ad megbízást. Ez a rendszer azt eredményezi, hogy nem alakulhat ki a „véres ügyész“ és a „szájás védő“ fogalma, mint valahol a Dunapartján, mert ha itt valamelyik ügyvéd ügyészi minőségében szélsőséges elveket vall, mindazt amit mondott, holnap kellemetlenül a fejére olvassák, mikor védői minőségben beszél és viszont. Ebben a rendszerben kialakul az az atmoszféra, hogy *ügyész és védő is megszokják, hogy egyedül az igazságot keressék*. Azt már írtam, hogy semmiféle magán vád nincs, minden bűnügyben a király a felperes, de mégis angol gyakorlati éráékkal meg van engedve, hogy ahol magánpanaszos van, ámbár ott is minden vád csak a főállamügyésztől jöhet, mégis a magánérdekben sértett fél fizetheti az ügyészi minőségben eljáró ügyvédet.

Mikor a főbíróság egy elítélő ítéletet megsemmisített s az elítéltet felmentette, tréfásan mondtam az ügyésznek, aki egy öreg úr volt: „No, dear, Sir, elvesztette az ügyet!“ Erre ő kedves mosollyal ezt felelte: „Mi ezt a fogalmat bűnügyben nem ismerjük. Mi valamennyien, bírók is, ügyvédek is, csak az igazságot keressük.“ Szerettem volna megcsókolni a kezét ezért a mondásért.

A bírák kinevezését a Lordok Házának az elnöke, a Lord Chancellor, mint a legfelsőbb bíróság elnöke terjeszti a király elé, a Lord Chief Justice ellenben a miniszterelnök javaslatára nevezi ki a Korona s természetesen a miniszterelnök jelöli ki a Lord Chancellort, hisz ő a kabinet tagja. Az összes

clerkokat pedig az előbb említett nagy bírák nevezik ki vegyesen. De ne tessék azt hinni, hogy a clerk valami segédhivatalnok. Tegnap voltam meghíva ebédre a fellebbezési bíróság egyik clerkjához, Mr. Lawrancehoz. Olyan háza, bútorzata, ezüstje, borai vannak, s lányainak olyan autója van, mint nálunk egy grófnak.

De azért az angol igazságszolgáltatás alapja mégis csak az esküdt s mikor először hallottam, nem akartam hitelt adni annak, hogy az esküdtek mindig csak *egyhangúan* döntenek bűnügyben. Amíg nincs egyhangúság, nincs verdikt. Megegett, hogy ugyanazt a tizenkét esküdtet többször összehívták, amíg csak nem tudtak egyhangúan megegyezni, s ha ez végül se sikerült, akkor az ügyet megszüntetik. Tehát egy esküdt minden ügyet megszüntethet, ha kitartóan ellenáll. Ez annál óriásibb dolog, mert itt nincs az, hogy az esküdtszék addig együttmarad, amíg nem dönt. Itt délután négy órakor felfüggesztik a tárgyalást s másnap folytatják. Tehát vádlott, rokonság, védő, mindenki tudja, hogy ki a 12 esküdt, Más országban majdnem lehetetlen elképzelni, hogy ezek legalább egy esküdtet meg ne tudjanak nyerni maguknak. Mikor kérdeztem, hogy mi lesz, ha egy esküdtet lekenyerez a vádlott familiája, ezt felelte a barrister, akit kérdeztem: *thats impossible*, s mikor forszíroztam, hogy hátha mégis megesik, megint csak azt mondta, hogy az nem lehet, hisz az esküdt megesküszik a bibliára.

A fellebbezési bíróság elvileg megváltoztathatja az esküdtszék elítélő verdiktjét, de ez ritka eset. S most tessék figyelni, a mi eszünk szerint a leghihetlenebbre, ami abból áll, hogy ezt semmiféle paragrafus se szabályozza, hanem az rá van bízva a fellebbezési bíróság bölcsességére. Sok évszázadon át kifejlesztett a bírói fellebbezési gyakorlat egy törvényerejű jogszabályt, ami abból áll, hogy akkor változtatja meg a fellebbezési bíró a verdiktet, ha az esküdtek

(csak a magyar értelmet mondom) vagy „*valami nagyon nagy számárságot, vagy közerkölcsbe ütköző dolgot*“ cselekedtek. De hogy mi ez, amit én gorombán így fejeztem ki, arra nincs semminő paragrafus, egyedül csak — a bírói lelkiismeret dönti el azt, hogy ilyen-e az a verdikt, amely megsemmisítendő“?

Elképzelhetetlen lenne ilyesmi más országban, itt pedig viszont azt tekintenék helytelennek, hogy pontosan körülírt paragrafusokkal nehezítik meg a bíróság magasztos hivatásának a gyakorlását.

KUTYATEMETŐ ÉS ADMIRAL'S CABIN

Az angol furcsaság, amiről most írni akarok: *a kutyatemető*. Hallottam róla beszólni, de mindig azt hittem, hogy a dologban több a tréfa, mint a valóság. Pár nap előtt, a mostani korai hidegben kétszeresen imádott rövidéletű napsugár kicsalt a Kensington Gardensbe, s a Viktória-kapunál megkérdeztem a mindentudó rendőrt, hogy hol van a „kutyatemető“? Szó nélkül rábökött egy kis téglapületesre. Vasrács húzódik el mellette, ki van írva a kis kapura, hogy „*private*“, ami itt olyan tilos belépést jelent idegennek, mintha otthon tíz kakastollas csendőr őrizne egy bejárat. A vasrácson át babérfákat és díszlő bokrokat pillantottam meg. Tűnődtem, hogy hogyan is jutok én be ide, amikor megpillantok egy arany-szegélyes ruhába öltözött cilinderes lakájt, aki a kis-kapu előtt álldogált. Ennek ide kell tartoznia a kutyatemetőhöz. Megmondtam, hogy mi járatban vagyok, mire a legnagyobb előzékenységgel bevezetett a kapun át, s közben odavaló képeskártyákat is kínált, mert hiába, az üzlet, üzlet, s még a kutyatemetői lakájkodás se ér kutyát se, üzlet nélkül. Oda-bent alig hittem a szememnek! Valóságos *rendes temető* terült el előttem csupa köemléekkel, s a kép csak annyiban különbözött a mi fogalmaink sze-

rint való temető képétől, hogy a sírkövek csak két-három, araszosak, de a beosztás, összkép mind rendezes temetői kép, kedves, szép örökzöld fák és bokrok között. Meg akartam olvasni, hogy hány sírkő van, s olvastam 300-ig, akkor abbahagytam. De lássuk, hogy mi van a sírkövekre írva: „Kedves Floss“ meghalt 1894 február 15-én“, „Kedves szeretett Jock, tizenegy éven át szeretett barátom“, azután a születés és halál napja; tovább: „az én kicsiny Bobbym“; azután „hűséges kis Squibem“; azután: „szegény kis Princ“, „felejthetetlen hű örökemlékű Fifim“, „kis kedvencem, drága kis Türköm, Isten veled!“ Mindenütt a születés és halál idejével. De ilyen hosszú felírást is láttam: „Szorongó szívvel emeltem emlékednek ezt, kicsiny, édes Jackom, legjobban szeretett és legjobban szeretni tudó barátom.“ De még cifrább a következő felírás: „Ha a szeretet megmenthetné valakit, úgy nem haltál volna meg.“ De a lehető leghetetlenebb a következő sírkőfelirat: „Jessie szerető emlékére 1885—1897. Egyik sincs elfeledve közülük Isten előtt. Lukács XII. 6.“ Azután vannak egész családi kripták, megnevezve az ősoket, a különböző Fifiket, Jackokat anyáról fiúra, a születés és halál napjának feltüntetésével. Egyik sírkövön csak ennyi van: „Kaiser 1884 dec. 7. 9 és fél éves korában.“ Akkor még szerették a német császárt Angliában, ma már nem érné ez a megtiszteltetés, hogy róla ilyen nagyszerű kutyát nevezzenek el. Megdöbbszem, amikor egy sírkövön csak ennyit láttam: „Cár.“ Régi, mohos emlék, láthatta az orosz cár is, mikor rokonlátogatóba jött a Buckingham palotába, ami közel van ide. Gondolta-e, hogy egyszer még irigykedve nézhet le a másvilágból erre a négy lábú cár nevű druszájára, mert *ennek van sírköve*, ami neki, a nagy Cárnak, minden oroszok urának és főpapjának nem jutott osztályrészül a földön. Merengésből kutyaugatás vert fel. Az örök kutyája volt. Beszélgetést kezdtem vele: „kedves paj-

tás, azért hengegsz, ugye, mert ilyen előkelő helyen fogsz pihenni.“ „Nem, válaszolt kutyanyelven, ezek mind nagy családok tagjai, nagyszármazású, felsőbb lények, én csak egyszerű családból származom.“ Ejej, pajtás, látod, — fejeztem be a beszélgetést, — ha magyar kutya lennél, s ott is lenne ilyen csodabogár hely, biztosan bekerülnél a gazdád —protekciónak. Különben ez a temető már megtelt, s most újat nyitottak a városon kívül. Az aranyos ruhájú lakáj-őr biztatott, hogy azt is nézzem meg. „Köszönöm — feleltem, — én csak a régebbi kutyák iránt érdeklődöm.“ Ő roppant komolyan vette tréfának szánt megjegyzésemet, s szélesen magyarázta, hogy csalódom, mert az újabb generációk semmit sem maradtak el a régiek mögött.

De tegnap láttam valamit, ami magyar embernek még a kutyatemetőnél is furcsább:

Itt él a Hotelben a feleségével egy elegáns, magas termetű, művelt kedves úr, tipikus angol, meg is nevezem: Mr. Rodney. A felesége is nagyon kedves úriasszony, mindkettőjükkel sokat vagyok együtt, őse a híres Rodney admirális, s a Szent Pál-templomban van eltemetve, egyik nagybátyja pedig Lord. Szemben a törvénykezési palotával látok tegnap egy kisszerű *pincevendéglői* bejárást, ezzel a felírással: *AdmiralVs Cabin*. Lemegyek, s alig hittem a szememnek, amikor a tarkaabroszos kis helyiségben ott látom Rodney úr feleségét a pénztárnál, s Rodney úr éppen visz egy krumplis roast beef-et az egyik vendégnek. Otthon, társadalmi ismeretség után egy ilyen találkozás úgynevezett *kínos eset* lenne, de itt megjelenésem csak örömet váltott ki a Rodney-házaspár részéről. Bemutattak a két pincérnőnek, mert azok is úricsalád gyermekei. Kérdezték, hogy Magyarországon is dolgoznak-e így művelt emberek? Igen, — mondom,

de csak ha — zsidók. Hogy az úgynevezett kaszinó-nívót megüti családok tagjai, — pedig Rodney úr nagyon megüti ezt a nívót, születésre is, műveltségre is, — egy tarka abroszos pincevendéglőben egész nap együtt dolgozzanak feleségükkel, s este és vasárnap viszont mégis művelt, finom úrinépek legyenek, — az nálunk lehetetlen. Itt Angliában a közönségesebb munka se szégyen, ha becsületes, s különben lesz nekem még nagyobb vendéglőm is, — tette hozzá Mr. Rodney, — amihez én viszont azt jegyeztem meg, hogy értesülésem szerint esetleg lehet még „Lord“ is nagy uradalommal, ha egy pár előtte levő rokona meghalna ... A vendéglőt nagy őse után nevezte el, az admirális után.

Úgy-e igazam van, hogy magyar embernek ez az *Admiral's Cabin* még furcsább hely, mint a — *kutyatemető*.

A SQUAROK

Londoni specialitások az úgynevezett *squarok*. Százával vannak mindenfelé, keresztül-kasul az egész városon át. Otthon az Erzsébet-téren, József-téren, vagy a Lánc-híd mellett elterülő parkos helyeket lehetne talán hozzájuk; hasonlítani, azzal a különbséggel, hogy ezek mind, most késő ősszel is üde, zöld pázsittal vannak borítva a százados fák alatt, gazdagművű és magas, pazar vaskerítések mögött, s majdnem valamennyiből kikandikál a hagyományos tennispálya. De van még egy másik nevezetes különbség is, egyéb városok terein lévő kis parkok és ezek között a *squarok* között és ez az, hogy ezeknek a *squarok*nak az ajtói be vannak csukva, s csak a körülötte lévő házak tulajdonosainak van kulcsuk a *squarok* kapuihoz, más idegen oda éppen úgy nem mehet be, mint akár az én hálószobámba. Mert a *squarok* teljesen *magánterületek*.

Ez igen különös dolog kontinentális ember jogi lelkiivilága számára! Magánkert nyilvános téren, mintha például otthon az Erzsébet-térre csak a téren levő házak lakói járhatnának be saját külön kapukulcsaikkal, más halandó pedig csak a gyalogjáróról kandikálhatna be a kertbe! De még furcsábbá lesz a dolog, ha megtudjuk, hogy ez azért lehetséges, mert *London házainak, utcáinak és terelnek nagy része ma is még egyes nagyurak magántulajdonába tartozó földeken terül el*, s a végtele-nül konzervatív angol felfogás ezen még a mai napig se változtatott, mert ezek a területek *ősrégi* nemzetségi területek s belőlük *semmit se lehet elidegeníteni*.

Ahol én lakom, ott köröskörül, a British Museum környékén, vagy huszonöt utca mindenestől Bedford hercegé, ahol pedig az első hónapokban laktam, ott köröskörül minden utca és tér Stanhope Lordé. A jogi helyzet az, hogy amikor annakidején a Bedford hercegi, vagy Stanhope-hitbizomány odaadta birtokának ezt a részét városépítkezés céljára, akkor magukat a házhelyeket az ősiség ma is virágzó jogintézménye értelmében nem idegeníthették el, hanem csak építkezési jogot adhattak, úgy hogy a törvényesen általános 99 évig az illető ház tulajdona az építőé ugyan, de az eladó hitbizomány marad továbbra is a házhely tulajdonosa, a 99 év lejárta után pedig maguk az összes házak is visszaszállnak a hitbizomány tulajdonába. Annak azután joga van akár újra 99 évre, akár meg-egyezés szerint kevesebb időre újra eladni a házat, de megint csak úgy, hogy a megállapított idő után maga a ház is újra visszamegy a telektulajdonos hitbizomány korlátlan tulajdonába. Avagy ehelyett maga a Bedford-hitbizomány adja ki bérbe a reá visszaszállott házakat egyes bérlőknek, s megmarad a telektulajdonosság mellett még háztulajdonosnak is. A közbenső idő alatt a fenti korlátozással a há-

zak szabad forgalom tárgyai, de természetesen senki se igen lesz hajlandó olyan házat venni, amely már csak pár évig marad a háztulajdonos birtokában s azután visszazáll a hitbizományra, viszont sokat ér az olyan ház, amelyiknél még néhány évtizedig magának a háznak a tulajdonosa az úr.

Ennek a fentebb vázolt jogi helyzetnek még van azután egy érdekes külső következménye is. Gyakorlati okokból is, de meg azért is, mert egyes építetőkkel alig állna szóba a hitbizomány, itt a vállalkozó százával építi egyszerre az egyes magánépítetők házeit, ugyanazokban a méretekben, szóról-szóra ugyanazokban a formákban, s még a házak színei is egyformák (vörösek, sárgák, stb.). Ha az ember benéz egy ilyen hosszú utcába, azt látja, hogy minden ház olyan egyforma, mint avatatlan szemlélő előtt egy juhnyáj birkái, s ha valaki becsípetten menne haza, ebben az istentelen ködben bizony még nappal se igen találna rá a lakására, mert nem látná a házszaomot, a ház meg mind egyforma az egész utcában.

Mindezt hazai viszonyok között nehéz elképzelni. (Nem a becsípést értem, hanem a jogi helyzetet, no meg a nagy ködöt is.) Az eset ugyanaz lenne, mintha Rákospalotán vagy talán Újpesten még ma is minden ház a Károlyi grófi, hitbizományé lenne, mert — ha nem tévedek — ezek a helyek valaha odatartoztak, de itt Londonban nem egy, hanem tudja Isten hány hitbizomány területén épült fel a város nagy része.

Annak a körülménynek, hogy London sok különböző kis városból és faluból épült össze, van egy — idegenekre — keserves következménye, és pedig az, hogy a hihetetlen angol konzervativizmus megtartotta az egyes összeépült városok és faluk összes régebbi utcaelnevezéseit s ennek köszönhető az, hogy pl. pontosan 16 „Alexandra Road“, 10 „Beaconsfield Road“, 12 „Charles street“, 19 „Gloucester

Road“ és Square van, 39 olyan utca, illetve tér, amelyeknek) mindnek Grove a neve, s csak aszerint változik közelebbről, hogy Road vagy Street, vagy Terrace, stb. szavak vannak melléje biggyesztve, amik azért mind egyaránt csak utcát jelentenek. Tessék ebben a zür-zavarban idegen embernek kiismerni magát. Ilyen körülmények között maga az utcanév semmit se ér, tudni kell azt is, hogy az illető utca melyik városnegyedben fekszik s ezt is hozzá kell mondani, így: „Grove Road N. 7.“, vagy „Grove Road 8. W. 12.“ (Délnyugat 12) stb.

A PARLIAMENT MEGNYITÁSA

Angliában „Parliament“ egy kollektív fogalom, mely magában foglalja egyaránt a királyt, a Lordok házát és az alsóházat, a House of Commons-t. Majdnem azt merném mondani, hogy az angol parliament fogalma megegyezik a magyar szent korona fogalmával, ami alatt közjogunk tudvalévően együttesein érti: a magyar királyt, a magyar földet és a magyar népet. Természetes tehát, hogy az itt fényes módon, ünneplésen lefolyt Opening of Parliament vagyis a parlament megnyitása, eme három nagy tényező együttes közreműködése lehetett csak, vagyis *együttes* törvényhozó munkájuk ünnepies megnyitó aktusa.

Korán reggel jó érzéssel szorongattam már a kezemben a Lordok házába szóló belépőjegyet, ami hihetetlen nagy sikert jelentett. Mikor az omnibusz tetején tíz óra felé a Westminster elé értem, az utcán már csoportosult a tömeg, hogy aztán ellepjék a gyalogjárókat a Buckingham-Palace és a Lordok háza között abban az időben, amikor a király és a királyné fényes kísérettel, a külön kocsin hozott gyémántos hatalmas koronával, nagyszerű aranyos kocsikkal átjönnek lakásukról a Lordok házába, a Parliament megnyitására s a trónbeszéd elmondására.

Az előkelő társaság, az angol politikai és társadalmi világ vezető egyénei a Boyal Galleryben és mellette a Prince's Chamberben gyülekeztek. Vöröshermelines talárok, uniformisok, díszruhák szinte egybeolvadtak a dámák nagyszerű gyémántos fejékeinek és csillogó-villogó gyönyörű ékszereinek tündérmesébe illő pazar ragyogásával, s a társaság beszélgetve, sűrögve-forogva várta a királyi párt. Nagyon korán odaértem, hogy mindent lássak, mindent, halljak.

Egyszerre hatalmas harsona-hang tölti be a folyosókat, mindenki a királyi öltözőszoba felé tekint, ahonnan lassú léptekkel méltóságteljesen közeleg a királyi menet. Először különböző fajtájú testőrök lépkednek, s eszembe jutnak a mi szép koronaöreink, gyermekkorom ideáljai. Azután pálcás urak következnek s impozáns bíborpalástban lépked felénk a király emeletes gyémántkoronával a fején s úgy vezet kezénél fogva a szintén koronás királynét, ahogy a körmagyarnál szokta tartani a magyar dalia hölgye kezét, magasan. Nyomában udvari méltóságok. Az egész menet ünnepiesen és hangtalanul a Lordok Lázába vonul. Mindenki mély csendben meghajlik amerre elvonulnak, minden éljenzés nélkül s a királyi pár könnyed főhajtásokkal válaszol.

A királyné mosolyának megvan az a fejedelmi vonása, hogy a fényes, úri tömegben mindenki bátran azt hiheti, hogy csak neki szólt a mosoly. A Lordok pazar díszítésű házában áll, úgyszólván uralkodva az egész terem fölött, díszes faragású, gyönyörű háttérrel, a kettős királyi szék, ahonnan a király felolvassa a trónbeszédet. Az imént röviden érintett alkotmányjogi *erőkiegyezés* nagyszerű szemléltetése az, hogy nem a képviselők mennek itt a királyhoz fiákeren, mint ahogyan mi csináltuk még a koalíció alatt is, díszmagyarosan felkocsizva a Várba a, királyhoz, hanem a király jön ide a West-

minsterbe, de azért mégse a népképviselők házába, mert az talán már túlsók lenne a népies győzelemből a királyi fény és hatalom rovására, hanem a Lordok házába. Vagyis a *kölcsönös megalkuvás* szemléltető kifejezésekképpen az egyik parlamenti tényezőnek: a királynak a trónja ott áll a Lordok házában, s ő csak oda megy, míg a harmadik parlamenti tényezőnek, az alsóháznak tagjai hosszú, díszes folyosón és csarnokon át jönnek ide, szintén ünnepi menetben a Lordok házába, hogy a népképviselőt ott a középben találkozzék a koronás királlyal. Külön pirosspamlagos karzaton helyezkednek el a képviselők, de az a karzat oly szűk, hogy a hatszáztizenöt képviselő közül sorshúzással 100-at jelölnek ki erre a funkcióra, míg a többi az alatt az alsóházban marad. A király tehát *fizikai* értelemben csak az ő hű főrendei közé megy, a peerek közé, s ide vonulnak találkozóra a népképviselők — a kompromisszumos gondolat jegyében — s itt a Lordok házában még társadalmi értelemben is annál inkább otthon érezheti magát a király, mert az angol alkotmány értelmében mindenkor annyi peert nevezhet ki a király, amennyit akar. De viszont a hatalmi kiegyezés logikailag tovább vezetett szellemében ezt a jogát a király csak az alsóházbeli többségre támaszkodó kormány ellenjegyzésével teheti, ami a kompromisszumos alkotmány szellemének mindenoldalú kiépítését jelenti. Ez még abban az érdekes tényben is szimbolikus kifejezésre jut, hogy ha a Lordok háza és az Alsóház között ilyen ünnepélyes alkalommal kinyitják az ajtókat, akkor messze távolban ugyan, de egymást mégis szabad szemmel is látva, egymással szemben ülnek, itt trónján a király, ott pedig a másik végén az alsóház nagyhatalmú elnöke: a *Speaker*.

A Lordok háza feltűnően kicsi. A tróntól jobbra ülnek az egyházi lordok: a canterbury és yorki érsekek s 24 püspök, szemben a trónnal három pirossbőrös

széken ülnek a vérbeli királyi hercegek, mint a Lordok házának a tagjai s azután jobbról-balról a hosszan húzódó piros kanapéken többszörösen egymás mögött ülnek a világi peerek. összesen mintegy 700 tagja van a Lordok házának, de talán fele se fér be ide egyszerre, a többi a karzatokra szorul. Az ülések nem külön helyek, mint nálunk s így nem is lehetnek nevek az ülések előtt, hanem hosszan húzódnak közbelső karfák nélküli vörösbőr pamlagok, megszakítás nélkül egymás mögött s azokon olyanformán ülnek a Lordok szorosán egymás mellett, mint ahogy otthon a Ház folyosóján elhúzódnó vörös pamlagokon szoktak ülni a képviselők, míg meg nem szólal az elnöki csengő, búsan tudatva, hogy bent a Ház határozatképtelen.

A Lordok házának elnöke a Lord Chancellor, a királyi nagypecsét őrzője, akit a király nevez ki, de természetesen a miniszterelnök útján. Helye nincs magasan, egyszerűen ott van a többi kanapók között, sőt miután a pamlagsorok hátrafelé emelkednek, az elnök alacsonyabb helyen ül, mint az egyházi és világi Lordok. A hagyományos gyapjúzsákon ül, hosszú századok hagyományaképpen, de azért nem szabad ám olyan valóságos gyapjúzsákot képzelni, mint amilyent az ember otthon, a Lipót-városban lát; ez egy négyszögletű, magában álló, egészen alacsony, piros szövetű karfa nélküli kanapé, gyapjúval megtöltve s egy kis, szögletes piros vánkossal szolgál támasztókul a Lord Chancellornak. Közvetlenül ő előtte, az egyházi és világi Lordok kanapésorai közötti térségen, húzódik el egy másik, szintén piros-szövetű, de hosszúalakú kanapé, ugyancsak minden karfa nélkül s azon ül hat pirostalláros, nagyparókás Lord, a jogi Lordok, a Law-Lords. Ezek az egyházi Lordokkal együtt, csak saját személyükre Lordok, s míg a világi peerek rangja és törvényhozói minősége természetesen örökletes, addig a hat jogi Lord méltóságát nem megy át utódaikra, hanem méltóságuk sze-

mélyi kinevezésén alapszik bárói ranggal. Az ő arcukat már jól ismerem, mert hisz ők alkotják a Lordok Házának, mint a legfelső fellebbezési bíróságnak bírói testületét. A hat jogi Lord Anglia hat legnagyobb jogásza, de azért nincs semmiféle paragrafus, ami azt mondaná, hogy egyedül ők alkotják a Lordok Házának a bíróságát, mert jogi értelemben akármelyik peer odaülhetne a bíróságba, csak nem szoktak, mert hisz nem is értenek hozzá s lényegileg a szokás erejével ül a Lordok Házában, mint legfőbb bírói testületben ez a hat Jogi Lord, négy 1876-tól s a másik kettő 1913-tól fogva.

A terem másik végében keresztkanapékon ülnek a felebbezési tárgyalásokon a barristerek, de helyeiket most természetesen ellepik a peerek, sőt ellepik azokat a piros padokat is, ahol a bírói tárgyalásokon a tanúk szoktak ülni. Jogászlelkemet felemelő érzés hatja át, látván, hogy ez a hely, ahol trónjáról beszél a király, egyúttal bírói tárgyalóterem is. Nem csodálatosan érdekes-e az az egészen sajátos angol észjárás, hogy amikor ma már a nehéz jogesetek világában a peerek nem lehetnek felebbezési bírák, mint régen voltak egyszerű viszonyok között, azért nem vette el az angol konzervatív szellem a Lordok házától a legfőbb bírászkodás történeti jogát, hanem ehelyett bírói rangra emel a király hat nagy jogászt (jogi lordok) és nincs kimondva, de magától értetődik, hogy csak ők jönnek el bírászkodni legfőbb fokon, mint House of Lords.

Nincs itt semmiféle helye a minisztereknek se, A miniszterelnök ott ül fenn a karzaton, egyszerű morningdressben. A terem díszesen festett ablakai királyok és királynék színes alakjait tükrözik s az ablakok között fehér szobrok vannak, azoknak a férfiaknak szobrai, akik 1215-ben kiharcolták a királytól a Magna Chartát, Az is nagy kompromisszumos kibékülés érdekes szimbóluma itt, hogy a véres századok során kivégzettek és kivégeztetők ké-

pei egymás közelében lógnak a Westminster falain, s akinek földi maradványait a Towerben temették el a vesztőhelyről, azoknak képei itt lógnak a falakon a Westminsterben mindenfelé s azoké is, akik annak idején a kivégzettekkel szemben győztesek maradtak. Mindenkinek feltűnik, hogy MacDonalddal, a képviselőválasztáson alkotmányosan levert szocialista vezér, nincs itt a trónbeszéd alatt. De ez nem szándékosan történt, azt az angol ízlés nem is engedné, hanem el késett.

A király és a királyné ünnepies kíséretükkel úgy ahogy jöttek, elvonulnak a Buckingham-Palaceba, a gyémántos korona visszakerül újra a Towerbe, a nagy angol kereskedelmi centrum mellé a dokkok közelébe s megindul a „parlamentari” munka. Lelkemben visszhangzanak a trónbeszéd eme szavai: Jóakarát, őszinteség és kölcsönös bizalom uralkodjék a közéletben.

Bizony, bizony enélkül nincs haladás, nincs nemzeti fejlődés, nemcsak a Themze partján, de a Duna-Tisza mellett se.

POLGÁRI PER ESKÜDTSZÉKE

Minden polgári perben, ami polgári bíróság előtt megindul, meg kell különböztetni két egészen különböző elemet, amelyek közül az egyiket jogász nyelven úgy neveznek, hogy *ténykérdés*, a másikat meg hogy *jogkérdés*. Így volt és van ez mindenütt, ha ez a különbség nem is jut mindig éles kifejezésre a — polgári bíróság ítéleteiben.

Ha példának okáért egy férj válóperet indít a felesége ellen azon a címen, hogy az őt megcsalta, akkor a meginduló válóperben az a kérdés lesz a per fő ténykérdése, hogy igazán megcsalta-e az asszony az urát, avagy a férj csak egy féltékeny bolond.

Vagy ha egy barátomnak kölcsön adok néhány

ezer pengőt (nem teszem, csak példának mondom) s hiába könyörögvén, hogy fizesse vissza a pénzemet, végül is polgári bíróság előtt perelni vagyok kénytelen, akkor ebben az egyszerű perben az lesz a bíróság által eldöntendő ténykérdés, hogy adtam-e pénzt, s visszakaptam-e?

Nálunk a bíró lefolytatja az egész bizonyítást, tanúkkal, okiratokkal, néha szemlével, a felek kihallgatásával és így tovább, s akkor azután minden bizonyítékot szabadon mérlegelve, ahogy azt Plósz Sándor, a bírói szabad mérlegelés tanának halhatatlan atyamestere törvényben előíratta — meghozza az ítéletet, amelyben megállapítja a tényeket, s alkalmazza arra a fennálló jogot. Vagyis a fenti példák szerint eldönti, hogy igazán hűtlen volt-e az asszony, kapott-e kölcsönt a barát? Ha ezeket a ténykérdéseket a bírói lelkiismeret és elme eldöntötte, akkor alkalmazza az illető tényállásra az igazságos és törvényes jogot, vagyis felbontja a házasságot a törvény illető intézkedései szerint. De fennforoghat olyan jogi ok is, hogy a házasságot mégse bonthatja fel, mert pl. a dolog elévült, vagy a férj úgy tekintendő, mint aki a vétket megbocsátotta, stb.

Természetesen a gyakorlatban az alsó bíróságoknál az zavarja nálunk a ténykérdés és jogkérdés különálló két fogalmának a határait, hogy mindkettő — mint már mondtam — ugyanabban a bírói ítéletben foglaltatik a járásbíró vagy törvényszéki bíró előtt, s ha valamelyik félén elverte a port a bíró, az a fél ritkán törődik azzal, hogy jogkérdésben, vagy ténykérdésben vesztette el a port, hanem szidja a bírót és a fiskálist és — fellebbez.

Itt, ebben a furcsa Angliában az a törvény, 800 év óta, hogy minden néven nevezendő polgári perben is, akár járásbírósi, akár törvényszéki az ügy, minden néven nevezendő polgári perbeli *ténykérdést* nem a parókás, selymes, hermelines bölcs bíró dönt el, hanem *mindig a 12 esküdt polgár*, s a

jogtudós bírónak az a dolga, hogy a jogkérdést alkalmazza arra a tényre, amit a 12 esküdt polgári lelkiismerete szerint, indokolás nélkül, a bíró által feltett kérdésekre „yes“ vagy „non“ felelettel, mint tényt megállapított. Tehát az én megvilágító példáimra visszamenve, itt esküdtszék dönti el, hogy igazán hűtlen volt-e a feleség, vagy csak a férj volt féltékeny, ami annál érdekesebb, mert a nő itt épp úgy esküdt, mint a férfi. Végig élveztem egy csomó port, s láttam az esküdtek között olyan erényes és rettenetesen szigorú arcú esküdt nőket, hogy biz Isten megsajnáltam a házasságtöréssel vádolt szép fiatal alperesnőket, mert az volt az érzésem, hogy az az erényes nézésű esküdt hölgy biztosan nem viseltek irányukban jóindulattal.

S mikor az esküdtek minden ténykérdést, amit a bíró hozzájuk intézett „igen“-nel vagy „nem“-mel eldöntötték, akkor alkalmazza a bíró az eldöntött ténykérdésre az igazságot, a törvényes jogot, ami rendszeren sehol sincs itt paragrafusokba öntve, hanem a nemzet sok százéves bírói gyakorlata fejlesztette ki a jogszabályok túlnyomó részét: a „common law“-t.

Vagyis mindent esküdtszók dönt el Angliában a polgári perekben is, ami ténykérdés, de viszont mindent, ami jogkérdés, a királyi bíró dönt el s együtt ketten: az a nagy úr, a bíró, gyönyörű palástjában, s a 12 egyszerű polgár és polgárnő vegyesen, együtt alkotják szervesen összeműködve: a „Civil Court Trial“-t. Ez a két igazságszolgáltatási tényező egymást kiegészíti, nagyszerű harmóniában, egy nagy kultúra jelzésképpen, ahol csodálatos erkölcsi eredménnyel sikerült összeműködtetni a bíraskodás téren a demokratikus polgári lelkiismeretet az arisztokratikus berendezésű királyi bíró mindenkitől egészen független, jóformán jogot alkotó lényével.

LONDONI ÜNNEPEIM

A karácsonyestét, a mi gyönyörű intim családi ünnepünket, gyermekkorunk ábrándos szerelmét az angolok nem ismerik, ők magán a karácsonyi ünnepnap (Christmas day) estéjén gyűlnek össze, de nem intim családi körben, hanem mindenki vendéget hív, vagy egy-egy helyen összejön az egész rokonság s mindenki ad a másiknak valami ajándékot. Ebben szinte tobzódnak az angolok. Ez az ajándékküldözgetés tetőpontjára hág másnap a karácsonyi ünnep második napján. Ezt a napot hivatalosan is Boxing day-nak nevezik, mert a box skatulyát jelent s általában „dobozban“ szokás küldeni az ajándékot. Nekem mindenki könyvet küldött s egy egész kedves kis könyvtárt viszek haza másodvirágzású diákkorom emlékéül.

Karácsony napjának estéjére szokásba vették a nagy hotelek, hogy hatalmas ünnepi vacsorákat adnak, zenével, tánccal. Én is elmentem a Trocadero nagyszerű termeibe, kedves angol társasággal. De nagy volt a csalódásom, mikor azt láttam, hogy semmi se volt ott, ami csak némileg is emlékeztetett volna a mi kedves karácsonyi hangulatunkra. Az egész inkább egy bohó farsangi multság volt. Mindenki a fejébe nyomott cifra, bolondos, különböző színű papírcsákót, minden asztalon volt egy csomó apró trombita, kereplő s hasonló zajos szerszám s a pazar fényvel kivilágított teremben az ott külön asztaloknál nagyszerűen vacsorázó sokszáz estiruhás ember és asszony hihetetlen, éktelen lármát csinált ezekkel a különböző szerszámokkal. Közben volt még „hasbeszélő“ mutatvány is s ezt a fényes, zagyva farsangi lármát nevezik az angolok karácsony esti ünnepnek. Minden vendég kapott egy-két hosszúkas papírtekerescsélét, azt a két végén húzni kellett s erre a papír hatalmas pukkanással szétszakadt s mind-

egyikből kipottyant valami tréfás tárgy, újságpapírba csomagolva.

Megnéztem a papírt. A Berliner Tagblatt egy darabja volt, tehát még ez a tréfás pukkanóspapír is Németországban készült. A Boxing-day estéjén előkelő családroz voltam meghíva, ott is ugyanez a bohókás, naiv farsangi öröm, ott is a dessertnél már mindenki papír-bohócsüveget tett a fejére s láttam, hogy mindenki nagyszerűen mulat, én meg magamban elbámultam, hogy ez a fél földtekét vezető nagy nép, ha mulat, micsoda szimpla, minden szellemnélküli dolgoknak tud nagyszerűen örülni s kristályos szívből jövő gyerekes, boldog kacagással élveznek éjfélíg ilyen dolgokat azok, akik másnap hivatalokban, üzletekben flegmatikus, számító ésszel dolgoznak teljes odaadással.

Végtelen bájos és egészen szentimentális szokás az, hogy mindenki minden ismerősének képes karácsonyi kártyát küld jókívánságokkal. Lényegileg ugyanaz, ami nálunk járja újévkor, illetve járta, főleg a háború előtt. De mi nem tettünk bele a dologba semmi költészetet, hanem mechanikusan küldözgettük szét a „b. u. é. k.“-es kártyákat. Itt azonban mindenki valami kedvesen passzoló képet választ ki jó ismerősei számára s ez egész Angliának legnagyobb gondja a karácsonyi ünnepek előtt. Láttam komoly, idős urakat, amint megható gyöngédséggel s valóságos körültekintő gonddal válogatták ki a boltban tucatszámra, minden jóismerős számára a megfelelő képeskártyát. Később a mantelpiecen, a kandalló felett díszileg a családokban a kapott képeskártyák sorozata. Csodálatos furcsa nép ez. Az én lelkem számára sok tekintetben a *majdnem megfejthetetlen el-lentétek világa*.

Az ünnepek után, egy kedves úriházhöz, vidékre weekendre hívtak. A weekend szombat délutántól hétfő reggelig tart. Akkor senki se dolgozik, min-

deniki otthon marad, vagy vidékre megy s a londoni utcák néptelenek.

Én Farnhambe mentem már szombat reggel, a regényes Surrey grófság szép vidéki városába. Házigazdám. Mr. Whilbey tudós ember, volt cambridgei tutor és felesége, aki egyik aradi dicső vértanúnk: gróf Leiningen Károly unokája, beavattak az angol vidéki vendéglátás rejtelmes gyönyörébe, ami röviden abban áll, hogy se a háziak nem törődnek a vendéggel, se a vendég nem tartozik törődni a háziakkal. Megmondják, mikor van a lunch és a dinner s a pazar reggelit beküldik a szobába, mikor az ember még ágyban fekszik. Impozáns könyvtár, autó, nagyobb helyeken fogatok, csónakok, sporthelyek, minden rendelkezésre áll, de minden szabad s nem muszáj mulattatás nevezete alatt untatni egymást. A vendég akár egész nap is egyedül lehet, ha neki úgy tetszik. No de én nem igen éltem ezzel a joggal, mert a háziak szellemes, tanult, bájos lények voltak. De azért mi tagadás benne, annak a ténynek a tudata, hogy mindenki azt teheti, amit akar, megfűszerezi a társalgás kellemességét s a szabadság érzése az angol vendéglátás valódi zamatja.

Vasárnap 11 órakor a kedves, szép háziasszony elvitt hosszú autótúrára, keresztül-kasul Surrey grófságban. Gyönyörű dombos, erdős vidék, emlékeztet a zalai vidékre Kanizsa alatt Lendva felé, csak-hogy amerre a szem ellát, mindenfelé villa, kastély, park s vörösházás faluk és városok. Keresztül mentünk a regényes Guildford városon, amelynek alapítása 900 évre megy vissza, Alfréd király korára. Onslow nevű parlamenti Speaker művészi emléke ötlik szembe. A XVIII. század közepén 26 éven át volt a képviselőház elnöke, s képviselő 33 éven át, mindig ugyanazt a Guildford várost képviselve. (Megírja róla a történelem, hogy senki olyan tapintattal egyesített eréllyel nem tudott elnökölni, mint Onslow, Előtte már két őse volt házelnök! Mi-

csoda ősi alkotmányos kultúra az, ahol már a XVIII. század közepén 26 éven át lehetett olyan elnöke a képviselőháznak, akinek már két öregapja volt ugyanott elnök. Micsoda nagyszabású családi tradíció!

Az utak mindenféle olyanok, mint egy sima mozaik folyosó. Repül az autó s százával jönnek szembe a többi autók. Háziasszonyom maga vezeti az autót s közben olyan könnyedén beszélget, mintha nem is a kormánykerék, hanem kötöttű volna a kezében. Senki se használ benzint, mindenki petróleumot, s az a mesés dolog, hogy a sokezer autónak semmi szaga, semmi füstje, míg otthon vasárnap a Húvösvölgybe se lehet kimenni az úton, olyan bűdös minden attól a néhány darab autótól. Szeretnék végére járni, hogy mi ennek az oka? Rengeteg olyan kis autó száguld az úton, ahol két kosárban kétfelől lóg a család s megszámlálhatatlan az egyes és kettes motoros bicikli.

Szombaton még egy magyar késő őszi, esős, sötét est volt, vasárnap reggelre pedig már magyar májusi idő. Ez a hirtelen ugrás az időben váratlan nagy örömet tud előidézni! Ragyogott a vidék a napsugárban s az autó finoman száguldott a feledhetetlen panorámán, hegyen-völgyön, városokon és falukon át. Jó későn értünk haza s nagyszerűen kiéhezve, kaptunk egészen magyar paprikáscsirkét s tokaji borral koccintottunk szegény szép Magyarországra a magyar vértanú unokájával s a tudós angol tanárral.

PÁRBAJ, LOVAGI BECSÜLET ÉS A NŐ

A Csemegi-Codex és a régi bírói gyakorlat az emberek becsületét még igen gyengén védelmezték meg hazánkban, s így kétszeresen érthető volt az, hogy a becsületében megsértett magyar ember vonakodott a kétesértékű bírói elégtételhez folya-

modni s ahelyett inkább pisztolyhoz vagy kardhoz nyúlt. Különösen miután a mi büntető törvénykönyvünk is úgyszólván szentesítette a megbántott becsület reparálásának azt a módját, hogy az ember büntetőbírósi feljelentés helyett segédek küldjön ahhoz, aki megsértette.

Újabban a becsületvédő törvények jelentéke-nyen megszigorították s el kell ismerni azt, hogy ma már a bíróságok is sokkal erélyesebben járnak el a becsületcsontókkal szemben, s a becsület Magyarországon is sokkal hatékonyabb bírói védelemben részesül, mint azelőtt, ha az angol nívót még nem is érte el.

Ennek ellenére még ma is megvan nálunk a párbaj intézménye, hatalmas társadalmi előítélettel szentesítve. Angliában a párbaj fogalma merőben ismeretlen. Szinte el se tudná azt képzelni az ember, hogy az angol urak párbajozzanak egymással.

Kétségtelen, hogy ennél a különbségnél nagy szerepet játszik a temperamentum is, a mindenkifölött álló főkülönbség pedig az, hogy az emberek Angliában nem idegesek. Amellett ott az a jobb sorsra méltó, mindenáron úrnak látszani akaró, munkanélküli proletárintelligencia úgyszólván teljesen hiányzik, amelyik a mi társadalmi életünkre hova-tovább kiáltó bélyeget nyom. Angliában az intelligens embernek általában van dolga vagy hivatala, vagy üzlete, s amellet a gyerekkortól kezdve következetesen űzött sportolás is megedzi az idegeket az amúgy is természetből higgadtabb temperamentum kapcsán. A nyolc hónap alatt, amit künn töltöttem, soha, se utcán, se mulatóhelyen, se bálon, se társaságban egy durva lármás szót nem hallottam, s valóságosan kínos hatást tett reám, amikor hazaérkezésem hetében villamoson való hangoz-összeszólalkozás szem- és fültanújává voltam kénytelen válni, s láttam azt a gyűlölködő ideges-

séget, amelyik a politikai arénát és a sajtó berkeit is olyan kínessá teszi jószándékú békés ember lelke számára.

De lehetetlen szemet hunyni azelőtt, hogy ebben a légkörben a nők felfogása és a nő társadalmi helyzete is nagy ellentétet mutat fel, s erősen összefügg a párbajok szaporaságával. Ha nálunk valaki egy nagyon szép nővel mulatóhelyre megy, bizony, valljuk meg őszintén, ötven percent valószínűséggel el kell arra készülnie, hogy valami lovagias afférra tesz szert. Mert egyrészt a minálunk még ma is meglévő felfogás a szép nőt a közérdeklődés prédájának tekinti, aminek kezdő stádiuma az, amit általában fikszírozásnak szoktak nevezni. Viszont a kísérő férfitől úgyszólván elvárja a nő, hogy életét is minden pereben kockára tévő „lovagja“ legyen, ha férfinek akarja magát tekintetni s megvédelmezze őt akár egy görbe tekintet ellen is és jaj annak a férfinak, aki ezen a téren tartózkodónak, magyarul mondva, gyávának mutatja magát, mert irgalmatlanul megsemmisül minden értéke, ha egyébként a világ legértékesebb lelkű embere is. A nővel szemben való férfivadság s az eltorzultan reánk maradt *lovagi észjárás*, amelyben általában a nők is osztoznak, a legtöbb sértés s ennek nyomán a legtöbb párbaj igazi oka. *Angliában a férfi és a nő egymással szemben való társadalmi helyzetében ennek az állovagiasságnak nyoma sincs*; az egymással szemben való helyzet őszinte, józan, szolid, kövessé szentimentális.

Töredelmesen megvallom, hogy ebben az angol atmoszférában eleinte igen kellemetlenül éreztem magamat a magyar véreben atavisztikusan bentlévő lovagiaskodási érzés folytán s eleinte, amíg a viszonyokat meg nem szoktam, ólomsúlyként nehezedett rám az a tudat, hogy itt nincs párbaj s ha valaki megbántja a nőt, akivel vagyok, vagy női tár-

saság szemeláttára megsérti személyemet, nincs semmi mód, amellyel társadalmi elégtételt szerezhetek. Csak később, amikor az angol erkölcsi levegőt megszoktam, s hozzáidomultam az egészen elűtő felfogásokhoz és társadalmi magaviselethez, nagy nehezen csak akkor szabadultam fel az alól a lidércnyomás alól, hogy ha megsértenek, társadalmi elégtételt nem vehetek.

Még október hónapban történt, hogy egy szép angol úrileánnyal együtt mentünk színházba s utána előkelő hotelbe vacsorázni, ahol a publikum frakkba és esti ruhába kiöltözve vacsora után táncolni is szokott. A gardedam éppen olyan ismeretlen fogalom Angliában, mint a párbaj, de azért nem állítom, hogy a gardedam hiánya éppen olyan lidércnyomásként nehezedett volna rám, mint a párbaj nemlétezése. Társadalmilag teljesen korrekt dolog Angliában, hogy akár két-három találkozás után is előkelő úrileánnyal vagy asszonnyal kettesben menjen színházba az ember és utána vacsorázni, s akár ha úgy tetszik, táncolni is. Ebben senki kifogásolnivalót nem talál. Köztudomású, hogy a nőt s a nő járás-keelési szabadságát annyira védi az angol hivatalos társadalom is, hogy egy nőnek még köszönni sem szabad, ha erre előzőleg egy fejmozdulattal engedélyt nem ad a férfinak s ha egy férfi engedély nélkül megszólít egy nőt s a rendőr meglátja, éppen olyan irgalmatlanul beviszi a dutyiba, mintha azon csípte volna rajta, hogy egy kirakatot akart feltörni.

Vacsora közben a beszéd a párbajra terelődött, s a szép leány óriási érdeklődéssel hallgatta, amikor elmondtam neki, hogy nekem életemben több párbajom volt s ezért néhányszor be is voltam zárva, — „De hát nem volt az kellemetlen, hogy sok évre abba kellett hagynia a foglalkozását s nem is sportolhattott“? — vetette ő közbe a magyar úridolog irányában kedves tájékoztatlansággal, s bizony nem akarta elhinni, amikor felvilágosítottam, hogy a leghosszabb

büntetés, amit kaptam, három nap volt s a fogságban a magam kosztját ettem és a magam vánkósán aludtam. Olyan fürkésző pillantással nézett reám elbeszélés közben, mintha valami sziú indiánnal került volna össze, aki a fogát csattogtatja, ha fehér embert lát. Szégyenkezve éreztem, hogy a kultúrfok tekintetében mennyire lejjebb állok, mint partnerem — „De hát mondja csak“ — kérdeztem őt — „mit csináljak én, ha magát valaki fikszírozni merné?“ Ezt a szót, hogy „fikszírozni“, könnyű most ide papírra írni, de nem volt olyan könnyű angolul megmagyarázni, mert ilyen szó, ami egészen megfelelne ennek a fogalmunknak, nincs az angol nyelvben. Én így tudtam csak kérdezni: „If anybody stares at you in an impertinent way?“ (Ha valaki szemtelenül ránéz magára?) — „Én olyan helyre nem járok“, — felölte ő — „ahová olyan durva emberek járnak, akik afféle képek.“ — Láttam, hogy — mint szokás mondani — más hajóban evezünk, s mikor végül a sok magyarázat után megértett és okos szemén láttam, hogy végre tudja, mire célzok, akkor az alábbi örökre felejthetetlen, kitanítást adta, s eközben a kedves kitanítás közben éreztem legélesebben, hogy egy egész világ-különbség van társadalmi felfogásunk között a férfibecsület, az úgynevezett férfilovagiasság és a férfi meg a nő egymással szemben való helyzetét illetőleg. Ez a bájos és jóindulatú kitanítás így szólt:

„Nézze Mr. de Nadzsi, először is, amit maga mond, az Angliában lehetetlen, mert itt művelt férfiú úrinővel szemben ilyet nem tesz; de ha mégis megtörténnék, — ami ugyan ki van zárva — tegyen úgy, mintha nem látná, én sem venném észre, ha pedig magyar vére egyáltalában nem tudja elviselni a helyzetet, úgy nézze meg az illetőt s ha maga erősebb, mint az, akkor boxolja meg, ha pedig az erősebb magánál, akkor hívjon rendőrt.“

Óriási! Nevettemben majd leestem a székről! Ő is nevetett, de csak azon, hogy én milyen jóízűen

nevetek, egyébként nem értette, hogy miért oly furcsa nekem, amit ő mondott, mikor az oly természetes.

Az én kedves olvasóközönségem — azt hiszem, éppen olyan jóízűt kacag és elhiszi velem együtt, hogy amelyik országban így gondolkoznak még a legszebb nők is, abban a levegőben igazán lehetetlen, hogy a férfibecsületet párbajjal kelljen megvédeni.

De ritkán támadják meg a becsületet a sajtóban is. Hónapok telnék el, míg egy lapban az ember egyáltalában személyileg lekicsinylő sorokat olvashat valakiről s ha magánviszonyokból kifolyólag valaki a másik becsületébe gázol, a bíróság gyors és kíméletlen elégtételt ad.

Ha valaki megbántja a másik ember becsületét, ezt úgy hívják, hogy „megtörte a király békéjét“ s ezt a király bírái az esküdtszékkel együtt kíméletlenül megtorolják.

AZ ÜGYVÉDEK

Angliában az ügyvédi kar az állami, jogi, társadalmi és erkölcsi lét valóságos tengelye. De ha az angol ügyvédek dolgát ismertetem, akkor különbséget kell tennem a *Barrister* és a *Solicitor* között, akik nagyjában ugyanabban a viszonyban vannak egymással, mint a francia *Avocat* és az *Avoué*. A barristerek — fehérparókás, feketetaláros, előkelő urak — látják el a törvényszéki és a felsőbírósági szóbeli tárgyalásokat kizárólagossági privilégium alapján s ezeken a helyeken a solicitoroknak szólásjoguk nincs. A barristerek között méltóságteljes kiváló helyet foglalnak el a Kings“s Counsel-ek (*K. C.*) királyi kinevezés alapján. Ők az ügyvédi kar arisztokratái s a többi barristerektől való megkülönböztetésül vállon alul érő göndör, szöles parókát viselnek a tárgyalásokon, s fekete talárjuk az ő nagyobb méltóságuk jeléül ezüstös sze-

gélyű. Hogy micsoda régi jogi kultúrával kell ott számolnunk, azt eléggé szemléltetően bizonyítja, hogy az első King's Counsel, Francis Bacont 1604-ben nevezte ki a király. A barristernek tulajdonképpen nincsen kliense, ő a felekkel közvetlenül nem érintkezik, az ő kliensei a solicitorok, akik a barristerekkel megbízási viszonyban vannak. A solicitorok veszik fel a pereket, ők készítik elő a szóbeli tárgyalásokat, ők szerkesztik meg a periratokat, kezelik a vagyonokat, csinálják a szerződéseket, sőt még az a munkakör is nagyjában a solicitorok hatáskörébe esik, mely munkakört nálunk a közjegyzők töltenek be. Ha azután a per a szóbeli tárgyalásra megérett, akkor a solicitor átadja az ügyet a barristernek, az illető konkrét eset fontosságához mérten választva ki a megfelelő barristert, aki azután végigviszi a pert a fellebbezési fórumokon át is a szóbeli tárgyalásokon. A solicitoroknak nem is kell egyetemi képzettséggel bírniok, ők csak elméleti és gyakorlati vizsgákat tesznek a Law Society, mint hivatali fölöttes fórum kebelében, de ugyanonnan erkölcsi szempontokból olyan hihetetlenül szigorú ellenőrzés alatt állanak, hogy solicitori hivatásuk gyakorlásához esztendőnként kell kérni az engedelmet. Londonban óriási solicitor-irodák fejlődtek ki és ismerek olyan solicitort, aki ötven segéddel dolgozik.

Viszont a barristerek nem csinálhatnak más jogi munkát, mint csakis a szóbeli tárgyalások ellátását, s hatáskörük a solicitoréval nem ütközhetik össze. Szoros testületi kötelekekbe tartoznak a barristerek, amelyeket a történelem fejlesztett ki. Ezek az úgynevezett Inn-ek, amelyek az angol jogi kultúra legértékesebb alkotásai. Londonban négy Inn van, amit magyarul úgy kellene mondanom, hogy Londonban van négy külön, elzárt, s a többitől elkülönített ügyvédi kamarai testület. Mindegyik Inn nagy vagyonokkal rendelkezik, saját tisztikara van,

az Inn ügyeit kormányzó választmánnyal (benchers) s minden Innek van külön papja. Ez a választmány nem ám a tagok választásán alapszik, mint nálunk, aminek az a következménye, hogy az ügyvédek fölött fegyelmi jogokat gyakorló választmányi tagokat aszerint választja az ügyvédi tömeg, hogy mennyire járnak a kedvükben, hanem az egyes Inn-ek bencherei, vagyis választmányi tagjai régi történelmi időkben megalakultak, s azóta mindig ez a választmány évszázadokon át *saját magát egészíti ki* a megürült helyek pótlásával, s így azután ezek a bencherek a többi barristerektől függetlenül, olyan hatalmas, erkölcsileg szabályozó tekintélyt élveznek a választási demagógia és népszerűségkeresés teljes elvi kizárásával, ami az angol barristerek karának féltékenyen őrzött magas erkölcsi nívóját feltétlenül biztosítja.

A bírák egyedül és kizárólag csakis az ügyvédek köréből nevezhetők ki s ott a bírói állás nem életpálya, hanem nagyszerűen fizetett kintüntetés. De ha az ügyvédet ki is nevezte a király bíróvá a Lord Chancellor előterjesztésére, azért a kinevezett bíró mégis megmarad az illető ügyvédi Inn tagjának, s így a Lord Chancellor és a Lord Chief Justice, továbbá a Privy Council nagyméltóságú tagjai, valamint a Lordok Házának jogi Lordjai egyaránt tagjai a négy különböző ügyvédi zárt testület valamelyikének, akárcsak az Inn kötelekébe tegnap fölvelt fiatal barrister. Tessék elképzelni, hogy micsoda hihetetlen erkölcsi hatást gyakorol az a tény az ügyvédi karra, hogy a legnagyobb bírói méltóságok csakis az ő köreiből nevezhetők ki. Mindegyik fiatal ügyvéd tarsolyában hordja a marsallbotot, s erkölcsileg ahhoz képest is viselkedik. Könnyebb bejutni nálunk a legelső kaszinókba, mint Londonban egy-egy Innbe. Ha valaki felvételre jelentkezik, megnézik jogi tudásán kívül magánéleti körülményeit is és a felveendő barrister az Inn veze-

tőivel éveken át többször együtt étkezni köteles, mert megint csak a nagyszerű angol praktikus észjárás szerint leginkább a fehér asztalnál tűnik az ki, hogy valaki a családi körben, amelyben élt, igazán úriemberré nevelkedett-e a társadalmi illem szempontjából is. Minden Inn-ek van egy házi törvényszéke (domestic tribunal), amelynek tagjai az illető Inn bírói állású tagjai, akik erkölcsi vétség esetén az illető barristert minden fellebbezés kizárásával kizárják az Inn kebeléből, amivel megszűnik barristeri állása s legfeljebb elmehet valamely solicitorhoz clerknak (segéd), ha jogi munkával akarja keresni a kenyerét. Gyönyörű testület ez a barristerek kara, szorosán összetömörülve a négy különböző kamarai testületben, amelyek: az Inner Temple, Middle Temple, a Lincoln Inn és Gray's Inn. Valósággal ezeken az Inneken fordul meg Anglia erkölcsi nagysága, amelyek a jogi tudásbeliem, erkölcs és tisztességes társadalmi magaviselet fehér márványból faragott gyönyörű piedesztáljai.

A HOUSE OF LORDS ÉS AZ ANGOL RANGOK

A Lordok Házának a tagjai a következő különböző kategóriákból állanak:

Első helyen vannak *a vérbeli királyi hercegek*, akiknek külön helyük van a terem közepén, a nevezetes gyapjúzsák előtt, amelyen a Lord Chancellor ül, aki nemcsak a felsőház elnöke, de egyúttal feje is az egész bíraskodási rendszernek.

A királyi hercegek után jönnek a birodalom örökletes jogú főrendjei (peer-ek), akik rangszerint a következőképen jönnek egymásután: Duke (herceg), Marques (örgróf), Earl (gróf), Viscount és Báró.

Meg kell jegyezni, hogy ezek a törvényhozók mind egy-egy főúri nemzetség fejei, az úgynevezett *Peer-ek*. Az illető mágnásnemzetség többi tagjai nem Peerek, miután nem tagjai a Lordok Házának,

hanem aszerint rukkolnak be a peerségbe s a törvényhozói minőségbe, amint az egyes nemzetségek fejei elhalnak.

Ezek a született főrendek alkotják a Lordok Házának voltaképpeni zömét.

De vannak történeti alapon olyan Peerek is, akik választás alapján kerülnek be a Lordok Házába, ezek a skót és Írországi választott Peerek. Ilyen peereket választanak a Lordok Házába a skót mágnások 16-ot, és az írországi mágnások szintén maguk közül 28-at egy-egy országgyűlés tartamára.

A negyedik kategóriába tartoznak a 26 érsek és püspök. Mind az angol egyháznak, vagyis a Church of Englandnek a főpapjai. Más vallásfelekezetek a felsőházban főpapjaik által képviselve nincsenek.

Végül az ötödik kategória: a 6 jogi Lord, akiket saját személyükre bárói rangra emel a király s rangjuk nem öröklődik át utódaikra, ők látják el a Lordok Házának, mint legfelső fellebbezési bíróságnak, a funkcióját.

Ezek az angol felsőház összes tagjait alkotó kategóriák.

Ezen a konzervatív szervezeten még nem tudott változtatni semmiféle liberális áramlat se. Lloyd George alaposan megtépázta a felsőház befolyását, de magán az ősi szervezeten mitse változtatott. A konzervatív mágnások azt hangoztatják, hogy nekik maguknak kellene megreformálniuk a felsőházat az újabb idők demokratikusabb követelményei szerint, még mielőtt erre a munkára ellenfeleik adják fejüket. Ez is jellemzi azt a körültekintő okosságot, amellyel az angol arisztokrácia politikai hatalmát ezer éven át fenn tudta tartani. Az okosságon kívül azonban fontos szerepe van egy másik momentumnak is, mely az alábbi rangkérdésekkel van összefüggésben.

Angliában nincs úgy, mint nálunk, hogy valamelyik hercegi vagy grófi családnak minden tagja herceg vagy gróf. Ott a címet minden mágnásnem-

zetségben csak a *családfő* viseli. A többiek kisebb rangokat töltenek be, a következő módon:

A Duke (herceg) elsőszülött fia az apa életében az egy fokkal lejjebb álló Marques rangot viseli. Ennek a fia pedig, vagyis az unoka a nagyapa életében csak Earl. Ezekhez a kisebb rangokhoz más és más nevek járnak, családi birtokok, várak után. A Duke harmadik és többi fia már csak az általános Lord címnek örvend. A Duke felesége Duchess (hercegnő); a herceg leányainak a címe egyszerűen csak: Lady.

Tehát egy és ugyanazon hercegi családban egyszerre csak egy herceg lehet. Amint a nemzetség feje meghal, a többi sorban rukkol előre. Ez az angol viszonyok között való tájékozódást nehezíti, mert megeshetik, hogy megismerkedtem valakivel taval, akit egyszerűen csak Lordnak neveztek, s most időközben apja meghalván, egy egész másnevű Earl-ban nem ismerem rá a régire.

Mint fentebb láttuk, a Duke után rangban következik a Marquess. Felesége: Marchioness, leányai szintén Ladyk. Itt a legidősebb fiú ugyancsak egy fokkal kisebb rangot élvez, mint az apa, vagyis Earl, viszont ennek a fia, vagyis az unoka a nagyapa életében már csak Viscount, míg a többi fiú általában éppúgy Lord, mint a hercegeknél láttuk.

Tehát meg kell különböztetni a Lordokat, mint törvényhozókat, ami általános jogi gyűjtőfogalom és meg kell különböztetni az olyan Lordot, akinél ez egyszerű udvariassági cím (Courtesy title).

Rangban következik a Marquess után az Earl (gróf). Ez annyiban a legszebb cím Angliában, mert visszamegy a régi angol-szász világba, a normán hódítás előttre. Magyarul annyit tenne, mintha azt mondanánk, hogy valaki az Árpádházi királyok idejéből való gróf. Az Earl legidősebb fia az apja életében Viscount, esetleg báró, a család különböző viszonyai szerint. De — és itt jön most a legérdeke-

sebb angol dolog — a gróf többi fiai már egyáltalában nem is grófok, hanem egyszerűen csak méltóságos cím jár nekik; honourable. Ez az honourablecím nem tévesztendő össze a Bight Honourable címmel, ami a mi nagyméltóságú címünknek felel meg. Ez illeti meg a Privy Council (királyi tanács) tagjait is, amelynek a volt miniszterek mindig tagjaivá lesznek, s így ezen a réven illeti meg a volt minisztereket rendszerint a Bight Honourable címzés. Olyanféle ez, mint nálunk volt a „titkos tanácsos“, de Angliában hatáskörrel ellátott valóságos királyi tanácsnak tagjai a Bight Honourablek.

Az Earl feleségének a Countess cím jár, a leányok egyszerűen Ladyk, mint az előző rangbéli leányok.

Mint tehát láttuk, a gróf másodszülött fia már csak Honourable. Ha az apja, illetve a nagyapja életében ez a másodszülött gróf-fiú megházasodik s elsőszülött bátyjának fiú-utódja marad, akkor ennek a másodszülött Honourablenek a fiai már semmiféle ranggal sem bírnak. Ha tehát például nálunk egy Széchenyi grófnak több fia volt és az elsőszülöttnak maradtak fiú-maradékai, akkor a másodszülött Széchenyi grófnak a fia, vagyis a családfő peer unokája már egyáltalában semmiféle nemesi ranggal se bír. Így azután megtörténik Angliában az, hogy egyszerű kereskedő- vagy iparosembereknek a nagybátyjuk vagy öregapjuk hatalmas gróf. Ennek a rendszernek óriási *társadalmi összetartó ereje* van, mert nem alakulhat ki egy teljesen exkluzív mágánosztály, amelyik elzárkózik a polgárságtól s nincs olyan gróf vagy herceg Angliában, akinek ne lenne egyúttal széleskörű polgári rokonsága is. Amellett még az is belejátszik az angol arisztokrácia életképességének a fennmaradásába, hogy a házasodás körül egészen demokratikusak a fogalmak, ott a nagymama, vagy a mama rangja a fiú, vagy az unoka, illetve a férj szempontjából is teljesen közömbös,

még udvari értelemben is, s nemes ősanyákra aspiráló kamarási és csillagkeresztesi intézmények Angliában merőben ismeretlenek. A menyasszony származzék tisztességes családból ez az egész, amire az angol úri, sőt udvari felfogás is tekint s a rangot viszik tovább a férfiak.

ANGOL KÜLÖNLEGESSÉGEK

A sokféle társalgás folyamán mind hatalmasabban domborodik ki képzeletem előtt a polgári társadalom lelki egységének ez a hihetetlenül impozáns megnyilvánulása, amellyel az angolok leverték az általános sztrájkot, az újfajta szociális forradalom kísérletét. Látván a nagyszerű *polgári egységet*, magyar szívem szinte elszorult, meggondolván a mi kisszámú társadalmunk sokféle elkülönöződését, átítatva még az úri gyűlölettől is a politika levegőjén át. Az általános sztrájk leverésének a gondolatában, egyesült itt az egész társadalom a kormány céltudatos vezetése alatt, de ezt nem úgy kell ám érteni, hogy egyszerűen csak rokonszenvvel kísérték a küzdők munkáját, hanem mindenki, aki az általános sztrájkot nem helyezte, — s ebben természetesen megegyezett az egész polgári társadalom — kilépett a gátra, beugrott a harc bonyodalmába, nem törődve azzal, hogy veszedelemnek teszi-e ki a bőrét vagy nem? Az egész arisztokrácia és a nagyszámú felső középosztály (Upper Middle Class), de a szorosan vett középosztály, sőt az alsó középosztály, a kispolgárság is, ideértve az egész diákságot, nagyszerű aktív egységgel léptek fel. Küzdelmük és győzelmük olyan új erős köteléssel fonta össze a felső és az alsó társadalmi osztályokat, amilyen erős szociális belső viszonyt semmiféle más országban se tudunk elképzelni a társadalom különböző rétegei között. Még a munkások ama józan része is, amelyik nem helye-

selte az általános sztrájkot, tisztelettel emel kalapot a felső társadalmi osztályok imponáló fáradtsága és összetartása előtt. Boldog ország! Különösen az autótulajdonosok tettek ki magukért, s miután itt minden, némileg is jómódú embernek van autója, amit maga vezet, főleg ők döntötték el a közlekedési sztrájk sorsát.

Londonban a város középpontjában csak üzletek és hivatalok vannak. Azután jönnek a módosabb emberek házai köröskörül és a paloták, míg a egyszerűbb emberek, középosztály, kispolgárság és munkásság kifelé, a külső városrészekben laknak saját apró kis kertes házaikban. Ezek a lakosok 10—15 kilométer távolságban (sőt messzebb is) vannak attól a helytől, ahol bent a városban dolgoznak, s reggelenként csak úgy öntik befelé és este szórják kifelé az omnibuszok és a földalatti vasutak őket. Mindez egyszerre megállt a közlekedési sztrájk következtében. Lehetetlen, hogy a férfiak és nők összesen 20—30 kilométert gyalogoljanak egy-egy nap be a munkahelyre és onnan haza s közben még dolgozzanak is. Meg kellett volna tehát bennt állnia minden munkának. De nosza rajta, az összes autóbirtokosok künn termettek autóikkal az utcán és végtelen sorokban szállították be a külvárosokból a dolgozni akarókat, s este vitték őket haza. Éppen tegnap beszédbe ereszkedtem egyik olcsó étkezőhely kiszolgáló pincérnőjével s nevetve beszélte el, hogy mindig bizonyos mélabús vággyal gondol az általános sztrájkra, mert minden reggel hatalmas, bársonyos, grófi autón jött be a vendéglőbe, rettenetesen messzefekvő lakásuktól s ugyanilyen úri módon kocsikázott haza esténként, természetesen mindig ingyért s egy ismert Lord volt a sofförje.

Azt is hallom elbeszélni, hogy soha még nem jártak London utcáin olyan szíves omnibuszkalauzok, mint amilyenek azok a nagy urak voltak, akik

rendőri fedezet mellett omnibuszokat is dirigáltak, nem törődve a kődobálásokkal se, ami bizony nem egyszer köszöntötte őket a külvárosokban.

Ma délben pedig egy előkelő fiatalember különösen roppant kedves megtörtént dolgot beszélt el saját tapasztalatából:

Ő hordárnak állt be a Viktória-állomáson s szorgalmasan és izzadva hordozta az utasok pakkjait, akik diákok által vezetett vasutakon érkeztek... Egyszer csak látja ám többek között, hogy egy első látásra igen előkelőnek látszó tisztas öreg úr —biztosan volt 70 éves — rettenetes fáradtsággal cipel egy egész csomó koffert szíjjal összekötve. Udvariasan hozzáugrik a fiatalember és segíteni akar. De amaz sértődötten utasítja el:

— „Menjen a pokolba, hisz én is önkéntes hordár vágyók“. — Ilyenek az angolok.

Csütörtök este ebéd utánra, fél kilencre hivatalos voltam Dunedin of Stenton grófékhoz. A házigazda öreg skót úr, aki tavaly nyerte el a Viscount rangot, de már előbb is Law-Lord volt, vagyis jogi Lord, a Lordok háza legfelső bírósági bizottságának a tagja. Belépve a palota könyvtárszobájába, ott nagy társaságot találtam, akik egymásután sorakozó sok széken kezdtek elhelyezkedni, hogy meghallgasanak egy előadást. Lehettek együtt vagy 80-an, nők és férfiak. Megtudtam, hogy mind egy egyesület tagjai, amely egyesület egészen különlegesen a közéleti és középkeleti külpolitikai kérdésekkel foglalkozik (Near and Middle East Association). Minden alkalommal egy-két előadó beszél, utána pedig vita van s végül teához sereglenek össze az ebédlőszobákban. Minden hónapban más és más előkelő család házában tartják az ülést, így ebéd után (mi otthon úgy mondanánk, hogy vacsora után), ami igen okos dolog.

Nálunk is vannak tanulságos külügyi társasági ülések, de délután hatkor. Szerintem bizony nem olyan gusztusos dolog egyenesen az irodából menni száraz zöld asztalhoz s azután kiéhezve, sietve vacsorázni, mint így vacsora után elmenni egy kedves úriházhhoz, szép hölgyek közé, ahol az előadás és vita után folytatni lehet a frissítő büffé körül az eszmecserét. Az ülések leginkább arisztokrataházaknál tartatnak, mert itt vannak a legtágasabb termek. Sokszor maga a házigazda, vagy a háziasszony elnököl. Most is az igazán szép és fiatal háziasszony olyan bevezető elnöki beszédet mondott, hogy bizony nem hazudtam, amikor aképpen gratuláltam neki, hogy, nem hallottam még szónokot, aki az abszolút nyugalmat ennyi bájjal tudta volna egyesíteni. Az előadók Mussolini keleti politikai törekvéseit tárgyalták, abban az angol modorban, amelyik mindenemű páthosz nélkül könnyenérthetőségre és arra is törekszik, hogy a komoly dolgok előadása közben szellemességi fűszereikkel itt-ott meg is nevettesse a hallgatóságot, amit az angolok nagyon szeretnek.

Ilyenféle társaság sok van Londonban. Hallottam, hogy a háború előtt és alatt a sajtón kívül ezekben a társaságokban is terjesztették ellenünk magyarok ellen a rágalmat tudományos és szellemes köpönyegben, leginkább a cseh befolyás hatása alatt.

Nem becsülöm ugyan túl az ilyen társadalmi erőket, de mégis azt hiszem, hogy a magyar igazság megismertetése irányában kár elhanyagolni ezeket az eszközöket. Milyen szép lenne, ha nyelveket tudó előkelő vagyonos embereink közül sokan igyekeznének ilyen társaságokban előadásokat tartani, ahelyett, hogy otthon a kaszinói fotelekben üldögélnek, vagy esetleg a gyűlölet politikáját szítják. Miért van az, hogy a külföld közvetlenül élőszóval csak Károlyi Mihály és a kommunista künntartózkodók (nem akarom a nemzetileg szent emigráns szót használni, amely elnevezéssel a mi sajtónk illeti eze-

ket) szájából hallja ismertetni a magyar ügyet és a magyar haza jelenlegi vezetőit. Miért nem vagyunk sokan olyanok, akik saját pénzükön vállalkoznánk erre a munkára? Az első lépések nehezek társadalmilag, de azután ha az embert megfelelő módon bevezetik, akkor már az angol közönség kapva-kap azon, hogy úriemberektől meghallja az igazságot.

A ZOOBAN

A tömeg itt hétköznap jár állatkertbe s vasárnap délután járnak oda az előkelők. Az állatkert nem állami vagy városi intézmény, hanem egy óriási társaságé sok-sok taggal. A társaság tagjai kimondták, hogy vasárnap délután, amikor legjobban ráérnek, ők és ismerőseik: akarják élvezni az állatkertet tömeg nélkül s akkor oda senki más élő ember nem mehet be, mint csak az, aki valamely tag útján jegyeit szerez magának. Csakugyan, künn egészen választékos közönséget találtunk vasárnap délután.

— „De hát hogy lehet ezt Nem dühöngenek ezért a demokratikus elemek, élükön a szocialista képviselőkkel“? — kérdeztem kísérőimtől.

— „Micsoda címen dühönghetnének? — méltatlankodott az angol dáma.

— „Az állatkerti társaság autonóm testület, s abba nincs beleszólása se kormánynak, se városi tanácsnak, hogy a társaság miképpen gyakorolja autonóm jogait. Legfeljebb törvénnyel lehetne utasítani arra a társaságot, hogy nyissa meg az állatkert kapuit vasárnap délután a tömegnek, de ilyen furcsa törvényt se kormány, se képviselőnk nem indítványoznak.“

Különös ország ez, ahol majdnem minden kórházat a jómódú társadalmi elemek tartanak fenn, anélkül, hogy az állam vagy a város egy pennyvel

is hozzájárulna fenntartásukhoz. Ezek az angolok tudják, hogy hogyan lehet szépen és urasan élni át az életet, de tudják annak az árát is, s nem riadnak tőle vissza!

Hogy a londoni állatkert micsoda pazar valami, azt alig lehet elképzelni!

Szinte elfogott a vágy kis gyermekeim, s jó embereim otthoni kis gyermekei után, micsoda boldogság lenne azokat itt látni! Van egy valóságos külön majomhegy betonsziklákból, s azon össze-vissza ugrál vagy száz majom.

De felnőtt embernek is tanulságos dolog mindaz, amit ott láthat. Én különösen jól jártam, mert a kedves grófném bemutatott egyik állatkerti főhivatalnok feleségének, aki azután szakavatott módon mutogatta meg ennek a pazar gazdagságú helynek a fő ékességeit. Elmondta, hogy a majmok éjjelenként tropikus meleget kapnak. Egy villanylámpát állítottak be, ami kvarckövön át tropikus meleget áraszt, amitől aztán kutyajókedvük lesz a majmoknak.

Nagy és új büszkesége az állatkertnek egy indiai fehér elefánt. Ennek érdekes története van: Indiában a fehér elefánt szent állat a benszülöttek szemében, amelyhez nem szabad másnak hozzányúlni, csak igazhitű hindunak. Ha más hozzányúl, megöli a népharag, s így sokáig nem is volt fehér elefántja a londoni állatkertnek. De az angol a békés és sikeres *megegyezések* barátja. Hosszú tárgyalások után megegyeztek az illető hindu törzsszel (Burmese a nevük), hogy engedjenek elhozni egy fehér elefántot, azzal a feltétellel, hogy velejön öt darab bennszülött hindu is, akik majd vigyáznak arra, hogy a szent állatot senki más ne etethesse és senki más hozzá ne nyúlhasson. Ezek csakugyan mindig körülötte vannak s miután egy elefántra öt ápoló nagy létszám, úgy látom, hogy az öt hindu nagyon jó, kényelmes hivatalt nyert el. Félek is,

hogy sokan fognak kérni, hogy miután ismerem a főhivatalnok feleségét, kivételes protekcióból üresedés esetén nem szerezhethék-e nekik fehér elefántot őrző hindu címmel ilyen kényelmes állást, valami jófajta fizetési osztályban, ha nem is éppen „méltóságos“ ranggal? . . .

Nagy kincs egy 25 láb hosszú kígyó is, állítólag leghosszabb a világon, még egy magyar költségvetési vitánál is hosszabb. Ez is nagyon unalmas teremtmény, akárcsak a vita, mindig alszik. A walesi herceg hozta magával földközi útról, amely földközi út alatt az angol dominiumok bejárását kell érteni.

Egészen kivételes fénypont egy *Tigon* (teigon). Ilyet se láttam még soha. Egy indiai maharadzsa küldte. Ez a Tigon olyan állat, hogy a papája tigris volt a mamája pedig oroszlán, a maharadzsa sokat kínlódott a szülőkkel, míg összehozta őket szerelmi találkozóra. Olyan ragadozó öszvér-féle. A Tigon színe oroszlán-szín s csak a lábain vannak tigris-sávok s annak ellenére, hogy hím, a tigris-apa befolyása következtében lemaradt róla az oroszlán-sőrény, de azért a járása mégis oroszlános. Azt mondják, hogy nehéz tovább tenyésztetni, mert ha a Tigon tigrissel nőszül, úgy az utódok egészen tigrisek lesznek, vagyis tökéletesen eltűnik az előző oroszlánjelleg, viszont ha oroszlánnal párosul, a szerelem gyümölcse egészen oroszlán leendő s eltűnik az előző tigris-hatás.

VITAEST A LINCOLN'S INN-BEN

Egyik kedves ügyvéd barátom levelet írt nekem tegnapelőtt, hogy nem lenne-e kedvem az egyik ügyvédi céhnek, a *Lincoln's Inn*-nek az esti Moot-ján részt venni?

Mi az a Moot? Általában az ősi angol közjogban Moot-oknak nevezték a szabad polgárok politikai gyülekezeteit, de itt ennek más értelme van. Hogy ezt megértsük, tudnunk kell, hogy Angliában ahhoz, hogy valaki ügyvéd lehessen, nem kell elvégezni az egyetemet. A mi egyetemi kvalifikációs és a négy egyetem által üzőtt diploma-gyártás világnézetébe beskatulyázott magyar eszünk el se tudja azt képzelni, hogy elvileg valaki Anglia főbírája is lehessen, anélkül, hogy egyetemet végzett volna s a nálunk már szinte komikussá vált doktori címet ne kapta volna meg. Természetesen azért a jócsaládbeli ambíciózus fiúk, ha jogi pályára készülnek, kivétel nélkül elvégzik az egyetemet, de ez csak társadalmi hagyomány náluk és úgy tekintetik, mint egy nemes kultúrtöbblet, ami azonban magának a jogi életpályának államilag egyáltalán nem kötelező előfeltétele. A jogászképzésről függetlenül az egyetemektől, maguk az Inn-ek gondoskodnak. Aki ügyvéd akar lenni, az középiskolai képesítéssel is befolyamodik valamelyik Inn-be, hogy vegyék fel a jogi tanfolyamra. Ez három évig tart s abban a három évben megfeszítve tanulnak az ügyvédjelöltek magának az Inn-ek a kebelében, mint Student-ek. Tehát maga az ügyvédi céh, illetve annak a vezetősége a három év alatt alaposan kiismeri a jelöltet, a vezetők még a jelölt magánéletével is állandó érintkezést tartanak fenn s ha a három év alatt a jelölt jellembeli hibát árul el, lehet a tudománya egetverő, mégse veszi fel tagjai közé az Inn és így soha se lehet belőle se ügyvéd, se bíró, de még bírósági hivatalnok (elerk) se.

A *Moot egy olyan vizsgaféle*, amelyiken ennek a hároméves tanfolyamnak a végén a jelöltek megmutathatják, hogy jó ügyvédek lesznek-e? A Moot egy törvényszéki tárgyalás-utánszat. (Mi otthon egyetemi nyelven talán szemináriumnak mondanánk.) De csak annyiban utánszat, hogy maga a jogeset

kitalált dolog, egyébként a valóságos nagy bírák, az igazi aktív bírói méltóságok, mint az Inn tagjai döntik ott el a Moot-on a jogesetet, amit az Inn vezetősége, mint egy bírói ügyfeltevést, kitűzött tárgyalásra s ezekre a Moot-beli döntésekre figyel az egész ország. A felperest és az alperest egy-egy ügyvédjelölt képviseli s ott az Inn hatalmas dísztermében, a 600 éves múlt minden gyönyörű címeres, szobros, arcképes és festménysorozatos színhelyén, nagy előkelő jogászközönség előtt mondják el a jelöltek tárgyalási szűzbeszédeiket, amely elnevezés tegnap este annál is megfelelőbb volt, mert első eset volt a Lincoln's Inn történetében, hogy leányok, mint barristerjelöltek szerepeltek a Moot-on. Az egyik jelölt Lord Wrenburgnek, az előkelő bírónak a lánya: The Honourable Ruth Buckley volt. Nagyszerűen védte az álláspontját s meg is nyerte a pert, amit a nagy bíró: Lord Justice Scrutton döntött el. A tárgyalás után bemutattak neki s kedvesen elbeszélgetett velem. Megkérdezte, hogy van-e ilyen jogászképzés nálunk? ... Hogy a jog micsoda nagy szerepet játszik az angol társadalomban, mutatja az is, hogy a tegnapi Moot-ról még a nagy Times is megemlékezett mai számában, pedig az Inn tíz ilyen fiktív bírói tárgyalási estét tart évenként. A jog és törvény, a nagy szellemi tényező, Anglia nagyságának valódi alapja.

VASÁRNAP A THEMZÉN

Ragyogó vasárnap, isteni idő. Nem is százával, hanem ezrivel lepik el a csónakok a Themzét Windsor és Richmond között. Motoros hajók, közönséges ladikok, skiffek, canoek úgy sétálnak összevissza a vizén, mint a Hyde Parkban déli 12 órakor az elegánsan kiöltözött közönség. A parton pedig mindenfelé virágos regatta-házak, gazdag lugasok, tömött vendéglői terraszok, a folyóhoz kiszögellő

parkok, apró házikók, amelyekben szombattól hétfőig meghúzódnak a kirándulók. Pazar látvány ez a Themze ilyen pompás vasárnap délután, ezzel a hihetetlenül óriási élvező tömeggel, sok színes ruhával, tarkasággal. Aki ezt még nem látta, elképzelni is képtelen. Csak egy nagy haj van, hogy minden harmadik csónakban ott szól a grammofon, s ez a hangzavar bizony szörnyűséges. Süket ember lehet itt csiak igazán boldog.

Kingstonnál pompás uszoda van. A kabinok künn vannak a parton a nagy csarnokban s mindenki a szabad folyóban fürdik. Aki nem tud úszni, az nem fürödhet, mert a víz mindjárt mély. De sodrása alig van. A víz szélessége a mi pesti Dunánk harmada. A nők és férfiak kabinjai természetesen külön vannak, de már a beugróhely közös. Ott süt-kéreztem jó magam is közöttük. Egy árva lelket nem ismerek és senki sem ismer engem, csoda jó érzés ez az abszolút magány ennyi ember között!

(Elnézem a leányokat. Valamennyien karcsúak, rugalmasak s éppen úgy csinálják a „fejeseket“, meg a mindenféle merész bukfenceket, mint a fiúk. Néha igazán jól meg kell nézni egy-egy ilyen vígan fickándo-zó alakot, hogy az ember biztosain tudja, leány-e vagy fiú? Valami csodálatos módon kiegyenlítődik közöttük így, külső látszatra, a nemi különbség, de úgy, hogy a leányok lettek fiúformák. Az az érdekes, hogy mégse keverednek össze. Egymással hancúroznak a leányok, s egymás között a fiúk. Órákon át figyeltem a százával nyüzsgő tömegben, hogy vájjon látok-e olyan jelenetet, hogy egyik fiú megfogja valamelyik leánynak akár csak a kezét is. Nincs reá eset. Erősen figyelem a fiúkat, vájjon talán a szemük sarkából pislantanak-e olyan módon a leányokra, ahogy nem pislantanak egymásra. Ennek se látom még a nyomát se. Egészen más világ ez, mint a mi strandozó pesti világunk. Bizonyosan van benne része a vérmérsékleti különbségnek is, de szerepet

játszik a lelki kultúrfok is. Mindenekfölött hatékony pedig a sport kiegyenlítő ereje.

Benn van a mi ősi erkölcsi szótárunkban az a kifejezés, különösen a vallás által alátámasztva, hogy a léleknek le kell győznie a testet. A test szó alatt természetesen az érzékiséget értjük. Hogy mennyire sikerült ez az összes különböző népeknél, arról most nem szólok, de megfigyeléseim alapján kialakult bennem az a meggyőződés, hogy (rég elnevezésüknél maradván) ezeknél az angoloknál *a test győzte le a testet, vagyis a sportimádás győzi le az érzékiséget*. Nemcsak megfigyeléseim eredménye ez a megállapítás, hanem részben a fiatalemberekkel való beszélgetésből szűrtem le tapasztalatomat.

Ezek az angolok — a tudósokról nem beszélve, — általában csak annyit tanulnak, amennyit muszáj. Az általános műveltség a középosztálynál, no de talán a felsőbbeknél is szinte nevetségesen csekély. Mitológia, történelem, idegen országok, nyelvek tekintetében a kedvességig menően tudatlanok. De ki-ki érti a maga mesterségét. Azonban a munka tekintetében is csak annyira erőltetik meg, magukat, amennyire a business föltétlenül megkívánja. Az úgynevezett *elvonat munkaszeretettel, vagyis a munka a munkáért, amiben a németek olyan nagyok, itt alig ismeretes*. Az angol tud dolgozni a megszakadásig, ha valami üzleti érdeke úgy kívánja, de általában 10 perccel se szentel több időt a munkának, mint amennyit a cél elérésié megkíván, s azután tódul ki azonnal mindenki a sportpályáikra, tenniszezni, golfozni, krikketezni, evezni s úzni a sport tarka-barka mindenféle válfajait. E tekintetben szinte a klasszikus görög világgal versenyeznek. A szép, egészséges test kultusza, ez az ő megváltó varázsigéjük, ebben egyesül öreg és fiatal, Lord és proletár. A tanulóiifjúságnál lázas fokot ér el ez a vágy. Ez teszi azután őket erkölcsösebbekké s így

értettem azt az imént, amikor azt mondtam, hogy a test győzi le a testet. Mert azzal mindegyik tisztában van, hogy az érzéki, erkölcstelen élet gyengíti a testet, ők pedig erős, szép testet akarnak, mert győzni akarnak a versenyeken. A gyengetestű embert lenézik. Egészen jó helyről értesültem, hogy különösen az úrifüknél egyáltalán nem ritka dolog az, hogy *szűzen* mennek a háziasságba. Sőt az egyik egyetemen van egy olyan egyesület is, amelyik éppen ezt az eszmét karolta fel és terjeszti, — törhetetlenül, s megvetésre tanít az ellenkező iránt... Elnézem őket, amint itt körülöttem ugrándoznak, meg is látszik rajtuk az eredmény. Érdekes vonás itt, hogy azt a lusta, úgynevezett „napozást“, amit mi otthon annyira szeretünk (majdnem azt mondtam, hogy imádunk), ezek nem ismerik, vagyis nem ismerik azt a fogalmat, hogy az ember elterül a napon és sütteti a testét. Ez a sok angol mind mozog, ugrál, úszik, evez vagy tornázik. A naponheverés talán inkább keleti vonás.

A férfi és a nő külső viseletének és viselkedésének a kiegyenlítődéására egészen ellenkező más világban érdekes példával szolgál a törvényszéki tárgyaló terem. A nőügyvédek parókája, talárja egyforma a férfiakéval, 8 miután itt olyan ritka a bajuszos férfi, mint a fehér holló (angol szójárás szerint a fehér rigó), bizony amikor egymás mellett ülnek a padokban, még hozzá pápaszemekkel felfegyverkezve a férfi- és a nő-ügyvédek, nem is olyan könnyű meglátani, hogy melyik a nő és melyik a férfi. A hivatás egybeolvasztja a kétféle nemhez tartozók külsejét. Ennek mulatságos következményét élveztem tegnap: Bent ült a dookban a vádlott, egy öreges férfi. Nem volt ügyvédje, de az eset olyan volt, hogy szükség lett védőre. Ilyenkor a jelenlévő ügyvédek valamelyikének el kell fogadnia a megbízást. A bíró felhívására a vádlott körülnéz, jól végigméri a padokon hosszú sorokban ülő ügyvédek, hogy melyikből

néz ki legtöbb tudomány. Egyszerre reábök egyik szemüveges, okosarcú ügyvédre.

—All right (rendben van), — mondja a bíró — tehát Miss X. (X. kisasszony) fogja védeni a vádlottat.

—What Miss, good Lord! (mit kisasszony, szent Isten) — hördül fel ijedten a vádlott, az egész terem óriási kacagása mellett. Nevet fent a magasban a bíró is, mert nem lehet nem nevetni, hallván a vádlott eme szörnyű feljajdulását, amiatt, hogy tévedésből egy kisasszony kezébe tette le a sorsát. Hozzá még az eset elég csiklandós volt. De a kisasszony-ügyvéd nagyszerűen védte a vádlottat, az esküdtek fel is mentették, s ettől fogva ő bizonyosan nagy tisztelője a *szép nemnek*, habár ez a jelző úgy önmagában rettenetes kevéssé pásszolt a jogi világ eme tiszteletreméltó, taláros, parókás, pápaszemes női képviselőjére.

KIRÁLYI UZSONNÁN

Nem kevesebb, mint tizennégyezer személy volt hivatalos tegnap délután uzsonnára az angol királyhoz. Olyan helyiséget még alig építettek az emberek, amelyekben ilyen hatalmas és ide-oda mozgó, uzsonnázó társaság kényelmesen elférne; ez az esemény csak azon a gyönyörű és óriási méretű friss pázsiton bonyolódhatott le, amelyik a Buckingham Palace régi királyi épülete mögött terül el, százados fák és messze húzódó tavak által határolva. Tessék kinek-kinek maga elé képzelni például a schönbrunni parkot, azzal a különbséggel, hogy sehol se látható itt tér, út vagy ösvény, hanem minden talpalatnyi pont a palota legalsó kerti lépcsőjétől, véges-végig üden zöld s amerre a szem ellát, nincs más, csak asztalsima zöld pázsit. A nagy térség sarkain katonazenekarok pódiumai s a széleken hihetetlen hosszú, sátorszerű

csarnokok emelkednek ki a zöld pázsittengerből, azzal a kellemes rendeltetéssel, hogy a vendégsereget az úgynevezett büffé áldásaiban részeltessék. Az egyik büffécsarnok előtt színes, tágas baldachin van kife-szítve a királyi udvar tagjai számára.

Négy órára megtelt a pázsit ide-oda járkáló tizennégyezer emberrel. A férfiak öltözéke úgynevezett *morningdress*, amely alatt az angol cilindert ért s olyan fekete kabátot, amit mi otthon zsakettnek nevezünk, csikós nadrággal, lakk félcipővel, felette fehér, vagy sárga kamáslival s végül a kézben sárga keztyű, amit a divat jelenlegi szeszélye szerint senki se huz föl, de viszont elképzelhetetlen, hogy ne tartsa a kezében mindenki, aki gentlemannek számít. Ehhez a toaletthez szép sétapálcák illenének, de sajnos, az angol időjárás mellett ez lehetetlen, mert itt minden percben eshetik az eső a legderűsebb szép napokon is s így esernyőt szorongat a kezében minden férfi, ami az én esernyőt gyűlölő lelkemnek szörnyű diszharmonia. Csak a király kezében van sétapálca. Könnyű neki, ő közel lakik.

Van másfajta morningdress is nagy számban: a szürkék. Szürke a cylinder és szürke a kabát is, nadrág is egyaránt, de az ilyen kabátok nem olyanok, mint a mi hazai zsakettjeink, hanem formájuk meg-egyezik azzal a szép ruhadarabbal, amit mi otthon párizsi mintára *redingote-nak* nevezünk, ameddig a kényelmesebb zsakett el nem tüntette világunkból.

A nők százszínű toalettje ugyanaz, mint a versenyeken, de itt is, ott is feltűnnek indiai hercegnők pazar ékszerekkel s aranyos, ezüstös ruhájukkal, ami azonban voltaképpen olyan lepedőféle. Tudom, hogy hercegnők, de engem mégis a mi hazai cigány-asszonyainkra emlékeztetnek. Ellenben imponáló alak egy indiai herceg, fehér nadrágban, emeletes turbánnal s fekete attilával, amelynek nemcsak az egész szabása, de még a vitézkötése is magyaros.

Mutatja, hogy a mi magyar viseletünk ősi eredetű s még Ázsiából hoztuk magunkkal.

Furcsák a püspökök. Mindnek fekete, hosszú, lovaglógamási van a lábán egész térdig. Ez a parádés öltözékük, ami annak a ténynek az emlékezetben-tartását jelenti, hogy a püspökök régente lóháton járták be megyéiket. Még furcsább az, hogy kemény fekete cilinder kalapjuk pereme össze van kötve fekete szalagokkal a kilyukasztott cilinderkürtővel. Ennek az a magyarázata, hogy régente a puha, szólesperemű püspöki kalapokat meg kellett kötni ilyen szalagokkal, amelyek összetartották a kalapot és a peremét lovaglás közben s ezek a szalagok megmaradtak tradícióképpen a kemény moderm cilindernél is. Az angolok szinte csudálatosak abban, hogy milyen óriási súlyt helyeznek az ilyen, lényegben már elavult ősi külső hagyományokra.

E percben a japán követ megy el mellettem, pár lépéssel odébb a Lordmayer nyakláncát pillantom meg és így tovább és így tovább. Itt van nemcsak Anglia minden számottevő tényezője, de képviselve van az egész világ.

Az ünnepség azért tulajdonképpen unalmas dolog. Annyian vagyunk, hogy alig találhat reá valaki az ismerőseire.

Az udvari sátor körül fehér vonal húzódik el tágas körben a pázsiton, amelyiken magamfajta tömegvendég nem léphet át. A vonalon innenről bámulunk befelé a vonalon túlra. De azért a vonalon innen lenni is nagy dolog, s penzióm kedves polgári lakói előtt iszonyúan megnőtt a tekintélyem, mikor megtudták, hogy én is a király vendége voltam uzsonnára. Népszerűségben csak a végtelenül kedves királyné versenytársa a királynak, no meg a walesi herceg, akibe az angol leányok hetven százaléka szerelmes.

Sorra vizsgálom a nagy vendégsereg tagjainak

az arcát s azt látom, hogy tulajdonképpen mindenki unatkozik a hosszú álldogálás közben. Furcsa az ilyen ünnepség emberi lélektana: a meghívott unatkozik, de azért nagy részére súlyos társadalmi csapást jelentene, ha nem lehetne itt. A *pozitivitás*, vagyis az ittálldogálás nem nagy dolog, de a *negativitás*, vagyis ha valaki nem lenne meghíva, a jelenlévők nagy részére elviselhetetlen lenne.

Vigasztaló eszme a pompás buffet. Ha meg akarom tudni, hogy valamely társaság az úri kultúra milyen fokán áll, ott kell megfigyelni őket, amikor enni kapnak. Tolakodás, marakodás, mohóság, ideoda nyúlkozás, más elől elkaparintás nem egészen ismeretlen fogalmak életem számos buffet emlékei között, amiket idézni nem akarok.

Itt az ilyesmit lehetetlen elképzelni. Mindenki segít a másikon, hogy az is hozzájusson ahhoz, amihez akar. Senki se állja el a helyet tartósan, hanem mindenki mindjárt azt nézi, hogy nem áll-e mögötte valaki, akinek illenék helyet csinálni az asztal mellett? Mikor megálltam a büffénél, három sorban is álltak köztem és a gazdagon megrakott asztal között s az volt az első érzésem, hogy el is megyek onnan, mert úgyse igen jutok hamarosan valamihez s amikor ezt gondoltam, nem telt bele egy perc, már az asztal széléhez kerültem s mindenki sorban megkapta amit akart, egy szemernyi tolakodás nélkül.

Este elmentem az Old Vic-be. Egyetlen színház egész Londonban, ahol Shakespearet adnak. Ütöttkopott, régi, kívül-belül megviselt ósdi külvárosi színház, Furcsa volt nekem, hogy ott előadás közben is szabad dohányozni. Shakespeare és dohányzás a nézőtérén, hogy illettek ti egymás mellé magyar lélek számára! Mi otthon megszoktuk, hogy csak orfeumban szabad dohányozni. De Shakespeare és szivar, pipa, meg cigaretta! Szinte kegyeletsértés a mifajta nevelésű embernek! No, meg a tűzvészede-

lem! Kérdést tettem eziránt a szomszédomnál. Ki-nevetett. Hisz olyan bolond ember csak nincs itt, aki ne taposna rá a cigarettavégére, ha eldobja. Vagy ha ilyen bolond mégis idekerülne, úgy rátaposna a cigarettára végére az egyik szomszédja, míg a másik szomszédja alighanem fejbekoszolná az illetőt a mulasztásért.

Othellót adták. Nagyszerűen!

Shakespearenek ezzel a darabbal alighanem valami *családi mellékcélja* lehetett. Közismert dolog ugyanis, hogy kutya-macska lábón élt a feleségével, aki nyolc évvel idősebb volt nála és rettenetesen féltékeny volt Shakespeare-ra, mint afféle fiatalabb színészemberre.

Tavaly láttam itt Shakespeare eredeti végrendeletét. Többek között azt is mondja a végrendeletben, hogy marad utána két ágy, egy jó, meg egy rossz. A jó ágyat hagyja a leányának, a rosszat pedig a feleségének. Nagyon sok minden lehetett e mögött a végrendeleti intézkedés mögött, a sötét házassági háttérben. Azt is beszélte tavaly azon a Shakespearekiállításon az igazgató, hogy Shakespeare annak idején csak azért jött fel Londonba, a szürke vidéki helyről, mert már nem bírta ki tovább a feleségét. Ha nem jön fel Londonba, soha se lesz belőle az, ami lett. Itt tárult fel előtte a világ, itt került szoros barátságba a nagy Verulámi Bacconnal. Ha Shakespeare jó viszonyban lett volna a feleségével s az nem üldözte volna őt annyira a féltékenységgel, megmaradt volna vidéki színésznek és sohase jön Londonba s így a világ Shakespeare-rel szegényebb lenne, amit el se lehet képzelni. Ilyenek az élet útjai! Régi lapos mondás, hogy Petrarca nem vált volna Petrarkává, ha Laurát feleségül veszi.

De visszatérve Othellóra, azt hiszem, hogy ezzel a szerencsétlen „mór“-ral Shakespeare drasztikusan ki akarta csak figurázni a féltékenységet, amit olyan

keservesen érzett — nyilván teljesen ártatlanul — a saját családi életében, s kiáltó *karikatúrában* be akarta mutatni, hogy milyen kolosszálisán ostoba is tud lenni az, aki alaptalanul féltékeny.

A HOUSE OF COMMONS KARZATÁN

Azok számára, akik még nem voltak itt, leírom a külsőségeket.

A terem meglepően kicsi. A képviselők fele se fér bele. Pótlásul még a karzat nagy része is a képviselőké, egy részük oda szorul fel népes üléseken. Lent a teremben két oldalon egymás mögött öt sorban, igen csekély emelkedéssel, hosszában kétszer megszakítva, barna bőrrel mereven párnázva, padok húzódnak el, mindennemű asztal nélkül. Az elnöktől jobbra ül a kormánypárt, balra az ellenzék. Középen van egy nagy asztal tele könyvekkel s najta egy hatalmas, nagy, aranyos, tekintélyes fejű, buzogány formájú hatósági bot, az elnöki hatalom jelképe, ami azonnal lekerül az asztal alá, ha a Ház, mint bizottság tanácskozik a Speaker (elnök) nélkül. Ezt a jelképet viszi mindig a Speaker előtt a parlamenti fegyveres erő feje, amikor a Speaker bemegy a terembe, vagy onnan kijön...

Mncs megjelölt helye egy képviselőnek se. Sőt az egyes helyeket karfák se választják el egymástól., hanem megszakítás nélkül húzódnak a barnapárnás padok, s nagyon szűkösen tizenketten férnek rá egy-egy padra. A minisztereknek nincs külön helyük, ők jobbra az első padsorban ülnek államtitkáraikkal, s velük szemben az asztal másik oldalán, tehát csak egymástól pár lépésre ugyanolyan bőrpadokon ülnek az ellenzéki vezérek. Már az első tekintetre is látszik, hogy ez *nem annyira szónoklási helyiség*, mint inkább *tanácskozóhely*. Itt nem dukál a miniszternek se bársonyszék, se ingyen állami autó...

Ha nincs is itt a képviselőknek névszerinti helyük, mégis évszázados és törvényerejű szigorú illemszabályok szabják meg, hogy ki ülhet az elől lévő padokon, s ki hátrább. Mindenkinek hátul kell kezdenie (Back bencher) s csak ha tekintélyt szerzett, vagy miniszter volt, ülhet előbbre. De viszont, akinek elől a helye, az egyéni gusztusa szerint nem ülhet hátrább. Ha mégis megteszi, ennek már valami jelentősége van. A minap egyik volt munkáspárti miniszter: Wheatley elült MacDonald mellől hátrább a negyedik padba, s erről már a lapok össze-vissza cikkeztek, mert ennek az a nyilvánvaló tüntető értelme volt, hogy ő nincs megelégedve a párt mérsékelt irányú vezetőségével, s a hátul ülő szélsőkkel rokonszenvez. Ott voltam pár nap előtt a kínai kérdésben mondott beszédjénél, amelyiknek a hangja nagyon is igazolta ezt a megállapítást, s MaoDonald hírlapi nyilatkozatbari róttá, meg azt a tüntető lépést, hogy Wheatley úr a pártvezér hozzájárulása nélkül hátra ült.

Az ülés lelke, magja, kristályosodó pontja: a *Speaker*. Az elnököt 1377 óta nevezik Speakernek. Nagy hatalom összpontosul benne. Szemben ül vele, a képviselők mellett, a karhatalom kardos parancsnoka, s figyeli a Speaker olimpusi szavát. De csak lelki értelemben ül a Speaker magasan a vitatkozó képviselők felett, fizikai értelemben csak egy lépcsővel van magasabban a helye, mint a képviselőknek, vagyis voltaképpen együtt van a tanácskozó képviselőkkel. Miután a világítás üvegtetőn át áramlik le a terembe, a Speaker szinte sötétben ül a baldachin alatt, s csak a vállára omló fehér parókája világlik ki a baldachin alól. Asztala sincs, csengője sincs. Nagy karosszékben figyel, minit egy bíró a székében, aki a tárgyalás menetének az ura és parancsolója. Ha valakit rendreutasít, vagy általában bármit szól a Házhoz, mindig fel kell állnia, s akkor néma csendben hallgatják a szavát. Többször hallgattam

most végig az üléseket, de csak egy rendreutasítást hallottam, amely így szólt: „ha X. Y. képviselő zavarja a tárgyalást, fel fogom kérni, hogy hagyja el a termet“. Mély csönd követte a szavát, mert az elnök nem ismer tréfát. Nálunk az elnök távkiabáló hangbúvész, s csengetyűrázó izombajnok. Itt az elnököt nem a miniszterelnök akarata szerint választják, hanem közsugallat szerint a legaraválóbb ül a speakeri székre, tekintet nélkül arra, hogy milyen párthoz tartozik! Most is a Speaker a kisebbségben lévő liberális párt tagja. Nagy függetlensége ellenére, mégis a király nevében a Lord Chancellor hagyja helyben a Speaker választását, de ez csak ősi alkotmányos *etikettformáság*, amelyben bővelkedik az angol közélet. Egyszer történt a történelem folyamán, hogy az Alsóház, nem kérte ki a Speaker megválasztásához a királyi jóváhagyást. Ez a forradalom után trónra jutott reakciós II. Károly alatt történt (az ő atyja volt a lefejezett király), mert akkor olyan volt a király körül a hangulat, hogy a keménynyakú Speaker megválasztásához bizonyosan nem járult volna hozzá a király s ez kiszivárogván, a képviselők nem is terjesztették fel a választást királyi jóváhagyásra.

Egyik legszebb vonása az itteni ősi szokásoknak, hogy minden képviselő valahányszor bejön a terembe, vagy kimegy a teremből, mélyen meghajtja magát az elnök felé, mint ahogy mi csináljuk a templomban. Lestem, hogy megesik-e az, hogy valamelyik elmulasztja ezt a meghajtást, de nem volt rá eset...

Viszont egészen sajtáságosan hat az idegenre, hogy ezek mellett az ősi, szép, ünnepies, lényegbevágó szabályok mellett egyébként milyen kényelmesen viselkedik az angol az ülésteremben. Ott látom a miniszterelnököt az első padban. Inkább fekszik, mint ül, s lábait kényelmesen felrakja a terem közepén lévő asztalra, s egy könyvet olvas. Épp csak a

kis pipa hiányzik a szájából, ami nélkül máskor elképzelni se lehet, s mellette ül a külügyminiszter cilinderral a fején. De már puha kalappal ülni nagy illetlenség lenne.

Egy lehetetlen dolog van még s ez az, hogy az ülésteremben valamelyik képviselő valami magánkéréssel menne a miniszterhez. Nálunk otthon pedig ez a fő...

A szünet itt ismeretlen fogalom. Csak a Speaker hagyja el a helyét ha elfárad, s a tárgyalást valamelyik Deputy-Speaker (alelnök) vezeti helyette.

Az alsóház főjellege az, hogy az emberek itt tárgyalnak és nem guerillatempóban magánszónokolnak. Itt nem az egyéni kis és nagy bölcseségek távbeszélő elrebegésén van a súlypont egymással való összefüggés nélkül, hanem itt *pártok* tárgyalnak, vitatkoznak, veszekednek, tanácskoznak, míg az illető szőnyegen lévő kérdés minden oldalról nincs megvilágítva. Ha ezt a pontot elérték, akkor bármelyik tag indítványára a Speaker hozzájárulásával vagy magának a Speakernek a kezdesére lezárják a vitát és szavaznak. *Mert itt az egyéni beszéd nem öncél, hanem csak eszköz, az illető kérdés minden oldalú megvilágításhoz.*

Az egyéni szónoklások teljes hiányának, s a helyett a szorosan vett *tanácskozási jellegnek* a logikai következménye az, hogy itt ismeretlen fogalom az, hogy a felszólalók (nálunk úgynevezett szónokok) előre feliratkozzanak. Hisz a tanácskozási jelleg természetes folyománya az, hogy nem is tudhatom előre, vajjon az illető kérdés jobb megvilágítása végett szükség lesz-e arra, hogy beszéljek? Mert itt semmi szín alatt se lehet olyat mondania bármelyik felszólalónak is, amit az illető kérdésben előzőleg más felszólaló már elmondott, mert ilyen esetben a Speaker feláll s azt mondja: „Kérem, ezt már X. Y. képviselő úrtól hallottuk, ne tessék ismételni“.

Tehát amikor egyik felszólaló leül, néha egy-

szerre hatan is felállnak, s a Speaker annak adja a szót, akinek akarja, de természetesen szabály szerint felváltva adja meg a szót az egyes pártoknak. De ha a felállók látják, hogy egy tekintélyesebb képviselő is felállt, akkor maguktól is leülnek, mert természetesnek találják, hogy a Speaker annak adja át a szót.

Itt az már bizonyos kitüntetésszámba megy, hogy a plenáris ülésen a Speaker átadja valakinek a szót. A minap beszélt egy fiatal képviselő, aki ám-bár két óv óta képviselő, most mondta el a szűz-beszéd jót a plénumban, bár a bizottsági aprólékos munka terén már szép működést fejtett ki a lefolyt két év alatt. A rátermetség megmutatásának első felvonása itt a bizottsági munkálkodás.

A tanácskozás ily értelmű vezetése a speakeri tekintély, gyors ész, nagy emberismeret és tapintat próbaköve. A Speaker minden képviselőről mindent tud. Ha tudja, hogy valamelyik képviselő egy kérdésben szakember, természetesen annak adja át a szót. De jaj, ha valamelyik szakszerűtlenül szól hozzá a kérdéshez. Az lesheti, amíg megint egyszer szóhoz jut a plénumban, ha hozzáértőbbek is felállatlak, hogy beszéljenek. A Speaker vigyáz nemcsak a tárgyalás rendjére, hanem annak szellemi nívójára, fordulatosságára és élénkségére is s főleg, hogy az illető kérdés mindenoldalú, bő megvilágítást nyerjen. Itt nem eshetik meg, hogy egy gyönyörű ülés legszebb hatását tönkreteszi az, hogy egy nagyszerű szónok után, aki mély benyomást tett a Házra, egy súlytalan ember elmond valami hosszú sületlenséget.

A tanácskozási rend legáthatóbb vonása az, hogy itt mindenki beleszólhat a másik beszédjébe, ha kérdése vagy megjegyzése a tárgyhoz szól. De ez nem történik formanélküli belebógés révén, hanem az illető képviselő, aki közbe akar szólni, feláll, amire a beszélő képviselő vagy akár miniszter tartozik egy pillanatra leülni, mert egyszerre ketten nem állhat

nak. Különösen áll ez a jog mindenféle jellegű sze mélyes kérdésben. Természetesen, ha valamelyik képviselő visszaélne ezzel a joggal, s nem azért állítaná meg a beszélőt, hogy valami kérdést röviden és azonnal kitisztázzon, hanem ezt a jogot rendetlenkedésre akarná kihasználni, azonnal rácsapna a Speaker egész fegyelmi hatalma. Ez a közbeszólási jog, ami különben megvan a francia parlamentben is, biztosítja azt, hogy itt igazán vitatkoznak a képviselők, s nemcsak egymástól függetlenül *szónokoknak*.

Ez a rendszer alaposan kipróbálja a képviselőket, mert könnyű előre betanult beszédek elmondani, de nem könnyű villámgyorsan felelni egy-egy egészen meglepő közbevetett kérdésre vagy megjegyzésre. Más az, ha az a megjegyzés egy értelmetlen, egyszerű közbeszólás, ami nálunk sűrűn járja, s amire a szónok, ha nem akar, nem is felel. Itt kerek módon meglepően feladott kérdésre azonnal felelni kell. Ez a rendszer teszi a vitát igazán vitává!

A MAGISTRATE OLDALÁN

Jogi bolyongásaim közben a napokban beállítottam a Bow Street-en lévő nagy rendőrségi épületbe, hogy megint meghallgassak egy úgynevezett rendőrségi bírói tárgyalást (Police Court trial). A folyosón megállított az egyik rendőr, mert nem azon az úton mentem, amelyiken a hallgatóságnak kell mennie a tárgyalóterembe. Odaadtam neki a névjegyemet, amelyen finom angolsággal meg vagyok írva, hogy magyar képviselő és volt igazságügyminiszter vagyok. A rendőr mindjárt bevitte a névjegyemet az Ushernek, (terembiztos) s az előzékenyen megengedte, hogy az ügyvédek padjába üljek a hallgatósági tömeg-karzat helyett, de mindjárt hozzátette, hogy még a tárgyalás megkezdése előtt beviszi név-

jegyemet a Magistrate-nek, akit magyarul helytelenül rendőrbírónak szoktak nevezni. Hogy a Magistrate sokkal több, mint egy rendőrbíró, az majd kintünik az alábbiakból.

Tehát leültem az ügyvédek közé, akik itt nem talárban és parókával jelennek meg, mint a törvényszéki és felelőztetési tárgyalásokon, hanem közönséges civilruhában. Vártunk, amíg a tárgyalás megkezdődik. A terem nagy helyiség, közepén egy rácsos hely a vádlottaknak, tőlem jobbra a karfával elválasztott magas bírói emelvény (Bench), szemben a tanúk vallomási helye, a Witness Box. A teremben álldogál vagy húsz rendőr.

Alig ülök ott néhány percig, elhangzik az Usher figyelmeztető szava, hogy jön a Magistrate. Mindenki feláll. A bírói emelvény mögött megnyílik az ajtó s belép a Magistrate. Ezüstfehér hajú, nagyúri megjelenésű, szikár úr civilben, hosszú fekete kabátban, szintén paróka nélkül. Egy kis fehér kártyát tart a kezében, az én névjegyemet, is felém jöve, lehajol hozzám a magasból, a karfán át, s így szól, egy betűvel se többet vagy kevesebbet: „please cooperate on the Bench“ (kérem, jöjjön fel a bírói emelvényre). Felmegyek. Ott fenn a baloldalára ültet, egy másik párnás székbe, s szó nélkül megkezdí a tárgyalást. A publikum, ügyvédek és rendőrök, felbámulnak hozzám. Úristen, ki lehet az az idegen gentleman?

Semmiféle nemzet bírói embere se adná meg azt a kitüntetését egy idegennek, hogy felültesse maga mellé a bírói pódiumra, vagy ha meg is adná, így ezzel a keresetlen, egyszerű, szinte szótalán és magától értetődő nagyúri gesztussal nem tudná megcselekedni. Csak a tárgyalás után tudtam meg, hogy Sir Graham Campbell-nek hívják a Magistrate-et, tehát társadalmilag mágnás rangja van.

Ezekután híven elmondom, hogy mit láttam onnan felülről a Benchből, a Magistrate tárgyalásán:

Behoznak egy embert, beállítják a rács mögé. Lent a bíró asztala alján a Clerk (bírószági hivatalnok) irataiból elkiáltja a bevezetett ember nevét. Minden adat elő van készítve, a Magistrate egy szót se szól. Ugyanakkor a tanúk helyén megjelenik egy rendőr, megcsókolja a bibliát, elhadarja az eskü-mintát, s kérdés nélkül beszélni kezd. Röviden megmondja, hogy a rács mögött álló embert az éjjel az utcán részegen és kiabálva találta.

A bíró csak ennyit szól:

„Bűnösnek érzi magát?“

„Igen“, mondja az atyafi.

„Negyven shilling“, mondja a bíró, s már is viszik az elítéltet. Öt perc nem telt bele, egy ügy el van intézve. A bíró előtt fekszik egy nagy könyv, s az illető lap utolsó rovatába beírja a büntetést. Mit tetszik képzelni, mi az a könyv? Semmi más, mint az iktatókönyv. Tehát a bíró az iktatókönyvbe vezeti be az ítéletet. Megokolás nincs, felebbezés nincs, irka-fírka nincs, bürokratikus formalizmus nincs. Jogilag ugyan megvan a lehetőség esetleges felebbezésre, de senki se felebbez, mert az először semmit se használ, másodszer a felebbező vádlott a felebbezés jutalmául a törvényszéktől nagyobb büntetést is kaphat, harmadszer ha a felebbezés nyilván haszontalanság, a bíró nem függeszti fel a büntetést a jogerősségig, hanem azonnal végrehajtja. De ha maga a bíró lát valami alapot a felebbezés esetleges sikerére, mindig felfüggeszti az ítélet végrehajtását a felebbezés elintézéséig. Az az elv vonul végig az egész jogrendszeren, hogy magának az illető bírónak a lelkiismerete szabja meg azt, hogy mi történjen a féllel ha felebbez, a felebbezés elintézéséig. Ha bírói lelke a kétség jogosságának a szikráját felfedezi a saját ítélete elleni felebbezésben, akkor elhalasztja a büntetés végrehajtását, másképp végrehajtja a büntetést, tekintet nélkül a felebbezésre. Milyen óriási erkölcsi nívón kell

székelnie egy ország igazságszolgáltatásának, ahol ilyen rendszer lehetséges!

De nincs időm elmélkedni, mert már hoznak be egy csinos fiatal leányt. A rendőr elmondja (bibliaeskü úgy mint előbb), hogy kis boltja van a Tottenham Court Roadon, s meg nem engedett módon az utcán megállította az embereket, s úgy invitálta be őket a boltba.

—Elismeri? — szól a bíró.

—Igen, — mondja a leány félig sírva, — de nem tudtam, hogy azt nem szabad.

A bíró egy szempillantásra megáll...

—Mennyire büntessem? ...

—Tíz shillinget meg tudnék fizetni, s esküszöm, hogy többet nem vétkezem.

„Ali right“, szól a bíró jóságos arccal, a 10 shillinget beírja az iktatókönyvbe, s már jön új vádlott, új rendőr, bibliaeskü, ítélet... és így tovább szakadatlan sorrendben...

Meg kell jegyeznem, hogy a nagy szabadságvédő Habeas Corpus Act szerint senkit se lehet letartóztatni bírói parancs nélkül, amit csak esküvel megerősített tanúvallomás alapján bocsát ki a bíró, s ha a rendőrség valakit tetten ér, tartozik a lehetőség legelső percében azonnal a bíró elé vinni, ide, ahol én ültem.

De hoznak két fiatalembert, akiket zsebtolvajlás kísérletével vádol a rendőr. Ezeknek már ügyvédjük van. Ezek tagadnak. A rendőrt az ügyvéd a következőképpen keresztkérdézi:

—Igaz-e, hogy ön ugyanezeket ugyanezzel a bűncselekménnyel már egyszer máskor is vádolta, s akkor abban az esetben a Magistrate felmentette őket?

—Igaz — feleli a rendőr.

Ez gyengíti a rendőr tanúvallomásának a súlyát. Az ügyvéd tanúkra hivatkozik, hogy az eset nem úgy történt, ahogy a rendőr vallja. A bíró elrendeli

a tanúk kihallgatását mához egy hétre, vagyis a vádlottakat a rendőri vád alatt tartja egy hétig. Ezt hívják „remand“-nak. Ilyenkor a vádlott rendszerint fogságban marad, hacsak kezest nem állít maga helyett. Ha megszökik, a kezest csukják be. Ők kezest állítanak egy tiszteletreméltó háztulajdonos személyében. Erre a bíró megengedi, hogy az ítéletig szabadon maradhatnak. Ezt az intézményt hívják Bailnek. Hogy a bíró mikor engedélyez Bail-t és mikor nem, arra nincs paragrafus — mint ahogy itt kevés dologra van paragrafus — az bírői lelkiismeret dolga. Elhalaszthatja a bíró a tárgyalást egy hétre akkor is, ha kétséges esetben és a vádlott tagadása esetén még nem ismeretes az előélete (record), ami bizonyos esetekben szükséges a bírői meggyőződés kialakulásához. Ezt egy fiatal rendőr jelenti mindig a tárgyaláson a bírónak, s ő a Scotland Yard (főkapitányság) nyilvántartó osztályán szerzi be az adatokat közvetlenül személyesen, s úgy hozza ide a bírónak. Itt nincs átírat, hazai hivataloskodásunk boldogsága, aminek az a sajátossága, hogy ... a válasz ritkán jön meg idejében ...

De jön még komolyabb eset. Hoznak egy tekintélyes pékmestert. Három rendőr is vall, mint tanú, esküvel. Azt vallják, hogy a pékmester részegen vezette autóját s nekiment a gyalogjárónak. Ez az eset súlyos s már általában túlmegy a Magistrate hatáskörén, s törvényszéki esküdtszék elé tartozik. Ilyen esetben a Magistrate rendszerint csak vizsgálóbíró, s a feleket kihallgatja ugyan eskü alatt nyilvános tárgyaláson, de azután az iratokat felterjeszti az esküdtszékkel ítélkező törvényszékhez. *De, de...* s itt jön az angol „De“, ami osztrák és német bürokrata emlékün felnevelkedett lelkünknek hihetetlenül hangzik — *a vizsgálóbíró ítéletet is hozhat, ha erre okot lát fenforogni és ha maga a vádlott is azt akarja, hogy ügyét intézze el a Magistrate végérvényesen.* Ha tehát a vádlott és ügyvédje úgy

gondolkoznak, hogy miért menjen a vádlott újabb herce-hurcával esküdtszéki tárgyalásra, ahol esetleg többet kap, mint itt, s nem is tudni, hogy a bíró addig engedélyezi-e a szabadonmaradást, kérhetik a vizsgálóbírót, hogy az ügyet érdemben, ítélettel intézze el...

Minden angol polgár érinthetetlen szabad ember, ameddig a rendőrség, mint vádló állami közhatóság a Magistrate előtt be nem bizonyítja, hogy vétkezett. A vádlottnak lehet ügyvédje. Ez a vádlottat esetleg kedvezőbb helyzetbe hozhatja szemben a vádló rendőrrel. Ezért fontosabb ügyekben, amikor a rendőrség súlyt helyez, maga a rendőrség is ügyvédet fogad a Magistrate előtti tárgyalásra, az ügyvédek közül, s ilyenkor maga a főkapitányság a kliens.

Több tanút kihallgatnak s végül a bíró ítél s 20 fontra bünteti a részegen autózó pékmestert. Felebbezni eszében sincs, vége a bűnügynek, az iktatókönyv sorozatába beírja a bíró a 20 fontot, megokolás nincs, több akta nincs. De miután a Magistrate 6 hónapnál nagyobb büntetést nem szabhat ki, ha azt látja, hogy a vádlott ennél többet érdemel, úgy mégis felküldi az ügyet a törvényszékre, s ilyenkor természetesen hiába kérné a vádlott, hogy ítélje el őt a Magistrate végérvényesen, ügyében az esküdtszék fog ítélezni.

Az óra egynegyedkettőt mutat, már három és negyed óra óta szakadatlanul tárgyalunk, s elintéztünk vagy ötven ügyet. Alig van már rendőr a teremben...

— A tárgyalást egynegyednégykor folytatjuk — szól a bíró s mindenki feláll, hogy luncholni menjen. Negyednégykor visszamegyek a tárgyalóterembe.

Egy öreg bácsi lép fel a tanúk helyére nagy táskával. Neveket mond, számokat dobál a levegőbe, a bíró meg ír az iktatókönyvbe. Rendőr már nincs. Hát ez mi, nem értem s kérdőleg nézek a bíróra. Megérti kérdő arcomat s megállván a tárgyalással, hozzám hajolva, a következőket mondja:

„Az az úr az *adószedő* (*Tax collector*), s ha valaki az adóját nem fizeti, azt az adószedő ide idéz-teti tárgyalásra. Joga van ide jönni a félnek védekezni. Ha nem védekezik, avagy védekezését alaptalannak találom, ítéletet hozok, amelyben tetszésem szerinti fogházbüntetésre ítélem, amennyiben adóját az általam kiszabott idő alatt meg nem fizeti. Itt nincs végrehajtás, adó nem fizetése vétség, amiért szigorú fogházbüntetés jár s bizony mindenki fizet, aki csak tud. A Dickens által a Copperfield Dávid regényben megrajzolt „adósok börtöne“, mint külön börtön már nem létezik, s az adót nem fizető állampolgár rendes fogságba kerül.

—De hátha közben tönkrement és nem tud fizetni, akkor is bezáratja, Sir Graham? — vetem ellent.

—Akkor nem, — válaszolja ő — éppen azért van ez a tárgyalás, hogy valaki ezt beigazolhassa!

—Alig jelenik meg fél. De állj! Jön egy fiatal-ember ... Az adószedő bácsi a bibliára megesküdve vallja, hogy hat font jövedelmi adóval tartozik, „fő-pincér“, teszi hozzá.

—Kérem kegyelmességedet, — szól a fiú a bíró-hoz, — itt tévedésnek kell lenni, én csak egyszerű pincér vagyok, nem főpincér, annyi pénzt én nem is tudok összekeresni...

—Fellebbezett! — kérdi a bíró.

—Azt hiszem, hogy nem, — feleli a pincér.

—Kérem Collector urat, hogy az esetet vizsgálja meg, s jöjjenek vissza egy hét múlva, — hangzik a bíró szava.

... Megint forog velem a magasságos bürokrácia

szellemel! Jogerős adóketést újra megvizsgálat a bíról!...

Még semmi téren ilyen jellegzetes különbséget nem találtam a mi hazai viszonyaink és az angol között.

Az erkölcsi szempont, vagyis, hogy a polgár talán önhibáján kívül nem tud fizetni, nálunk ott-hon természetesen fabatkát se ér, ha a ketés formailag jogerős. Itt a forma mellékes, itt az erkölcsi szemponton van a súlypont, ami abban is jelentkezik, hogy a fizetés alól kibújni nem lehet, mert ha nem fizetsz, s nem tudod igazolni a bíról előtt, hogy ennek sorscsapás az oka — mars a dutyiba, ezt pedig minden tizedik adófizető polgár se szereti! Elmegy az adószedő, s megjelenik a tanuk helyén egy fiatal nő. Gyermektartásért idézett ide egy fiatal embert! Ez az apaságot beismerte, a bíról elmarasztalja havi gyermektartásban. Tíz percig tartott a tárgyalás, se ügyvéd, se akta!

*

Öt óra van. Tehát ugyanez az egy úr Sir Graham Campbell a Magistrate elintézett reggel 10 órától vagy 50 vétséget és kihágást, két bűnügyet, volt adó-felügyelő, aki végrehajtást rendel (hózzá még testre szólót), s végül polgári járásbíró és árvaszék. Szent Isten, hány hivatal van nálunk arra, hogy mindezeket hónapokon át elintézzze, amit egyszerű, praktikus, formalitás nélküli angol módon eintézt, fellebbezések nélkül egy tárgyalási napon Sir Graham Campbell.

ANGOL HIVATALBAN

Az elmúlt héten egyik kedves ismerősöm meghívott olyan női klubba, ahol az ebédnél nincs kiszolgálás. Grosvenor Place 12. szám alá. A mi fogal-

maink szerint ez valami rettenetesen kopott hely lehet! Előre figyelmeztetett a meghívó úrihölgy, hogy magamnak kell mennem legszemélyesebben a konyhába az ételekért, mert a klubban kiszolgáló személyzetet nem tartanak.

Ebéd után mindenki rágyújtott, mert itt a nem-cigarettázó nő olyan, mint a fehér holló. Körülnéztem közöttük. Valamennyien úrinők voltak, a fiatalja-idősebbje egyaránt nagyon jól volt öltözködve.

— Mondja csak, kérem, — fordulok az engem ide bevezetett úrihölgyhöz — micsoda társadalmi réteghez tartoznak voltaképpen ezek a klubtagok?

—• Ez valamennyi hivatalnok, vagy állami, vagy magántisztviselő — volt a válasz.

—Hüm, hivatalnok? — mormogtam, — ezek nem lehetnek se gépírók, se kezelők, hiszen olyan móltósággal teljesek.

—For goodness sake no (ez azit teszi, hogy az Isten szerelmére, dehog) — volt a válasz.

—Ezek civil officerek és clerkok — szolt a felvilágosítás.

Itt a nők hivatali pályafutása nincs olyan kurtára szabva, mint nálunk otthon a leányoké. Nálunk is vannak leányok, asszonyok a hivatalokban, de örökre csak nagyon alacsony hivatali ranglétrán maradnak. Feljebb nem mehetnek, ha néha többet tudnak is, mint a főnökeik.

Itt azonban a nők fölvihetik a rangfokozatban egészen magasra.

— Ott ül például, tessék csak nézni, Miss G... — mondta az én vendéglátó ladym, — ő Chief Woman Officer. (A woman azt teszi, hogy nő, a chief annyi, mint főnök, az officer meg hivatalnokot jelent).

Mikor kérdezgettem, hogy micsoda hivatali rangnak felel ez meg, rájöttem, hogy ez körülbelül annyi, mintha otthon azt mondanánk, hogy miniszteri osztálytanácsosnő.

Bemutattak neki. Megtudtam, hogy ügyosztályvezető a munkaügyi minisztériumban (Ministry of Labour.) Mikor látta, hogy mennyire érdeklődöm az angol hivatali viszonyok iránt, meghívott, hogy keressem föl a hivatalában. El is mentem.

Az az ügyosztály, amelyik őalatta van, munkátalanok segélyezésével és munkaközvetítéssel foglalkozik. Egész Anglia fel van osztva ebből a szempontból hét kerületre. Ezeknek a kerületeknek egyike a londoni kerület, amelyhez egy csomó vidék is tartozik. Az épület, amelyikbe én jutottam, a londoni kerületnek volt a központi hivatali helyisége. Ez a kerület ismét fel van osztva 42 alkerületre s mindegyik alkerületnek a dolgát egy-egy „közvetítő hivatal” (employment exchange) látja el. Másnap elmentünk egy ilyen helyre is, egyik déli külvárosi részbe s ott igen érdekes dolgokat tapasztaltam.

Tudni kell, hogy ma Angliában egymillió fölül munkanélküli él. Régebben, a békében kevés lévén a munkanélküli, ez az egész ellátás nem került semmibe se az államnak, mert a költségeket fedezték azok a járulékok, amiket a munkaadók és a munkások fizettek munkanélküliség esetére. Ma a munkátalanok óriási számával az egész intézmény sok pénzbe kerül az államnak, de szociális szempontból nélkülözhetetlen s el se lehet képzelni, hogy mi történék itt, ha ez az intézmény nem lenne. Talán felfordulna az egész ország.

Az épület egy nagy barakszerű helyiség, két nagy teremmel. Egyik csak a férfiaké, kizárólag férfigaztatókhoz, a másik a nőké, kizárólag női hivatalnokokkal. Az alsóbbfokú hivatalnokok neve clerk, a felsőbbeké officer.

Ha valamelyik munkás elveszti az állását s bejelenti itt ebben az épületben a munkanélküli segélyre szóló igényét, akkor gazdája kap egy kérdőívet, amelynek az a célja, hogy megtudja a hatóság, hogy saját hibájából vesztette-e el az állását a mun-

kás vagy saját hibáján kívüli A segély szempontjából csakis az utóbbiak jönnek figyelembe. Ha a munkás saját hibáján kívül vesztette el az állását, akkor fölveszik az ellátandók közé. Munkátalansága idejére olyan arányú segélyt kap, hogy ha keresett egy héten három fontot (magyar pénzben körülbelül 80 pengő), akkor segély címén kapja ennek körülbelül egyharmadát, 18 shillinget egy hétre. De csak addig kapja a segélyt, ameddig megfelelő új állás nem kínálkozik, amit ez a hivatal derít ki, mert egyúttal munkaközvetítő is. Ha valamelyik munkás nem vállalja a részére talált állást, akkor elveszti a munkanélküliség esetére szóló segélyt. Éppen, mikor ott voltam, jött egy sürgöny Liverpoolból, hogy keresnek egy betűszedőt. A főnök kimegy a nagyterembe s a segélyért jövők közül kiválasztja azt, amelyiket alkalmasnak vél, ez azután kap utazási költséget s délután már robog Liverpool felé.

Áldásos, gyönyörű hivatal, megkíméli a munkásokat tömérdek ide-oda futkosástól állás után. Ami egészen megkapott, az az, hogy alig van akta s nincs tolakodás, se ácsorgás, ami annál feltűnőbb, mert ebben a hivatalban a délelőtt folyamán 6000 embernek fizettek ki munkanélküli segélyt. Ezt úgy érik el, hogy minden munkanélküli egy állandó kartonlapot kap, ahol meg van mondva, hogy neki melyik napon hány óra, hány perckor kell megjelennie. A két teremben hosszú pultok húzódnak el, azok mögött állnak a hivatalnokok, úgy hogy a számfejtő és a pénztáros három lépésre állnak egymástól s nem küldözgetik az embereket egyik szobából a másikba. Ácsorgás nincs s a főnök ambíciója, hogy mindenki öt perc alatt végezzen.

Angol hivatalban el se lehet képzelni, hogy ott valaki magánlátogatót fogadjon, vagy magánéleti telefonozást végezzen. Mindenki dolgozik s ha dolgát elvégezte, rohan ki sportolni. A mi hazai lelkivilágunkban határozottan egybeolvad a hivatali élet a

magánélettel. A hivatalnokok egyrésze a hivatalokban és kávéházakban éli le az életét s néha a kettőt fölcseréli a lelkében. Itt nincs kávéház s így ez már csak azért is lehetetlen. Az angolnál a hivatali és a magánélet teljesen el van választva egymástól. Az is igaz azután, hogy ha egyszer künn van az angol a hivatalból, többé nem gondol rá, míg nálunk a hivatalban szórakoznak s ha onnan kijönnek, nincs megfelelő szórakozásuk.

„EMPIRE DAY“ EGY ISKOLÁBAN

Az *Empire Day* a birodalmi gondolat ünnepe. Ezen a napon mindenütt ünnepségeket tartanak s minden ünnepen a nagy angol birodalom erkölcsi és anyagi kérdéseivel foglalkoznak, hogy élénken ébrentartsák azt az eszmét, hogy a gazdag és hatalmas szigetország nem élhet csak önmagának, hanem a földterület egy tekintélyes részének a vezetésére van hivatva. Különösen az iskolákban nagy súlyt vetnek erre a napra. Az iskolák mindenfelé az országban ünnepségeket rendeznek, amelyeknek keretében előkelő férfiak és nők beszédeket intéznek a fiatalsághoz, hogy a jövő idők fiainak és leányainak fogékony lelkébe belevéssék a brit birodalmi gondolat lényegét s uralmának erkölcsi és anyagi feltételeit.

Sandeman Allennel, a kiváló politikussal utaztam: le Moleseyba, egy ilyen iskolai ünnepségre.

Ragyogó napsugár borította a vidéket, amikor kiléptünk a vasúti kocsiból, s elautóztunk az ünnepség színteréhez, Moleseyba. Az óriási iskolaudvar bájos képet nyújtott. Nagy négyszögben ültek az iskolásfiúk és leányok az udvaron, a földön, ünneplő ruhában. Lehetek vagy hatszázan. Mindjárt szembeötlött, hogy minden gyereknek milyen egészséges arcszíne van. Meglátszott, hogy nemcsak

jómódú világ ez, hanem az iskolai nevelés keretében is nagy szerepet játszik a test és egészség fejlesztése.

A leányok mind szőkék s a sok apró fej együtt úgy festett, mint egy hosszú Maréchal Niel rózsa-ágy. A fiúk egy részén cserkészruha. Az udvar másik két oldalát a felnőtt közönség töltötte be, amit pedagógiai nyelven úgy kell mondani, hogy a tanterület és a szülők.

Kis nyomtatványokat kaptunk. Ezeken rajta volt egy nyolcstrófás szép vers. Eudyard Kipling verse a gyerekek énekéről (The Childrens Song). ... A program egyik pontja volt ennek a versnek az együttes eléneklése.

De nemcsak ez volt a nyomtatványon. Rajta voltak a Empire Day (birodalmi nap) vezető lelki igéi is, amiket kívülről tud minden gyerek.

Nagyobb betűkkel voltak nyomtatva az úgynevezett jelszavak:

— Felelősségérzet, kötelességtudás, összetartás, önfeláldozás.

Ez alatt van a nap mottója:

— Egy király, egy zászló, egy flotta, egy birodalom.

Alatta áll a gyülekező kiáltás:

—Egy Isten, egy király, egy birodalom, s azután fel vannak sorolva 15 külön pontban az angol birodalom minden polgárának a kötelességei:

—1. Isten szeretete és félelme. 2. A király tisztelete. 3. A törvények megtartása. 4. A birodalom érdekeinek elősegítése békében és háborúban. 5. A hazafiság szeretete. 6. Más nemzetek jogainak a tisztelete. 7. Polgári önértet. 8. A kötelesség teljesítése minden téren. 9. Kötelesség a jog előtt. 10. Ismeretek szerzése. 11. Széles szemhatárú gondolkodás. 12. Fegyelem. 13. Önmegtágadás. 14. Dolgozás másokért. 15. Gondoskodás a szegényekről és szenvedőkről ..

Eme tantételek jelentőségét a tanítók pontonként megmagyarázzák az iskolában s ezekkel a tételekkel a lelkükben mennek ki a gyerekek az életbe...

Először együttes ima következett.

Azután felállt Sandeman Allén képviselő. Jóval magasabb egy ölnél s még tetejébe szürke cylinder a fején. A földön kuporgó nagy gyermekcsereg szinte félve pillantott erre a hatalmas megjelenésű alakra...

De mikor elkezdett beszélni, mindjárt mosolyra nyílt a sok apró száj. Eltalálta, hogy hogyan kell beszélni nagyszabású fontos dolgokról olyan módon, hogy a gyerekek is megértsék. Meg is értették. Megmagyarázta az angol birodalmi gondolat nagyjelentőségét s a sok apróság lelkébe véste, hogy mi mindennel tartoznak ők ennek a nagy birodalomnak. Kézzelfogható példákkal megmagyarázta az anyaország és a kolóniák viszonyát s a birodalmi nap jelentőségét. Ez a birodalmi gondolat felette áll minden pártnak, minden felekezetnek, minden faji vitának s nem támadó, hanem alkotó.

Hatalmas tapsvihar köszöntötte a szép beszéd befejezését.

Azután jött a Rudyard Kipling-ének.

Ennek a vége felé Sandemai Allen képviselő, Le Masuries vikár és Firminger lelkész összesúgtak s jó fülem lévén, meghallottam, hogy valami merényletet terveznek ellenem.

A második szónok Firminger lelkész volt. A Hampton Court Palaceban lakik s még az ünnepség előtt beszélt, hogy 1912-ben hat hónapot töltött Budapesten, mint az angol templom lelkésze s nagyon kedvesen emlékezett az ottani időre.

Beszédében folytatta az előző szónok eszmememétét, kedvesen, tanulságosan. Nagyon élvezték a gyerekek is, no meg a felnőttek is az értékes beszéd-

det. De a beszéd vége felé egyszerre csak más húrokat kezdett pengetni, ilyenformán:

— „Fiúk és leányok, mai ünnepünk fényét emeli az a körülmény, hogy Sandeman Allen képviselő mellett ott ül egy távoli idegen ország képviselője és volt minisztere is. Kiváló nemzet. A nagy háborúban szembekerültünk, de azóta fenntartás nélkül békejobbot nyújtottunk egymásnak. Neki is köszönjük, hogy mai ünnepünket megtisztelte megjelenésével. . .“ Persze az egész udvar rámnézett s a sok apróság megbámulta azt a feketeruhás idegen bácsit,

Eddig még nem volt baj. . . De utána a vikár úr, mint az ünnepség elnöke, annak rendje és módja szerint bekonferálta, hogy ki vagyok, mi az a Magyarország s felszólította a gyerekeket, hogy kérjenek meg engem, hogy én is szóljak pár szót . . .

Lőn erre nagy zszibongás, tapsolás, mozgolódás, a kitérés lehetetlen volt, beszélnem kellett. Rövidke beszédem, amit persze a vége felé hatalmasan kieresztett dörgő magyar hangon mondtam el, ilyenformán hangzott:

— Kedves fiúk és leányok! Közöttetek és közöttem van három közös vonás, ami bennünket egybekapcsol:

Az első az, hogy én is tanulógyerek (schoolboy) vagyok s tulajdonképpen nekem is ott kellene kuporognom köztetek nagy bajuszommal (nagy nevetés). Hiába nevettek, mert való igaz az, hogy én azért vagyok itt Angliában, hogy megtanuljam a ti huncutul nehéz, rettenetes nyelveteket (nagy nevetés). Ebből láthatjátok, milyen nagy nép vagytok ti, hogy egy ilyen vén ember újra iskolásgyerek lesz azért, hogy a nyelveteket megtanulja. (Nagy tapsvihár az egész udvaron.)

A másik kapcsolat az, hogy nekem is van otthon egész csomó gyerekem és unokám! (Tetszés.)

A harmadik kapcsolat, hogy én is éppen úgy

méltányolom birodalmotok hatalmasságát, mint ti magatok. Sőt talán még jobban. Mert sokszor meg-
esik, hogy az, aki egy épületet kívülről néz, jobban látja annak a nagyságát, mint az, aki benne lakik.

Szeressétek ezt a nagyszerű birodalmat s igye-
kezhettek mindazt megtartani, amitek van.

A meglévő dolgok megtartása és szeretete a ti feladatotok. Gyakoroljátok ezt az erényt, vagyis a létező értékek megtartását, amíg nem késő, mert az elvesztettet visszaszerezni már nehezebb. Én olyan néphez tartozom, amelynek az iskolásgyerekeit arra tanítjuk — néha sírva —, hogy szerezzék vissza majd azt, ami elveszett. Ez nehéz sors.

Ennek a honszeretnek a lényege a nemzeti vágy, a ti honszerelmetek pedig egybeesik a cselekvéssel.

De abban egyek vagyunk angolok is, magyarok is, hogy közös a jelszónk:

Isten, Király, Haza.

Olyan tomboló tapsvihar köszöntött, amelyikre örökre büszke leszek...

A gyerekek körülvettek, a nagyok pedig meghívtak, hogy jöjjenek el megint, s beszéljenek hazámról részletesebben.

Ha pedig Te, magyar utas Moleseyben jársz a híres Hampton Court Palace mellett, bátran megkérdezheted akármelyik iskolásgyereket, hogy emlékszik-e arra a magyar bácsira, aki az Empire Dayn beszólt nekik az iskolaudvaron?

Az ünnepség végén mind a hatszáz gyerek kapott egy-egy birodalmi zászlócskát, egy-egy Union Jackot.

Rá van írva a zászlóra az angol birodalom területe, amely tizenkétfélmillió négyszög mórföld, s magában egyesíti az egész földteke 21%-át s lakosainak a száma négyszázmillió, ami az egész föld minden lakosának 22%-a.

Mikor a sok kis zászlót minden gyerek a kezébe vette, akkor egyik tanító elénk állt s felszólította őket, hogy kiáltsanak háromszor „hip, hipp, hurrah“-t a birodalomra.

Látni kellett azt az örömet. Eddig beszéltek az öregek, most rajtuk a sor, — gondolták — s olyan hatalmasan kiengedték a hangjukat, hogy csakúgy visszhangzott a környék s egyúttal lelkesen rázták a 600 papírzászlót, aminek a zaja kontrázott a nagyszerű „hurrah“-nak. Minden gyerek szeret hangosan kiabálni, ez nekik boldogság, tudom a saját gyermekeimről. Soha annyi boldog, mosolygós arcot nem láttam együtt, mint ott, ordítva és lengetve a birodalmi zászlót.

Az a lelkes gyerek-hurrah, az az erélyes zászlólengetés, az a sok bizakodó mosoly együtt csakúgyan egy maréknyi szimbóluma volt annak a nagyszerű birodalmi gondolatnak, amely nem csak katonai erőre, hanem főleg erkölcsi és gazdasági kötelékekre építi uralmát.

A PILGRIMS“ DINNEREN

Az a valóban nagy kitüntetés ért, hogy meghívást kaptam a Pilgrims“ Dinner-re.

A pilgrimek (zarándokok) szövetsége, amely negyedszázaddal ezelőtt alakult meg, magában egyesíti az Angol Birodalom és az Amerikai Egyesült Államok társadalmi és politikai előkelőségeinek a színét-javát. Célja az, hogy örökösen ébrentartsa és állandóan hangsúlyozza az angolul beszélők együvé tartozását, ha államilag el is szakadtak egymástól. Ha figyelembe vesszük azt a nagy hatalmi erőt, amit Anglia és Amerika együtt képviselnek a földtekén, el kell ismernünk, hogy ennek a szövetségnek a célja valóban nagyszabású. Elnöke Duke

of Connought, a királyi ház rokona, s alelnökei között van a cantebury-i érsek is.

A szövetség gyakorlatilag abban a formában működik, hogy nagyszabású ünnepi ebédeket rendeznek, hol Londonban, hol Newyorkban, amikor a fehér asztal, étel, ital és virág csak keretül szolgálnak olyan ünnepi beszédek elmondásához, amelyek ezt az együvé tartozási nagy eszmét hirdetik. Az ilyen fehér asztal melletti díszgyűléseket olyankor tartják, ha vagy valami kiváló angol ember Amerikába érkezik, vagy egy jelentőséggel teljes amerikai férfiú angol földre lép, de meg akkor is, ha olyan valami fontos esemény történik, amelyik Angliát és Amerikát együtt érdekli. A szövetség jelentőségét mutatja az is, hogy a díszebédeken a királyi hercegek is meg szoktak jelenni.

Ez a mostani díszebéd, amit szerda este tartottak a Victoria-szálló óriási termében, s amelyiken én is résztvettem, mint vendég, abból az alkalomból rendeződött, hogy Sir Róbert Borden, volt kanadai miniszterelnök meghívást kapott, hogy az oxfordi egyetem Rhodes Cecil tanszékén sorozatos előadást tartson. Az egyetemi élet nagy kulturái fontosságának gyönyörű elismerése az, hogy egy volt kanadai miniszterelnöknek angol egyetemre szóló rövidéletű meghívása is olyan fontosnak ítéltetik, amit érdemes nagyszabású díszebéden megünnepelni.

Leírom az ünnepséget azok számára, akik még nem vettek részt életükben ilyen nagykaliberű fehér asztal melletti angol ünnepségen:

A társaság az étterem mellett lévő nagy csarnokban gyülekezett.

Az ünnepség első jelenete abból áll, hogy minden belépő nevét, lehetőén fő címeivel együtt, kiáltja egy teremőr s így a többiek mindjárt tudják mindenkiről, hogy kicsoda. Szinte megijedtem, amikor belépve a terembe, harsány hangon hallom kiáltani:

„His Excellency, Emil de Nadzsi, Member of the Hungarian Parliament.“

A lakoma elnöke: Lord Desborough, a szövetség ügyvezető-elnöke néhány szíves szóval fogad s azután a kedves Barrat Artúr, az egyik alelnök, sorra bemutogat a rendjelekkel borított angol és amerikai előkelőségeknek.

Érdekes beszélgetéseim voltak még ebéd előtt magával az ünnepelttel, azután az amerikai követ-tel, majd Astor gróffal, akinek a felesége: Lady Astor, a képviselőház egyik nagytekintélyű tagja, Sir Hamar Greenwood képviselővel, aki egyúttal kanadai ügyvéd is és sok más igen jelentős személyiséggel, akik valamennyien melegen érdeklődnek Magyarországra iránt.

Az asztalok elhelyezése érdekes. Volt egy rövid főasztal. Emellett ültek a lakoma fővendégei. A többiek pedig a főasztal előtt és mellett 14 másik kerekasztalnál helyezkedtek el. Ez a beosztás azért jobb, mint a hazai nehézkes, hosszú bankettasztalaink, mert így az ember nemcsak a két szomszédjával beszélgethet, hanem a kerekasztal többi tagjával is s az elrendezés eme módja több közvetlenséget teremt s tompítja a bankett-forma merevségét.

Az angol ősi szokás szerint először végigittuk a nagyszerű ebédet, végigittuk a hatféle jó bort és pezsgőt, feketekávét, utána szivarra gyújt jöttünk s akkor jöttek csak a beszédek.

Nálunk otthon, a mi rossz szokásunk szerint a bankett közepén áll fel a szónok, amikor még csörög a tányér, sűrög-forog a pincér s enni szeretnének a jelenlévők, de nem lehet folytatni, le kell tenni a kést, villát, mert felhangzik a „halljuk“ s beszélni kezd a szónok, ha nem is halljuk mindjárt, hogy mit... Akkor elkezdődik a pincérek hessegetése, akik szegények nem tudják, hogy kínálják-e tovább az ételt, vagy hagyják-e hűlni, s a legtöbb

jelenlévő még utoljára egy pár meleg falatot betaszít a szájába vigasztalásul... s azután mondja, hogy: „halljuk“.

Itt ez másképpen megy. A lakoma elnökének háta mögött feltűnik egy pirosfrakkos, impozáns alak: a kikiáltó, a Toastmaster. Ez egy külön magánipar. Van Angliában egész csomó ilyen kikiáltó, akiket jó fizetéssel meghívnak ünnepi bankettekhez. Kelléke: nagyszerű megjelenés, kitűnő hang, s egy vörös frakk. Háromszor kopog a vörösfrakkos úr s azután harsány bangón bejelenti, hogy a lakoma elnöke (Chairman), Lord Desborough kíván szólni s elsorolja minden címét, rangját. Halotti csönd.

Az elnök felkösönti az angol királyt és az Egyesült Államok elnökét. De az egész toaszt szóról-szóra mindössze ennyi:

„Gentlemen... the King ... the President...“
Vége, semmi több! Mindenki feláll, a poharak kézbe kerülnek s a zenekar eljátssza az angol és az amerikai himnuszt...

A királytoaszt elhangzása után rá lehet gyújtani.

De a vörösfrakkos úr megint kopog s harsányan hirdeti, hogy Lord Birkenheadé a szó s megint elsorolja a nagy Lord minden címét, ami egész hosszú mondóka.

Taps köszönti Birkenheadet. Beszédét ceremóniás megszólítással kezdi.

De azután könnyed modorban szól. Gyönyörű ünnepi beszédet mond. Méltatja Rhodes Cecilt, s az ünnepezt Sir Róbert Bordent. Beszéde magas nívón mozog s szellemes és tréfás fordulatokban gazdag. Itt az ilyen pohárköszöntési mód szokásos. Komoly, de mégis tarkítva szellemes ötletekkel, amin nevet a társaság. Itt nem szabad szárazon beszélni, de túlzott humorral se. A kettő közötti helyes mértéket meg kell tartani.

Minden beszédet a vörösfrakkos úr vezet be, aki rettentően imponál, mert gyönyörű a hangja, s csodásan ünnepies a lénye, a mi pénzünkben körülbelül 150 pengőért egy estére. Más nem beszélhet, mint az, akit ő kikiált. Itt erkölcsi lehetetlenség programon kívül beszélni. Az éppen olyan illetlenség lenne, mintha valaki magát feltolná olyan társaságba, ahová nem hívták.

PÜNKÖSDÖM YORKSHIREBEN

Az a része Yorkshirenek, ahol az én kedves vendéglátó barátaim laknak, olyan sima, mint az asztal. Különböztetve ugyanezt mondhatom el az egész vidékről, kezdve Londontól, fel egészen Yorkshire szívéig. Már három nap óta autóztunk keresztül-kasul Yorkshiren, míg végre dombokat láthattam, s úgy megörültem annak a kis emelkedésnek, mint a jó katolikus ember hosszú böjt után az első falat húsnak. Ez az óriási angol síkság azonban semmit se hasonlít a mi Alföldünkhöz. Mert a szántóföldeket folytonosan rétek és legelők váltogatják, sőt kiterjedésben az utóbbiak túlszárnyalják az előbbieket, s mindenfelé bokor és fa zöldéi. De van még egyéb olyan sajátosága is Yorkshirenek, ami az egész nagy vidéknek mondhatnám kerti jelleget kölcsönöz s ez az, hogy minden gazda földje körül van kerítve sűrű, zöld, eleven kerítéssel, sőt nemcsak az egyes gazdák birtoka, hanem külön-külön minden tábla s rét és legelőrészlet is eleven kerítéssel van körülvéve. El lehet képzelni, hogy mindez együtt micsoda élénkséget jelent a szemnek. Úgy fest messziről az egész vidék, mintha ezer meg ezer kert terülne el egymás mellett. De ezeket a kerítéseket nem szánták dísznek, hanem fontos gyakorlati célokat szolgálnak. Mert Angliában a mi telekkönyvi intéz-

menyünk alig ismeretes. Még aránylag leginkább Yoirkshireben van ilyesféle s ámbár Londonban a Domesday Bookban, amely körülbelül 700 évvel ezelőtt készült, össze vámnak írva az összes birtokok, mégis mindezek nem tartalmazznak olyan pontos adatokat, hogy azok alapján meg lehetne állapítani a helyes mesgyét, ha egyik gazda beleszántana a másiknak a földjébe. Ezek az ősi és elpusztíthatatlan, soha el nem dülő, mindig megújuló, sűrű, eleven kerítések pótolják a pontos telekkönyvi vázrajzokat. Miután az angol ember irtózik minden nem feltétlenül szükséges hivataltól (mi is irtózunk, de hiába), egészen jól megvannak a telekkönyvet pótoló elevenkerítéses rendszerrel. De ennek az elevenkerítésnek nincs C. lapja s a földhitel ügye primitív lábón áll Angliában, Különben itt a birtokjog terén még az egész vonalon fennáll ma is a régi ősi-ségi rendszer, amit mi otthon eltörültünk 1848-ban. Itt Angliában a földek még ma is csak rettenetesen körülményes és kivételes esetekben mehetnek ki a régi családok kezéből, egyes parcella, vagy házhelyek képében. Bátran lehetne ezt középkori állapotnak nevezni. Mikor mindezeket az igazán maradi furcsaságokon elgondolkozom, még furcsábbnak tűnik fel előttem az a tény, hogy Magyarországon 1848-tól egészen az újabb időkig az angol szellemet milyen egyoldalúan és csakis mennyire Manchesteren át ismertették, anélkül, hogy az igazi angol lélekről tudtunk volna.. Nekem például, aki mindig csak *angol liberalizmusról* hallottam beszélni a magyar politikában — őszintén megvallom — sejtetem se volt arról, hogy *az angol lélek milyen sajátos összetétele a szabadelvűségnek és a konok, maradi konzervativizmusnak*. De a kétféle irányzat itt nem tör egymás léte ellen, hanem csak nyomják egymást s hol az egyik, hol a másik irány kap nagyobb erőre s ha az egyik irányzat már nagyon messze talál menni, akkor azt a legközelebbi válasz-

tásom megbuktatják s uralomra jön a másik irányzat.

Más országok lemásolták ennek a parlamenti váltógazdaságos uralmi rendszernek a külső parlamenti formáit, de a lényeg másutt mégis csak az maradt, hogy a hatalom birtokosai a parlamenti álarc alatt saját politikájukat igyekeztek keresztülvinni, s nem néplélek szabta meg a politikai irányt, hanem a hatalom igyekezett magához igazítani a néplelket, minden módon kierőszakolt formális többség útján.

Ez az angol lélek a maga elszigetelt sajátosságával s mondhatnám furcsaságaival csak az előtt nyílik meg igazán, aki hosszabb időt töltött itt künn, mert a szabadelvűségből és konzervativizmusból érdekesen összeszótt különleges angol lélekről távolból és könyveken át csak hamis képet lehet nyerni.

Ügy látom azonban, hogy a yorkshirei eleven kerítések látása nagyon is belevitt az elmélkedésbe. Egy percre még visszatérek hozzájuk s megemlítem, hogy a szoros elhatárolások még azért is kellenek itt, mert az év nagy részében állandóan künn marad a mezőn a ló, marha, birka, ezeket nem hajtják haza éjszakára, s miután itt ismeretlen a latifundiális gazdálkodás, s közlegelők sincsenek, az eleven kerítések nélkül mindig átmenne az állat egyik szomszédos gazda legelőjéről a másikra. Hollandiában ugyanez a helyzet, de ott a kerítések az apró csatornák.

Ez a végtelenségbe húzódó, s kertszerű, nagy zöld vidék, most, amikor keresztül-kasul jártam rajta, még a vetések révén se változtatta meg egyforma, csakis zöld jellegét, mert ott csak szeptember közepén aratnak, s júniusban még minden vetés olyan zöld és olyan alacsony, mint nálunk április végén szokott lenni, s az esők révén pazarul fejlődő rét mindenütt magasabb a vetésnél.

A nagy zöld tengert csak a piros faluk és a piros városkák szakítják meg, egymásután bukkanva fel az autózó előtt. Minden falu és város tiszta piros, vagyis minden épület nyers téglafalú, de valamivel más ez a piros, mint a mi hazai téglánk pirossága. Pirosak a lakóházak, pirosak a gazdasági épületek, s csak a templomok feketésen szürkék, mert azokat még nem téglából építették, hanem kőből. Itt minden templom legalább 700 éves, nagyrészüket még az ősi keresztény építkezési láz idejében született, s mind víz mellett van, mert akkor csak vízen tudták szállítani a köveket. Valami megrázó erőt képviselnek ezek az ősi templomok, ódon, szürke (kőfalaikkal). Átérezzük annak a ténynek nagyszerű jelentőségét, hogy egy-egy városka népe 700 év előtt is ugyanabba a templomba járt imádkozni és az a régi ős talán ugyanazon a kockakövön térdelt a templomban, ahol ma térdelnek a késő unokák. Minden fontos pontnál megálltunk, kiszálltunk az autóból, meghallgattam az ősi hely történetét, s ezek a régi emlékek fantasztikusan egybevegyültek a lelkemben a modern dolgok látásával. A templomokon kívül mindenütt vannak olyan házak is, amelyek nem pirosak. Ezek szintén sokszázévesek, s semmi különöset se látnak abban az itteniek, hogy egy-egy polgári magánház 4—500 éves s azóta mindig ugyanaz a család lakja anélkül, hogy az épületen változtattak volna.

Ezek a régi magánépületek mind tölgyfavázások, amit fehér malteres fallal töltöttek ki, de magát a megfeketedett tölgyfavázat, soha se meszelték be, úgy hogy most olyan fekete-fehér sávos ezeknek a régi lakóházaknak a külseje, mint a zebra teste. Ezek a half timbered (félíg ácsolt) ősi házak, elszórtan a sok piros tömegben, régi jellegükkel, s az ősi angol tölgyerdők kiirtott példányaival testükben, csudásan vonzzák az ember lelkét. Különben ebből a fajta épületből a legszebbet nem is Yorkshi-

reben láttam, hanem Cheshireben, a hírneves Moreton Old Hall-t, Shakespeare idejében épült pusztai mágnáskastély ez, de ma is még olyan teljesen ép építészeti gyönyörűség, hogy szinte tapsoltam örömben, mikor megláttam. Az angol földnek megvan az a nagy szerencséje, hogy nemcsak tatár és török nem pusztította, de a polgárháborúkat vivó angol nép se igen bántotta az épületeket, ha egymást szenvedéllyel mészárolták is. Az épületeket kimélő néplélek meghagyta az országnak legszebb kincseit.

Végig az összes falukon minden ház emeletes, az utolsó szegény munkás piciny házacskája is. A földszintes ház fogalma Angliában ismeretlen. A marhák, disznók és birkák is emeletes házban laknak. Lent van az istálló, ól, akol, fent a magtár. A pajták is pirosak, s tetejük vasgerendás piros oszlopon nyugszik, ha a birtok csekély is hozzá a mi fogalmaink szerint.

Lépten-nyomon láttam fölséges, sokszázéves, óriási parkokban nagyúri kastélyokat, amelyek vagy *eladók*, vagy *kiadók* — to be let, vagy to be sold! Ha nagyot akarnék mondani, azt mondanám, hogy a mai Anglia az eladó és kiadó vidéki úri kastélyok országa. Tudakoltam az okát s ez hármas: a földek nem hoznak eleget, azután a még Lloyd George által a liberális uralom alatt keresztülvitt törvény elviselhetetlen adóval terheli a kastélyokat, s végül ami a legfőbb ok, egyáltalán nem kapni belső házi cselédet. A nép a gyárakba, bányákba megy, vagy a kolóniákba, s senki se akar szakácsné, szobalány, vagy inas lenni, nélkülük pedig kastély-életet nem lehet fenntartani.

Ha annak a milliónyi munkanélkülinek nem adna olyan jó segílyt az állam, talán mégis elmenne egy nagy részük házi cselédnek, s talán nem kerülnének háborús új gazdagok kezére az ősi kastélyok? Ezeknek a föld mellékes, nagy jövedelmeik

máshonnan vannak, s jobban bírják a költséget, mint az agrár régi tulajdonosok. Az angol társadalmi élet gyökeresen átalakulóban van. Ha ez iránt kérdési tesztek, minden válasz így kezdődik: You know, since the war... (tetszik tudni a háború óta). A háború... a háború... itt is rengeteg sokat felforgatott a háború. A legkülönösebb az, hogy az angol gazdasági élet, amelyik a túlhatalmas némettől félt, csöbörből vödörbe esett. Tönkrementek a piaci, mozgolódnak a kolóniák, s megszületett a háború nyomán az amerikai gazdasági világimperializmus.

Gazdasági nyelven szólva, itt se minden fenéig tejfel, ami Hamlet nyelvére áttéve úgy hangzik, hogy „valami rothad Dániában“, a magyar poéta pedig ugyanezt úgy mondta, hogy: „Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak.“

Nagy küzdelmek előtt áll az angol nép is, de annyi benne az őserő és a vagyon-tartalék, hogy le fogja küzdeni az eléje tornyosuló sok nehézséget is

KERESZTÜL-KASUL YORKSHIREN

Rége Yorkshir egészen mezőgazdasági terület volt, de ennek most már vége, amióta vagy tizenöt évvel ezelőtt, ezer méter mélyen felfedezték az óriási yorkshirei fekete széntelepeket. Jobbra is, balra is feltűnnek dombfélék a távolban, amik az ezer méter mélyen leásott aknák földanyagából halmazódtak fel s hatalmas kémények eregetik égnak a füstöt a zöld mezők között. Azóta a piros falukból mintegy varázsütésre nagy piros városok fejlődtek. Jelenleg is egész utcák épülnek mindenfelé, mind a szén nyomán. A szén óriási ipart is vonzott ide s mindez nagyban kiforgatta Yorkshirét ősi agrár jellegéből.

Egyik délután fölmentünk messze észak felé, a nagy ipari középpontba, Leedsbe. Fiók Lon-

don, de a londoni parkok és kertek nélkül. Rettentetes füstös, undok hely annak, aki nem gyártulajdonos ott. A pompás városháza, amelynek klasszikus oszlopsora valaha fehér volt, most koromfekete tetőtől-talpig. Akkor a füst Leedsben, hogy a sírköveket már előre fekete márványhói készítik, hogy meg ne feketedjenek a koromtól. Olyan ez, mintha valaki öngyilkos lesz, mert fél a haláltól.

Füstfelejtőnek pünkösdi vasárnapján felmentünk Harrogateba. Ezt a helyet a yorkshireiek büszkén angol Wiesbadennek nevezik. Valóban, gyönyörű fürdőhely! Van egy, néhány mérföld hosszú szép parkja, fényes hoteljei s — kénes vize. Nem hiszem, hogy több vize lenne, mint a Margitszigetnek, mégis ehhez a kénes forráshoz épült az egész nagy fürdőhely, minden pompájával. Ha lenne igazság a földön, akkor a gyógyító vizek tömege szerint Budapestnek nagyságra Newyorkkal kellene vetekednie, ha a harrogatei kénes vízhez ekkora város tudott épülni. De azt el kell ismerni, hogy ha víz nincs is ott annyi, mint nálunk, gyógyító masina van ezerszer annyi. F. J. C. Broome úr, a szolgálatkész fürdőigazgató sorra elmagyarázta, melyik masinával milyen betegséget gyógyítanak, míg végre annyira beleszédültem a magyarázatba, hogy kijelentettem, hogy több masinát nem akarok látni, több betegségről nem akarok hallani, inkább menjünk — teázni... Leginkább a kolóniákból járnak az emberek gyógyulni Harrogateba.

Pünkösdi vasárnapját Scarboroughban töltöttük a tenger mellett. Beláthatatlan homokpartján tízezrek nyüzsögtek, pedig júniusban még nincs is szezon. Mind kirándulók s jórészük autóval jött. Hazafelé annyi autóval haladtunk együtt York irányában, mint akármelyik forgalmas londoni utcán. A yorkshireiek angol Ostendének nevezik Scarborought, de Ostende elbújhat mellette. Régi várfalakkal borított magas domb húzódik el a város mellett. Szemben vele egy

másik domblánc, ahonnan régen a királyverő Cromwell ostromolta a várat. Van szép lejtős parkja, a Spa, siklóval s gyönyörű kilátással a végtelennek látszó tengerre, Ostende pedig olyan lapos, mint egy zárszámadási jelentés.

Külön napot töltöttünk Yorkban. Már a régi római világban nagy város volt s mind meg vannak a régi római falak. Végig lehet rajtuk sétálni a régi város körül. Egyik legnagyobbszerű sétahelye a világnak. Folyton a nagyszerű székesegyház körül jár az ember, kertek között s természetesen emeli a hangulat ünnepiességét az a tudat, hogy ugyanezen a köveken valaha a római légiók fegyveresei jártak. Az angolok 1600 év óta urai York városának, de soha se nyúltak hozzá az ősi kövekhez se városfejlesztési, se tágítási, se modernizálási célból, mint ahogy Budán a bástyák lerombolásával a Köz-munkatanács bölcsei legyilkolták Budavára ősi jellegét.

Mind megvannak a régi kapuk is, pedig bizony az autók számára nem valami bővekek. De a nemzeti múlt és az ősi tradíciók elleni felségsértésnek vették volna az angolok, ha valaki arra a gondolatra vete-medett volna, hogy ezeket a kapukat úgy eltávolítsák onnan, mint ahogy Budán városfejlesztési okból magyar urak hivatalosan lemészárolták a Bécsi kaput, meg a Fehérvári kaput.

Egész nap bújtuk ezt a történeti várost. Ott keresztelkedett ki éppen 1300 évvel ezelőtt Eadwine király az ősi pogány hitből 627-ben, ahogy a mi Szent Istvánunk rá pár száz évre cselekedte ugyanazt. Az ősi hitet elhagyó keresztény király ellen itt is fellázadtak a pogány nemzeti hithez ragaszkodók. Az angol Koppányt Pendának hívták. A mi Szent Istvánunk győztes maradt, de Radwine 633-ban Hatfieldnél elesett a pogány felkelők elleni harcában.

Végigtanulmányoztuk a sírköveket a felséges székesegyházban, amelynek színes, hatalmas ablakai

világhírűek s megbámultam azokat a pazar tölgyfa-faragásokat, amikhez hasonló nincs a világon.

A régi sírkövek néha szinte mulatságos olvasmányt nyújtanak, (ha szabad ezt a jelzõt ilyesmire alkalmazni), mert az angoloknak, amilyen rövid és egyszerű a vizítkártyájuk, viszont olyan hosszú és cifra a sírfeliratuk. El van ott mondva az illetőrõl minden elképzelhetõ szép és jó. Az egyik sírkövön Viscountess Downer van így eldicsérve. De a sírfelirat buzgó készítõje nem érte be ennyivel, hanem, amikor már minden szépet és jót elmondott az ott pihenõ grófnérói, akkor még szõszerint ezt tette hozzá a szõvegehez: „a további részletekre lásd a Gentleman címû folyóirat 1812. évi májusi számát“. Ez aztán alaposság!

Az angol ipari élet egy csodálatos oldalát látam Doncasterben. Meg kell jegyezni, hogy Angliában nincs államvasút, minden vasút magántársaságé. Itt a kereskedelmi miniszternek nem egyik fögondja az, hogy kinek adjon szabadjegyet és kinek ne, mert senkinek se adhat. Külön törvény állapítja meg, hogy a képviselõknek jár szabadjegy, de csak a kerületbe és visszautazásokra, másfelé nem.

Egyik hatalmas vasúttársaságnak, a London and North Eastern Railway-nek hatalmas gyártelepeit néztük meg Doncasterben. Egész város és micsoda furcsa gyártelep az! Csakis a vasúttársaság számára dolgozik. A társaságnak vannak nagy hoteljei is. Ezeken a telepeken gyártanak mindent a világon, amire a vasútnak és hoteljeinek szüksége van. Az ijesztõ nagyságú mozdonyoktól és párnás vasúti kocsiktól kezdve a hotelekben használandó hamutartóig. Helyben a szén, az anyag, mind angol, vagy a kolóniákból jön s egyetlen fogyasztó maga a társaság.

Jó intézmény, hogy a vasútvonalakat rendszerint nem szintben vágják át az utak (levél crossing), hanem a sínek felett hidak vezetnek át, vagy pedig az

út megy alul és a vasút felül, ez nagyon könnyíti a közlekedést. Levél crossingot talán csak hármat láttam az egész heti össze-vissza száguldásban, de ott aztán a sorompó két oldalán minduntalan annyi autó gyűlt össze, hogy külön rendőr igazgatta az átkelésüket.

Az éghajlat kellemes. A tenger golfárnya nyáron hűsít, télen melegít, mint magyar falusi embernek a szüre, aszerint, hogy kifordítja, vagy befordítja.

De majd elfelejtem elmondani azt, ami az egész utamon legjobban meglepett, hogy több gazda egyező előadása szerint Yorkshireben teljesen kiküszöbölték a sertésbetegségeket. Semmiképpen se akartam elhinni, ismervén azt a rettenetes kárt, amit a mi gazdaságaink a különböző sertésbetegségek miatt szenvednek, ahol külön fogalom a még át nem vészelt sertés és az átvészelt sertés. Azt hiszem, hogy ezt csak szigetországban s azzal a nagyszerű állategészségügyi közigazgatással lehetett elérni, amelynek a működését itt előttem lefestették, no meg a gazdák összeműködésével.

ASCOT

A múlt hót elején egész London megbolondult az Ascot-versenyek miatt. Nem lehetett másról beszélni társaságban, mint Ascot, Ascot, Ascot. Ez a falu Windsor közelében van, s ott tartják minden évben június közepe táján a legérdekesebb lóversenyeket körülbelül 150 év óta. Ez a hét olyan ünnepe egész Angliának, hogy semmiféle hazai hasonlattal sem magyarázhatom meg. Az egyik, kedves barátnőm, Miss Muriél valósággal parancsolóan jelentette ki, hogy: Mister de Nadzsi you must come to Ascot!!...

Dehogy megyek, eszemágában sincs, utoljára voltam lóversenyen huszárönkéntes koromban, a

múlt század végén, nem megyek én lóversenyre még Angliában se!

Hogy én kiutazzam oda, egész nap a nagy tömegben tartózkodjam, ebédért versenyezzek és még mind ennek a tetejébe kiadjak 7—8 fontot, olyan lóverseny nem született Ascotban se!

— „Így nem beszélhet egy félangol gentleman“, — hangzott a szemrehányó válasz, de ez se hatott. — Végre is azzal a tréfával ütöttem el a dolgot, hogy *ha a királyné meghív ebédre a királyi sátorba, s kocsit küld értem Londonba, akkor elmegyek Ascotba, másképpen nem...*

Együtt neveltünk s kértem egy második csésze teát...

Harmadnap levelet kapok egy úriasszonytól, amelyben azt írja, hogy ő ugyan nem királyné, de azért van háza és kertje Ascotban, s meghív ebédre június 16-ára, csütörtökre, s ugyan nem küldhet értem kocsit Londonba, de mellékel egy elsőosztályú oda-vissza jegyet a reggeli ascoti különvonatra s autója várni fog az ascoti állomáson féltizenegykor...

Ez egy olyan előnyös megoldás volt, amit egy realpolitikus nem utasíthatott el...

Csütörtökön reggel tehát felcsatoltam lakkcipőmet, a hódító fehér kamáslit, fölvettem a még hódítóbb morningdresst (a mai zsakettünk csikós nadrággal), fejembe csaptam a legesleghódítóbb szürke cilinderemet, s kiegészítve mindezt egy imponáló fehér szekfüvel s egy kevésbé hódító esernyővel, ami minden angol toalett utálatos, de elengedhetetlen kiegészítő része, gögösen beültem a különvonatba.

A vonatból kiszállva, az ascoti állomásról csakugyan autó röpitett egy kastélyszerű gyönyörű otthonba, ahol a házat ragyogó virágos pázsit-tenger veszi körül. A nap fölségesen sütött, az ég olyan tiszta volt, mint egy szépasszonynak a lelkiismerete, akinél azért sohase lehet tudni, hogy hir-

telén mikor borul be az a jó lelkiismeret, mert bizony itt sohase lehet biztosra venni, hogy állandó marad-e a legtartósabbnak ígérkező napsütés? A házban nagy társaságot találtam, s a küszöbön fogadott a szép háziasszony s mellette... Miss Muriéi, akinek két nappal ezelőtt kijelentettem, hogy nem megyek Aseotba. A háziasszony az ő unokatestvére. Hahotázva és diadalmasan fogadott s bemutatgattak egy csomó Miszternek, Misszisznek és Missznek, akik mind azt mondták, hogy „How do you do“, s én azt feleltem törhetetlenül vagy harmincszor, hogy: „how do you do“. Ugyanis az angoloknál a „*how do you do*“ *nemi kérdés*, s nem azt jelenti: „*hogy van*“, amit az ember szószerinti értelem után gondolna, hanem csak olyan formát jelent, mint: „örülök a szerencsének“, „van szerencsém“ s így a „how do you do“-ra nem felelni kell, hanem szintén azt kell mondani viszonzásul: „how do you do?“

Ebéd után jó szivarra gyűjtva, kiültünk a pompás terrasra, szemben a messze elnyúló pázsittal. A nap még mindig gyönyörűen ragyogott, s megbecsülte magát egész nap, nem kellett az esernyő. Én egy nagyszerű karosszékot kaptam, „tisztos“ koromhoz illőt.

De ekkor újabb komplikáció állott be, mert kategorikusan kijelentettem, hogy én pedig innen egy tapodtat sem mozdulok, itt maradok a napon sütkérezve, szemben a nagyszerű pázsittal és a sok virággal, nem vagyok én kíváncsi a nagy lóversenyi tömegre. Miss Muriél, az én Ascotba vezérlő csillagom, megijedt, hogy örökre blamározom Árpád népét az ő rokonai előtt, s szépen kérlelni kezdett:

— „Nézze Mr. de Nadzsi, magának egy lépést se kell tennie, kényelmesen szívhatja tovább a szivarját, mindjárt előáll a Coach, arra ráülünk, az egész verseny alatt le se kell onnan szállnia; a coach tetejéről mindent lát, közben teát is kap, s melléje ültet-

jük Miss Woodcockot“ ... — „Melyik az?“ ... Megmutatta a legszebb leányt a társaságban... Ezt kezdtem érvnek elfogadni, s mikor a négylovas coach előállt, s egy piroskabátos úr éktelenül fújta egy hosszú trombitát, megint csak engedtem.

Aki nem tudja, hogy micsoda az a coach, annak leírom: egy rettenetes nagy fődött kocsis, amelynek belsejébe beférhat ember, s a tetején levő padokon is elülhet vagy tizenhat, igaz, hogy kicsit szűken, de ezt különös tekintettel a szép Miss Woodcockra, nem kifogásoltam.

A mi coachunk előre kibérelt helye éppen szemben volt a királyi páhollyal. Akkor már sok száz-ezernyi tömeg borította a tereket s az iszonyatos méretű tribünöket. Ott volt Anglia minden előkelősége és — zsebtolvaja. Ki kellett vennem nyakendőmből a szép tümet, amit Stefánia hercegasszonytól kaptam egy megnyert peres ügy emlékéül, az aranyórámat pedig a nadrágzsebembe kellett rejtennem, mert a program szerint később mégis csak leszállunk a coachról, s átmegyünk a királyi oldalra, a tömegbe, ott pedig majd vigyázni kell a zsebtolvajokra.

Egyszerre felharsant a nemzeti himnusz: „God save the King“, mindenki felállt, aki ült, érkezik az udvar. Gyönyörű négyesfogatokon jött a királyi család, a szomszédos Windsorból. Hat tágas landauer, s a kocsik előtt, mellett és mögött fényes lovaskíséret. Dörgő éljenzés a sok százezernyi ajakról. A királynén lilaszínű pompás ruha, a királyon szürke cylinder, fehér kamásli, s gomblyukában fehér szegfű, ahogy angol gentlemanhoz illik.

Köröskörül temérdek sátor. Minden klub külön sátrat állított a tagjai számára, bebútorozva, s virággal bélelve, a lunch és tea idejére. Később, szünet alatt, egyik úr meghívott a Bath-Club sátrába.

A lóverseny szép volt, csak egy bookmaker ne

kiabált volna szüntelenül olyan istentelenül, éppen a mi coachunk előtt.

Szünet alatt végigkalandoztuk az előkelő helyeket. Micsoda toillettek! Állítólag minden angol dámának Ascot előtt az a gondja, hogy mit vesz fel az Ascotra, Ascot után pedig mindjárt azon kezd gondolkozni, hogy mit vesz fel a jövő Ascotra. Volt sok szép ló is, de ezek kevésbé érdekelték.

A vasúton hazafelé elszundikáltam, s azt álmodtam, hogy jockey vagyok, s megnyertem az aranyserleget. Ez az aranyserleg, a *gold cup*, oda volt téve külön magas helyre a királyi páholy elé. Azért teték olyan magasra, mert pár év előtt egyszer verseny közben ellopták, s azóta okult a rendezőség.

AZ IGASZÁGTALAN BÉKEPARANCS REVÍZIÓJA

Életem egyik legértékesebb napját éltem át ma, vagyis június 20-án, hétfőn.

A Royal Institute of International Affairs (nemzetközi ügyek királyi egyesülete), Anglia egyik legelőkelőbb színvonalú, hatalmas testülete két hét előtt felkórt arra, hogy tartsak kebelükben egy előadást Magyarországról.

Tegnap estére tettük előadásom idejét.

Én megragadtam a jó alkalmat arra, hogy ez előtt a válogatott, előkelő közönség előtt kifejtsem és feltárjam azt az örületes igazságtalanságot, amit „trianoni béke“ elnevezése alatt, teljességgel tájékozatlan férfiak, egyoldalú és kapzsi bemondások alapján Magyarország ellen elkövettek, s kimutattam, hogy józan belátással senki se képzelheti azt, hogy Magyarország addig igazán jó szomszédja legyen a körülötte fekvő országoknak, ameddig ennek a békeparancsnak elhirtelenkedett égbekiáltó igazságtalanságai orvosolva nincsenek. Ha tehát valaki őszintén és igazán akarja a népek békés

együttélését a régi kettős monarchia területén, annak szükségképpen akarnia kell a trianoni parancs kiáltó igazságtalanságainak a sürgős orvoslását.

Jól fel voltam szerelve térképekkel, s a meggyőző adatok egész halmazával, kétórás szabadelőadásban fejtettem ki nemzeti igazunkat ez előtt a válogatott hatalmas szép angol közönség előtt. Bevezetőnek rámutattam arra, hogy amiképpen valaha a magyar faj volt Európa védőbástyája a törökök ellen, úgy ma a keletről fenyegető modern rém: a bolsevizmus ellenében a magyar faj az, amelyikre bizton lehet számítani. De egy igazságtalanságok alatt nyögő ország nem fejthet ki olyan erélyt, mint amelyet ki tudna fejteni akkor, ha azt látná, hogy a nagyhatalmak megértették azt az igazságot, hogy az emberiség és a polgári rend fennmaradásának elengedhetetlen kelléke az, hogy a Magyarországgal szemben tájékozatlanságból és tudatlanságból elkövetett igaztalanság a becsületes és tisztességes igazság jegyében jóvátétessék s a sérelmek súlya alatt nyögő magyar lélek békés megnyugvása lehetővé tétessék.

Nem mondhatom el ezen a helyen egész kétórás nagy előadásomat s nem ecsetelhetem kimerítően az általam megkonstruált perújítási elmélet egész jogi felépítését. Büszke önérzettel mondhatom, hogy óriási sikerem volt. Hallgatóságom egyik csodálkozásból a másikba esett, hallván annak az igazságtalanságnak szerves feltalálását, amelyet ellenünk egyoldalú kapzsi bemondásra elkövettek.

Szerencsés véletlen volt, hogy éppen két nappal ezelőtt ebéden voltam együtt Torday Emilnél a nagyhírű öreg Sir Thomas Barclayvel, aki elmondta, hogy előtte maga Wilson ismerte el a trianoni béke revíziójának a jogosságát, s felhatalmazott arra, hogy ezt előadásomban megemlítsem.

A másik igen érdekes körülmény pedig az volt,

hogy tegnap este a jelenlevők közül néhányan már tudtak arról, hogy ma reggel meg fog jelenni a Daily Mail szenzációs cikke, amely ugyanazt mondja, amit tegnap, vagyis előtte való este a Royal Institute of International Affairsben én előadtam. Az elnök erre külön is rámutatott, s az én előadásomból részletesen ismerhették meg azt a kérdést, amit másnap a Daily Mail sok millió példányban röpített szét a világban. Az összes jelenlevők egészen más lélekkel olvassák ma reggel a Daily Mail cikkét, amikor előadásomból előzően megismerték a trianoni büntető ítélet egész lényének elhibázott, s a viszonyok nem ismerésén alapult összes igaztalan szörnyűségeit.

Életem legnagyobb perce volt talán, amikor egyik felszólaló a másik után jelentette ki, hogy előadásom annyira világos és annyira meggyőző volt, hogy ők meg vannak nyerve a trianoni diktátum revíziója gondolatának nélkülözhetetlensége javára s ezt az igazságot terjeszteni fogják. Egyúttal felkértek egy másik előadás tartására.

S amikor az elnök zárószavában a jelenlevők tapsai között szólított fel arra, hogy csak működjem tovább az angol közönség felvilágosítása irányában, hároméves fáradtságos, nehéz munkának a gyümölcsét éreztem lelkemben, s férfit és hazafit nem tölthet el nagyobb boldogság, mint amilyen engem eltöltött.

KERTI ÜNNEPÉLYEK

Július a Garden Party-k ideje Londonban. Sok embernek van itt bent a városban szép nagy parkja, s a jelenlegi tavaszi világ — mert a nyár csak augusztusban következik el, — érthetően ezeken a Garden Party-kon bontja ki társasági díszét, pompáját. A legimpozánsabb azok közül,

amelyekre meghívtak, a Gray's Inn Garden Bartyja volt. Az Innekről olyan bőven írtam már, hogy ezen a helyen éppen csak megemlítem, hogy ez a Gray's Inn egyike Anglia négy ősi jogi testületének. Mind a négy Inn-nek gyönyörű parkja van.

A Gray's Inn máskor komor parkjára alig ismerem rá. A hatalmas pázsiton tarka egyenruhában két nagy zenekar helyezkedett el, egyik a Grenadierok katonabandája, a másik a légi erő zenekara. Az utóbbi zenekar állítólag nem valami jó, — nem értek hozzá — s egyik úr azt a harapós megjegyzést tette rájuk, hogy azoknak voltaiképpen stílszerűen tízezer méter magasban kellene muzsikálniok...

A belépésnél balra kis baldachint pillantok meg. Az alatt áll feleségével együtt a Gray's Inn idei elnöke, Merrivale lord. Nagyállású, hírneves bíró. Az angliai törvényszék í(King's Bench) egyik osztályának az elnöke, ahol az örökösödési ügyeket, a válópereket és a tengeri jog (Admiralty) vitás dolgait intézik. Végtelenül jellemző az angolokra, hogy mennyire nincs érzékük a rendszeres szisztemajtikusság iránt, ami például olyan fontos a német, osztrák és némileg a magyar újabbkori világban is. Egészen közönséges gyakorlati okokból odacsapták az 1873-iki nagy igazságügyi reform alkalmával a tengeri jogot a válópörök mellé, pedig a kétféle bírászkodás jogilag nem áll valami közel egymáshoz s mégis a kettőt ugyanaz a tanács intézi. Avagy talán mégis van a kettő között valami humoros belső kapcsolat, mert annyi *vihart*, amennyit a *tenger* produkál, csak egy *rossz házasság* termelhet ki s annyi *tenger kellemetlenséggel* semmi se jár, mint egy *rossz házasság*, s ennek nyomán a válás s így talán mégis csak egymás mellé valók, a tengeri jog és a válópörök.

Lord Merrivale mint Anglia törvényszókének a tanácselnöke, egyúttal tagja a felebbezési tanácsnak is, s tagja a Privy Council jogi bizottságának is.

Pár lépésre előtte áll egy teremőr, hangosan kiáltja a neveket s az előkelő házaspár a Gray's Inn képviselőjében kezét fog minden érkezővel.

A nagy pázsiton gyülekeznek Anglia mindama jogászhai, akik a Gray's Innel valaminő kapcsolatban vannak. Nagyon sokat ismerek már közülök. Érdekes beszélgetésem volt a Lord Chief Justice-el, Anglia hatalmas tekintélyű főbírájával, élet és halál urával. Ott láttam, milyen bölcs dolog az, hogy a bírakat olyan ünnepélyes módon szerepeltetik a tárgyalásokon, hosszú parókával, tekintélyes talárral. A Lord Chief Justiceet eleget láttam fent bírói emelvényén, ahol úgy festett, mint egy félisten, ellenben itt lent a rendes civilruhában egy aránylag jelentéktelen megjelenésű kedves úrnak látszik. Élénken tudakozódott Magyarország iránt.

Barátaim minduntalan bemutogatnak jobbra is, balra is az előkelő jogászoknak. Valósággal megható az a kedves figyelem, amelyben ezeknek az angol jogászoknak az oldaláról részem van. Tréfás beszélgetés közben el se akarják hinni, hogy egyáltalában elhagyom Angliát... Miszter Nadzsi itt marad...

A pázsiton nagyszerű Morris-táncokat mutatnak be. Furcsa ellentétben van ez a komoly hely a tarka táncokkal. Nagy sátrak alatt fényes buffet, s délután négytől hétig ott nyüzsög a szép kertben Anglia jogászainak színe-java...

Mutatnak egy nagy terebélyes platánfát, amelyet Lord Bacon ültetett saját kezével 1620-ban. Szertemenő ágait minden oldalról alátámasztották már, s úgy örködik sorsa felett a kegyelet.

Különben London már a társadalmi elcsendesedés küszöbén vergődik. Augusztus első napjaiban szerte-széjjel megy a számottevő világ, ösak a szégyenyek maradnak Londonban, meg a sok virág, egyébként, akinek csak valaminő tűrhető színvonalon van az anyagi léte, az repül szerte-széjjel, vi-

défcire, tengerhez, külföldre s nem jön vissza szeptember vége előtt. Én is már mindenfelé búcsúzkodom — a viszontlátásra jövőre. Mindenki olyan eredetien magától értetődőnek veszi, hogy jövőre megint visszajövök.

A JÓMÓDÚ ANGOL LEÁNYOK

A modern világ mindenféle fajta, cifra és unalmas, derús és borús társadalmi problémái között egyik legnehezebb kérdés az, hogy mit csináljon a jómódú családhoz tartozó úrileány addig, ameddig nem tud férjhez menni?

A mai csúnya világban, amikor annyi sok férfi marad agglegény, még a szép és jómódú úrileány se számíthat arra, a bizonyosságot legalább csak megközelítő valószínűséggel, hogy sikerül férjhez mennie. Ennek a gyászos helyzetnek egyik tenyerén fekvő főoka az, hogy a természet iróniája szerint több a leány, mint a fiú ezen az örökké forgó földtekén. Ha Angliában behozzák a nők teljes egyenjogúságát a férfiakkal a politikában, úgy Angliának két és fél millióval több női választója lesz, mint férfi.

De másodsorban az is jóformán köztudomású és kellemetlen körülmény, hogy a „nyomorult“ férfiak közül még azok se nőülnek valamennyien, akik ezt megtehetnék, s ahelyett, hogy önálló cégbirtokosságra törekednének, inkább beérik a korlátolt felelősségű betéti társasági alappal, azonban mégis azzal a furcsa beosztással, hogy a korlátoltság rendesen a férj oldalán van. A leány meg csak várja . . . várja, hogy jöjjön a vőlegény. Szegény feje táncol, tenniszezik, énekel, zongorázik, sétál, flörtöl, kártyázik és hol jukker, hol szemérmes, igazodva a felbukkanó konjunktúrához; néha

még arra is rávetemedik, hogy tüntetően kézimunkázzék, de a jegygyűrű csak nem akar jönni.

A leányok közül a szegényebbek beállnak ugyan valaminő hivatalba, ahol az írógép kattogásába ölik ábrándjaikat, de ez az állapot mégis csak kínos ideiglenesség érzésével tölti el a lelküket, mert a főcél mégis a férjhezmenés.

De mit csináljon a jómódú leány? Az csak nem állhat be hivatalba, hiszen azonnal híre menne a városban, hogy tönkrement a papa, el kell küldeni a leányát kenyeret keresni. Vége a családi becsületnek, letörölhetetlen folt került a munkától tiszta címerre, vagy a család hitelképességére, s addig élvezett jó üzleti hírnevére. Azért tehát az úrileány inkább csak vár... vár... vár... míg valamelyik frakkos gavallér kegyeskedik leszakítani őt az anyai rózsafa tuskés törzséről.

Csak a úrileányok tudják azt, hogy a bájos mosolyok mögött a megalázás és csalódás mennyi keserű érzése lappang.

Angliában ebben a kérdésben is egy eddig ismeretlen új világ tárult a szemem elé.

Egy alkalommal, többek között, egy előkelő pozíciót betöltő elegáns konzervatív párti képviselő hívott meg lunchre a Westminsterbe. Meghívta oda a reggelihez fiatal leányát is, mert neki már beszélt én rólam, s leánya szerette volna megismerni azt a „Kisázsia“ mellől Londonba szakadt magyar képviselőt. Ámbár csodálkozott azon, hogy az az ázsiai származású férfiú nem visel párducbőrt s nem nyereg alatt puhítja a húst, mégis kíváncsi volt rá, hogyan is festhet a gyakorlatban egy ilyen furcsa idegen?

Lunch közben elbeszélték, hogy az apa özvegy ember, s miután hol erre, hol arra utazik, s minduntalan lent tartózkodik a kerületében is, fiatal leányának önálló lakása van, s ő is éppen olyan független életet él, mint a papája, amely elrendezés kü-

lönben igen gyakori ma Angliában, a női függetlenség hazájában.

Kíváncsi voltam rá, hogy hogyan fest egy ilyen előkelő fiatal úrileánynak az ő saját külön otthona?

Megkérdezték, hogy házas vagyok-e, amire azt mondtam, hogy igen, de nem mindig (yes, but not always), s azt is megkérdezték, hogy van-e gyermekem, amire azt a választ adtam, hogy bizony van, még pedig nem kevesebb, mint kilenc, amin azután újra hatalmasat kacagtak, mert csak viccnek vették, pedig hát nem is olyan nagyon vicc, legalább is nem jó vicc. A hat unokát már tréfából se mertem beismereni, mert ez már a viccből is túlsók lett volna.

Már másnap délután tea táján becsöngettem a "Roland Gardens 24. szám alá, a fiatal hölgy „flat“-jőbe, ami angolul az önálló lakások neve. Finoman berendezett kétszobás lakást találtam; egyik egy tágas fogadószoza sok csecsebecsével, könyvekkel, folyóiratokkal, a másik egy egyszerű, kedves hálószoba és a kettőt kiegészíti a kényelmes fürdőszoba, ami Angliában, a tisztaság országában, semmiféle munkásember lakásából se hiányozhatik. Volt ott még egy-néhány barátnője, s jól elbeszélgettünk. Engem tudvágytól sarkalva nagyon érdekelt az, hogy egy ilyen önálló lakású, jómódú úrileány vajjon hogyan tölti el az idejét? Biztosan henyél, ismerősöket látogat, barátnőket fogad, olvas, muzsikál és várja azt a bizonyos mesebeli királyfit — frissen borotválkozva. De alig hittem fülemnek, amikor azt a meglepő választ kaptam, hogy ő bizony reggel tíztől délután négyig „üzletben“ van.

— „*Exportra dolgozom*“ — tette hozzá. Mikor azt a szót kimondta, hogy „*export*“, úgy csillogott belé a szeme, mint két szerelmes Szentjánosbogár, szabadon Petőfi után. Cseppet se restelte azt, hogy ő üzletben dolgozik, sőt határozottan büszke volt arra, hogy nem tölti idejét munkátlanságban, hanem szintén részt vesz a nemzeti termelés nagy feladatában.

—Hát maguknál, Miszter de Nadzsi, nem dolgoznak a jómódú úrilányok? — kérdezte, mikor látta csodálkozó arcomat.

—Mi már megoldottuk az úrileányok kínos problémáját. Mi nem várjuk megalázkodva a legényt, hanem úgy gondolkozunk: ha jön, az mindenesetre jó, de ha nem jön, anélkül is van életcél... Érdekes világfelfogás nyílt ki előttem.

Csakugyan a nagy áruházakban, Selfridgesnél, Liberty Shopban és mindenfelé azokban a londoni óriási árubirodalmakban minduntalan megesik ve-lünk, hogy olyan szép, finom úrileány szolgálja ki az embert, hogy a nők iránt való figyelmes-séghez szokott, elkorcsosult formában fennmaradt trouba-dour-lelkünk szinte röstelli, s majdnem segíteni sze-retrénnék neki a megvett holmik pakkolásánál.

Egy alkalommal megesett velem még a követ-kező furcsa történet is: Egy nagyon előkelő ügyvéd-nél megismerkedtem egy feltűnően szép úrileánnyal. Le merem írni a nevét is, mert semmit se restelné a dolgot: Miss Jellicoe volt, a híres admirális unoka-húga. A találkozás után már nem gondoltam rá, bár-mennyire szép is volt, mert az *öreg szív arra még csak képes valahogyan, hogy tüzet fog, de azt sokáig lobogásban tartam már nem tudja.* így bizony én Miss Jellicoe-t hamar elfeledtettem.

De történt egyszer, hogy egyik bírósági szünet után bementem a Strandon egy kisebbfajta vendég-lőbe lunchre. S íme, kit látok? Miss Jellicoe mint pincérleány szolgált abban a vendéglőben, ami egyik nagynénjéé volt, akit egyúttal a mi hazai fogalmaink szerint a fiatal leány gardedamejének neveznénk, ha ugyan Angliában ma már ezt a fogalmat ismerné a társadalom.

A mi hazai eszünk járása szerint egy ilyen vá-ratlan találkozás úgynevezett *kínos tableau* lenne.

Be Miss Jellicoe még csak el se pirult, pedig csodaszép finom arcszíne van, s nem jött a legke-

vésbbé se zavarba, sőt nagyon megörült a találkozásnak és szakértően magyarázta, hogy ne beefet egyem, hanem lambet, mert az a jobb. s megmondotta, hogy micsoda vegetablekat válasszak a hús mellé és a feketekávénál le is ült mellém az asztalhoz, s éppen úgy elbeszélgettünk, mint előkelő nagybátyja fényes teadélutánján.

De az angol leányokat illetőleg legjobb esetem mégis a következő volt:

A League of Nations Unionnak Grosvenor Crescent 15. szám alatti palotájában egy nagyon szép, szőke és kékszemű leány dolgozott, mint titkár és gépíró. Két év előtt találkoztam ott vele. az akkori békekonferencián.

Az elmúlt júniusban eszembe jutott, hogy jó is lenne találkozni megint ezzel az előző évben megismert szép Miss Owennel. Kerestem őt a hivatalában, de nem találtam. Az lett volna a dolog rendes módja, hogy erre egy kártyát dobjak az ő házuknál, de magyar szemmel e tekintetben mégis némi zavarban voltam, ők bizonyára szegények - gondoltam buta ésszel, — ha a leány a League of Nations hivatalában gépírósködik, s talán zavarba jönne a família, mert a kártyadobás azt jelentené, hogy meg kell engem hívni vagy ebédre, vagy vacsorára. Arra határoztam el tehát magamat, hogy én hívom meg őt egy elegáns „dinerre“, ott azután jól elbeszélgetünk. Ez Londonban megszokott dolog, s mint szokás mondani, abban semmi sincs, ha egy férfi egy nőt meghív vacsorára valamelyik előkelő hotel fényes éttermébe. Ha az ember ugyanezt itthon cselekedné meg, másnap már tele lenne a város... nem ugyan akácfavirággal, hanem virágos pletykával. Fogtam tehát a tollat, s egy szép levelet írtam Miss Owennek, meghíván őt a Hotel Carltonba dinnerre, hozzá fűzve, hogy egy taxin K8-ra lakásuk elé érkezem és felcsengetek, mert ez a sikkes eljárás, ha gavallér úr szép hölgyet dinerre invitál rá két

napra megjött a válasz, de olyan leverő tartalommal, amilyenre nem voltam elkészülve. Szó szerint a következőleg hangzott:

„Dear Miszter de Nagy! Megkaptam a kedves levelét, s kimondhatatlanul örülnék annak, ha egy kellemes estét együtt tölthetnénk, de nagy baj van, mert *ugyanazon a napon, amikorra engem meghívott ebédre, este félnyolc órára, délután négy órakor lesz az esküvőm*, s beláthatja, kedves Miszter de Nagy, hogy ez olyan jelentékeny akadály, amely meggátol abban, hogy aznap este mi ketten együtt ebédezzünk a Carltonban. Ha pedig az uramat is magammal vinném, nem vagyok afelől egészen biztos, hogy olyan szívesen látná-e, mintha egyedül mennék? Így tehát fordítsuk meg a dolgot, jöjjön el Maga délután négy órakor az én esküvőmre a Westminster Abbey melletti St. Marguerite Churchbe és az esküvő után legyen szerencsénk uzsonnára a mi házunknál. Szívből üdvözlí

Owen Davies“

Így se jártam még életemben.

A mondott napon délután négy órakor elmentem a St. Marguerite Churchbe, gondolván, hogy látok egy hercig, szerény kis esküvőt. Mikor a templom elé értem, már feltűnt, hogy akkora ott a tömeg, hogy rendőrök igazgatják a rendet. A nagy templom tele volt szebbnél-szebb, válogatott úri közönséggel. Én azt gondoltam, hogy talán elhibáztam az órát, s megkérdeztem egyik beretvált arcú, jóképű fiatal gentlemant, most lesz-e Miss Owen Davies esküvője, mert én azt akarom látni?

— Igen, igen, most lesz — válaszolta ő azzal a kedvességgel, ahogy általában angolok a kérdezősködőknek felelni szoktak, s barátságosan még azt is hozzátette, hogy Miss Owen neki unokatestvére. Erre én is nekibátorodtam, s elmondtam neki az aznap estéire szóló meghívásom történetét. Az ünnepélyes

templomi csendben alig tudtuk elfojtani a kölcsönös nevetést, mert kisült, hogy ő éppen ott volt a családnál, amikor általános derűtségre az én levelem megérkezett, sőt Miss Owen a nekem írt tréfás választát is megmutatta néki...

De egyszerre csak moraj futott végig a zsúfolásig megtöltött templomon ... Jön a menyasszony. S íme belép a templomba a szép Miss Owen, a League of Nations egyszerű gépirókisasszonya, atyja karján, gyönyörű nagy kísérettel, hosszú sleppes, finom nehéz fehérselyem ruhában, koszorúval a fején, s hosszú fátyola végigsimogatja a templom kövezetét. A hosszú sleppet két kis "apród tartja, s a menyasszony mellett és nyomában a pálcás vőfélyek és a saép nyoszolyóleányok vonulnak. Ha történetesen előzmény nélkül cseppentem volna oda abba a templomba, azt gondoltam volna, hogy a legfelső arisztokráciának valamelyik nőtagja készül örök hűséget esküdni. Amint mellettem elmentek, meglátott engem Miss Owen, s ünnepélyes menyasszonyi arcából egy kis pajzán mosoly gyenge sugara villant felém.

Angliában nem szokás az, hogy az esküvő után az oltár előtt, vagy a sekrestyében gratuláljanak a rokonok és ismerősök. Ott az esküvő után az egész vendégsereg elmegy a menyasszony házához s ott folyik le a gratulálás tömegceremóniája. Én is tehát taxiba vágtam magamat és a násznép nyomán elrobogtam a Collingham Gardens 25. szám alá. Belépve az ajtón, hatalmas nagy hallba jutottam, amely már tömve volt előkelő közönséggel. A hallban, az első emelet magasságában köröskörül szép faragású tölgyfa korridor vezetett. A halitól jobbra és balra gyönyörűen bútorozott szép szobák vonultak el a földszinten is és az emeleten is. Nyilvánvaló volt, hogy ez egy nagyon gazdag család. Az egyik szobában a szép Miss Owen, vőlegényével együtt, fogadta a tömött, hosszú sorban előtte elvonuló gratulálókat, közöttük engem is. Miután a szülei is tudtak termé-

szetesen a mi rossz napra tett meghívási kalandunkról, mindenki kedvesen fogadott, csak én, címeres szarvú, délceg magyar ökör, téptem lelkileg a hajamat, hogy miért nem gondoltam Miss Owenre korábban, s miért nem adtam le náluk a kártyámat, akkor ebben az elegáns lakásban bizonyára bájos, szép dinereken vehettem volna részt. így pedig gratulálás után azonnal tovább kellett állnom, mert szorítottak a mögöttem közeledők, s elkeseredésemben mi teltethet tőlem, legalább vigasztalásul éltem azzal a kedves magyar privilégiummal, hogy kezet csókoltam — a fiatal... asszonynak, akivel mint kis gépíró-nővel találkoztam, s akit most a templomban és gazdag úri házuknál, mint — nagyvilági dámát láttam viszont.

ANGOL NŐK ÉS A SZERELEM

Az angol úrileányok is szoktak szerelmesek lenni — ehhez nem fér semmi kétség, — *de csak módjával*. Az angol leánynál egy-egy csók nem nagy dolog s annak magában véve még semmi köze a szerelemhez. Könnyen csókolódnak, de csak flörtölésből s a könnyen elnyert csóknak általában nincs egyéb folytatása, mint legfeljebb szívből jövő kacagás. Angliában általános szokás az, hogy karácsonykor ott lóg az ajtó felett egy fagyöngy-ág, az úgynevezett mistletoe (mizlto). Ott lóg az két héten át is, s ennek a zöld ágacskáknak az a sajátos varázsereje van, hogy alatta minden nőt szabad megcsókolni, s abban az időben Angliában úgy folyik a csókáradat, mint nálunk a költségvetési vitában a szóáradat, de mind a ketten megegyeznek abban, hogy egyiknek sincs elegendő zamatja. Mikor én három év előtt először mentem ki nyolc hónapra Angliába, akkor még csak angol szóra, s ott egy árva lelket sem ismertem, penzióban laktam, úgynevezett Boarding House-ban,

A mistletoe idején — hencégés nélkül legyen mondva — Boarding House egész női tábora már előre készült arra nagy kíváncsisággal, hogy az a diákká visszavedett tréfás magyar úr miképpen fog viselkedni a mistletoe által díjmentesen adományozott csokolási jogosultság irányában, különösen szoros kapcsolatban egy nagyon szép, fiatal angol leánnyal, akivel sokat voltam együtt, mert bájos kedvességgel vezetett be reggelenként, breakfast után az angol szavak helyes kiejtésének misztikus világába.

Mikor eljött a mistletoe ideje, lesbe ültem a parlour egyik karosszékébe, közel a kandallóhoz, amelyben nagy darab izzó szenek pislogtak, s figyeltem, hogy *hogyan kell angolul csokolni*, mert ha Rómában vagy, római szokások szerint kell élned, mondja a régi példabeszéd. Láttam a mistletoe alatt egy csókot, azután megint egyet, újra egyet. De tanulni vágyó lényemet rideg csalódás érte! Ez az egész? Hogy teljességgel tisztában legyek a mistletoe adta csokolási jogaim határaival, megkérdeztem egyik tisztet, akit elszánt lélekkel eleve kizártam csokolási jogosultságom köréből, s így lelkem mélyén érdektelen bírónak tekintettem, hogy mondja meg bizalmasan, vájjon a mistletoe alatt csak csokolni szabad-e, avagy jogom van-e *átölelni* is azt, akit megcsokolok? „For Goodness sake no“ mondta ő, merész kérdésem nyomán félig elájulva, amely angol szók magyarul azt tesz, hogy „Az Isten szerelmére, de-hogy!“ De mint afféle magyar ember, aki *egy fórum* ítéletével soha se éri be, hanem mindig felebbez, ezzel az elsőfokú döntéssel én se elégedtem meg, hanem felébbeztem magához ahhoz a szép leányhoz, akit elsősorban vettem számításba díjmentes mistletoe — csokolási — jogom gyakorlásánál, ő tőle is azt a választ kaptam, kedves elpirulás közben, hogy ámbár általában az ölelés is ismeretes fogalom Anglia ködös földjén — de ez mint mondani szokás,

— más lapra tartozik, a mistletoe alatt azonban nem szabad ilyen fajta kíséretet adni a csók mellé. Jaj, dear Miss M ... itt tévedés van, — feleltem — mert az én magyar fogalmam szerint *az ölelés nem csupán kísérete a csóknak, hanem nélkülözhetetlen kiegészítő része, s magamban aképpen fűztem tovább ezt a gondolatmenetet, hogy a csók ölelés nélkül olyan, mint a káposzta töltelék nélkül.*

De komoly, életbevágó terenumon se játszik Angliában a csók olyan minden mást felülmúló szerepet a leányok életében, mint nálunk.

Sőt tovább megyek, s fel merem állítani azt a tételt, hogy az angol leány életében még általában a szerelem szentséges fogalma se bír azzal a mindent átölelő jelentőséggel, mint a magyar leányoknál. Ott az úgynevezett *szerelmi házasság* nem tekintetik úgy, mint nálunk, főszabálynak, ami alól viszont vannak azután egyes megfontolt kivételek, ellenkezőleg, ott az úgynevezett szerelmi házasság a kivétel, ellenben az esetek túlnyomó részében a házasság tisztára csak egy őszinte és becsületes megegyezés, — agreement. Vagyis a két fél egymást kölcsönösen eléggé szimpatikusnak találván, tiszta öntudattal eltökéli, hogy együtt fogják leélni az életet, együtt járnak hangversenyre, színházba, társaságba, együtt sportolnak, egy földél alatt laknak, s együtt rendezik be előre a gyerekszobát — a nurseryt.

Mindezek az okok és még egyebek is, s különösen az északi vérmérséklet, együtt okozzák azt, hogy Angliában nagyon gyakori az olyan házasság, ahol a férj tetemesen idősebb, mint a feleség. Magam is ismerem sok olyan igen finom úriházat, ahol ez a helyzet. De ez ott nem okoz semmi veszedelmet. Mert a feleség kap egy autót, amit maga vezet egész Anglia asztalsíma, nagyszerű útjain keresztül-kasul, ami csakugyan pazar élvezet lehet és alkalmas arra, hogy sok minden egyébért kárpótlást nyújtson a házaselet hullámzó Balaton tetején. De kap a fiatalasszony egy

szép lovat is az urától, no meg van a fiatalasszonynak golf-felszerelése, kap szép toiletteket s „Mein Liebchen, was willst Du noch mehr? Nem is állít fel azután az a fiatalasszony az urával szemben semminő lehetetlen feltételeket, s . . . zavartalan a családi boldogság és a sokkal idősebb férj is piros-pozsgás egészséggel, a kimerültség minden jele nélkül táncolja a charlestont 75 éves korában is.

Mindezekkel kapcsolatban az angol házasság egyik érdekes jellemvonása az egymással szemben való *függetlenség*, amelynek fő alapja a kölcsönös bizalom. Nálunk jó házások között szinte alig képzelhető az, hogy a férj és feleség ne együtt járjanak színházba, társaságba. Csak sportolni nem járnak együtt, de leginkább azért nem, mert egyikük se igen szokott sportolni. Nálunk általában még az az elmaradt felfogás uralkodó, hogy csak a fiatalembernek és leánynak való a sport, s amint megnősül a férfi, rendszerint elkényelmesedik s amint férjhez megy a leány, ő is lemond a sportról, de sokszor még a zongorázásról is, no meg a sok fáradsággal“ megtanult nyelveket is elfelejti, mert tisztelt férje rendszerint nem is tud nyelveket, talán“ a németet kivéve, de az meg nem az a nyelv, amelyik alkalmas lenne arra, hogy a házaseset lelki díszítéséül szolgáljon.

Az angol házasesetben az őszinte és boldog szerelem mellett is mind a két fél egyénileg független marad egymástól. Minduntalan halljuk az angol színdarabokban és olvassuk az angol regényekben, hogy a férj a komornyiktól, a szobaleánytól kérdezi meg, hogy otthon ebédel-e ma a ház úrnője“? De ez nemcsak a színpadon és az irodalomban van így, hanem a való életben is. Magam is sokszor voltam olyan dinner-partyn, ahol kedves, szép asszonyokkal voltam együtt, — a férjek nélkül. Sőt jártam három olyan előkelő családhoz is, ahol sokáig azt hittem, hogy azok a kedves dámák özvegyek, vagy elváltak, mert soha se láttam a férjek árnyékát se. Estélyeket

is rendeztek, anélkül, hogy a férjet láttam volna. Egy alkalommal azután egyszerre csak felbukkant a szalonban egy tagbaszakadt, pirosképű, szépen borotvált úr, akit bemutatott a felesége: „my husband“ (férjem), mire ő azt mondta, hogy „how do you do“ én is feleltem rá gépiesen, hogy „how do you do“ s ezzel le is záródott közöttünk a beszélgetés fonala. Kiderült, hogy a férjek vidéken! vadásznak vagy halásznak, mialatt a feleségek Londonban gyönyörű szellemi életet élnek, nemzetközi, politikai és társadalmi problémákkal foglalkozva.

De viszont ennek ellenképeül ismerek olyan előkelő pozíciójú urakat is, akik szellemi tereken nagy szerepet töltenek be, s abban a boldog helyzetben élnek, hogy a feleség valóságos titkára férjének az illető eszmék szolgálata terén, s a nő a férfi minden nehéz dolgában megértő lélekkel osztozik. Minden egyéni gusztus dolga, s az angol házaspárok különböző egyéniségeiknek megfelelően, teljességgel úgy osztják be életüket, ahogyan nekik jól esik, s nem nehezedik a társadalom a házasságra az előítéletek olyan vas-kapcsával, mint nálunk.

Külön érdekes típus Angliában a stréber leány. Neki azért nem kell a szerelem, meg a férj, mert ő saját maga akar *egyéni karriert* csinálni, akár mint politikus, akár mint színésznő, vagy filmszínésznő, akár mint író, vagy énekesnő, s pályája merészen felfelé hajló ívében útjában lenne a korán szerzett férj. Majd férjhez megy ő akkor esetleg, ha már beérkezett (arrived), mint hírneves nő, s akkor, ha úgy tetszik, válogat majd az elébe térdelők közül, de addig, amíg magasra fel nem száll, nem vesz léghajójába nehéz homokzsákokat a férj képében. Ámbár a homokzsák arra is jó, hogy emelkedés közben kidobják, ha útban van, de miután ehhez válópör kell, ez már unalmas eset.

A POLITIKUS NŐK ANGLIÁBAN

„Szent Isten, micsoda rettenetes fehérnépek lehetnek azok a politikus nők“, bizonyára így kiált fel otthon sok magyar, nő és férfi egyaránt. A „politikus asszony“ kifejezést mi is ismerjük hazai kultúránkban, de ez inkább a férjjel szemben kifejtett asszonyi ügyesség fogalmi körébe tartozik. Ismerjük a „politikus csizmadia“ lényét is, aki elkalandozik a kaptafa mellől a politikához. De mindez más lapra tartozik.

Amikor az angol *politikus nőkről* szól a nóta, akkor erre a néhány percre tökéletesen el kell felejteni hazai viszonyainkat, mert a mi otthoni politikai világunk és az angol politikai élet között az eltérő fogalmak olyan óceánja terül el, aminek átrepülésére még a fantázia is alig vállalkozhat.

Angliában az új törvény szerint két és fél millióval több lesz a női szavazó, mint a férfi, úgy hogy nem nagyítás, ha azt mondjuk, hogy jövőre az angol birodalom sorsát a nők fogják irányítani. Mit szól ehhez a másvilágon Bismarck, aki a népeket beosztotta férfi-fajta népekre és nő-fajta népekre, az előbbieket közé tartozván szerinte a germánok, a skandináv nemzetek, a hollandusok, az angolok, a magyarok és a törökök, az utóbbiakhoz pedig az oroszok, lengyelek, csehek, s általában a szláv népek, no meg az írek. Hogy lehet majd akkor férfi-fajta nép az angol, ha a nők döntenek el a sorsát?

Abban az angol politikai világban *mindenható a közvélemény*. De ez olyan valami kényes portéka, mint a virágos kert, amit szüntelen ápolni, öntözni, gyomlálni, gondozni kell. Ott- nem lehet tétlenül ülni, vagy kártyázni a pártkörben, vagy mulatni a folyosón, azzal a boldogító gondolattal eltelve, hogy úgylis mindent eligazít majd a közigazgatás. Ott a közbenső időben választástól választásig is szüntelen folyik az agitáció, meggyőzés, szervezés, oktatás,

felvilágosítás, magyarul mondva korteskedés, de természetesen csakis szellemi és érzelmi fegyverek-kei, mert másfajta korteskedés tárgyitalan, hisz úgy se lehet még csak sejteni se, hogy ki, kire fog szavazni a tökéletesen titkos választáson. A választási harcban nem egyének ütköznek, hanem *pártok*, elvek! Ott nem azt mondják, hogy ki éljen, hanem *melyik párt* éljen! önjelölt alig van, mert az angol választási törvény szerint minden jelöltnek le kell tennie a mi pénzünkben 3200 pengő kauciót s azt elveszti, ha nem nyerte el a választáson legalább is az összes szavazók egynyolcad részét. Mintán pedig egy-egy kerületben van 30—40.000 választó, az, akit nem valamelyik párt kandidál hivatalos jelöltnek, nagyon meggondolja, hogy saját borotvált állára vállalja-e a jelöltséget, az egyéb rengeteg költséggel is a nyakán? így ritka kivételtől eltekintve, elvek ütköznek és nem személyek.

Természetes, hogy a lelki fegyverek és az elvi meggyőzés eme világában a *nők politikai felfogásán is óriási súly van*. Az pedig tapasztalati tény Angliában, hogy ha a szerelemben jobban hallgatnak is a nők a férfitra, a politikai meggyőzés arénájában inkább hallgatnak saját „nem-társukra.“ Ennek azután az a következménye, hogy mind a három párt állandóan tart egy-egy hatalmas, nagyszámú női kortesszervezetet, amelyik szüntelen járja az országot s nincs olyan nap az évben, hogy egész csomó női kortes, akiket ott agenteknek hívnak, ne szónokolna a három párt valamelyike javára. *Ezek alkotják a politikai nők egyik kategóriáját*. A konzervatív és a liberális párt oldalán ezek mind úrinők. Fizetést nem kapnak, ők is az elvért dolgoznak, nemcsak a munkáspártiak, de megtérítik a pártok az útiköltségeiket s mindenfelé, amerre szónokolnak, szívesen látott vendégek. De az agentség egyúttal emelkedési lépcső is, mert ezekből lesznek később a nő-

képviselők. Már ma is van néhány női képviselő, de mi lesz még ezután, ha majd két és félmillióval több lesz a női szavazó, mint a férfi?

Az angol politikus nők másik hatalmas kategóriája az, amelyik *nemzetközi kérdésekkel* foglalkozik. Ezek a Nemzetek Szövetsége Uniója körül csoportosulnak, s vezetőik úgy járnak Genfben, mint a mi politikusaink — vadászni.

Hatvanezerre becsülték nekem azoknak a nőknek a számát, akik élénken érdeklődnek a Népszövetség eszméje iránt. Ez az óriási női tábor szentül hisz abban, hogy egyszer eljön az a kor, amikor nem lesz többé háború, hanem az Igazság szerint dőlnek el a nemzetek vitái. Az én angliai előadásaim és agitációim mezején is ezek a lelkes női apostolok voltak leghívebb támaszaim, ők hívtak meg arra is, hogy tartsak a nyáron előadó-körutat Angliában.

A konzervatív tábor egyik legagilisabb fiatal női szónoka: a nagyműveltségű, szép és kiváló szónoki képességű Miss E. F., aki most körülbelül harmincéves lehet, ami Angliában a nőknél még nagyon fiatal kornak számít. Nincs olyan hét, hogy három-négy napon át ne szónokoljon Anglia legkülönbözőbb részein. Egy nagy térképen, amelyet a szobájában láttam, meg vannak jelölve mindazok a helyek, ahol már szónokolt a konzervatív-párt érdekében, s bizony tele van kis fekete vonásokkal az angol sziget egész térképe.

Nem szabad azt gondolni, hogy ezek az angol politikus női agentek bájnélküli száraz dámák, vagy olyanforma női típusok, akiket mi régen te kékharsnyáknak (blaustrumpf) szoktunk nevezni. Miss E. F. bizony nagyon szívesen táncol is. A Hotel Cavourban egyidőben cigánybanda muzsikált, s oda meghívtam őt elegáns dinner-partyra. Amint beléptem a terembe, a kutya cigány annyi száz angol között rögtön meglátta az ábrázatomon, hogy ma-

gyar vagyok, azonnal oda somfordált hozzám ilyen megszólítással:

— Mit húzzak, Nagyságos úr?

Mondtam neki egy pár jó nótát s amennyire lehetett, lefordítottam angolra a nóták szövegét is. De ez, mondhatom, nehéz feladat, mert milyen szép az például mi nekünk, hogy: „Hulló csillag futott le az égen, mást szeretsz hej, tudom ön azt régen“, de hogyan magyarázzam meg az én angol barátnőmnek az összefüggést a hulló csillag és a hűtlenség között, mikor Miss E. F. beismerte, hogy a ködös Angliában még soha életében nem látott hulló csillagot.

Mikor az ebéd végével kihúztam a tárcámból egy ropogós fontot, hogy oda adjam a cigánynak, Miss E. F. hirtelen jótékonyan megragadta a karomat, s a jólérsültség hangján diszkréten a fülembé súgta, hogy itt a Hotel Cavourban az ételek azért olyan borzasztó drágák, mert itt már a cigánynak a díját beleszámítják az étlapba s így itt nem szokás adni semmit a zenésznek.

Kedves Miss F. — mondtam neki — mindenben meghajlok én a maga tudománya előtt, de hát a cigányhoz már én mégis csak jobban értek. Ha a magyar ember nótát *dirigál* a cigánynak, akkor fizet is, akár mi van az étlapon!

Miss F. jóságos szánalommal csóválta a fejét és semmiképpen se értette meg azt, hogy ha egyse bent van a cigány díja az étlapban, akkor hogyan tud a magyar ember olyan észszerűtlen (unreasonable) lenni, hogy mégis külön pazarol a muzsikusra.

AZ ANGOLOK OTTHONA

Te szegény pesti halandó, légy akár méltóságos, kegyelmes úr, vagy asszony, a Te mindennapi életed

úgy viszonylik „*otthon*“ dolgában az angolokéhoz, mint a dobozba szorított hering a csalitban botorkáló feketerigóhoz. Hogy gyorsan átlásd a különbséget, először is megmondom, hogy mi *nincs* Londonban az „*otthon*“ fogalmával kapcsolatban?

Először is Angliában nincs házmester, se fő-, se vice. A házmester annyira ismeretlen fogalom a szigetországban, mint akár a fogpiszkáló, bajszkötő, papíros szivarszipka, inspekciós miniszter, tolakodás, reggelig táncolás, sár, por, potya miniszteri autó, sarki hordár vagy közmunkatanács.

A házmester mint személy és intézmény alanyi és tárgyi teljes hiányának logikai folyományaképpen nincs kapupénz sem.

Minden angolnak magának van kapukulcsa, az úgynevezett latch-key. Ez hozzátartozik az ő egyéni szabadságához. De ez alatt nem szabad olyan valami nagyobbfajta vasdarabot érteni, mint amilyenek nálunk ősapja a régi pincekulcs, amivel akár embiert is lehetett ölni; a latch-key olyan kis lapos rézdarab, ami alig foglal el több helyet a zsebben, mint egy magyar pengő. Még kényelmesebb volt a régi római kapukulcs, amelyet a British Museumban láttam. Ez rá volt kovácsolva a gyűrűre s ott hordta mindenki az ujján a jegygyűrű mellett, mint a családi boldogság és az alkotmányos egyéni szabadság egymás mellett megférő helyes egyensúlyának klasszikus allegóriáját.

De persze a latch-keyk boldog birtoklása közbiztonsági okokból csakis úgy lehetséges, hogy egy-egy házban csakis egy család lakik, avagy legfeljebb néhány. Tehát ott nincsenek partájok és ami ezzel vele jár, nincsenek a bércaszárnya belső világában egymás fölött futó hosszú korridorok, hol a lakások ajtóit előtt tucatszámra pletykáznak a cselédek, közben porolván a szőnyegeket olyan reggeli zajjal, ami felér egy doberdói pergőtűz lármájával, amibe néha-néha beleszól az öregagyú is: a házmester.

ter szigorú hangja az udvar közepéről. Londonban nem tudja egyik család a másikról, hogy mit esznek ebédre.

De hát ha ennyi minden nincs, akkor mi *van*? Hogy laknak ott az emberek? Hát bizony azok úgy laknak, hogy eltekintve a város belsejében épült palotáktól, amelyekben, bár egymástól szorosán elkülönözöttek, több lakás is van, általában *minden angol polgári családnak, sőt még a legegyszerűbb munkásoknak is, megvan a saját maguk külön háza*. A sok százezernyi és milliányi családi ház mind vagy egyemeletes, vagy kivételesen kéteemeletes. Az átlagos szokás az, hogy egyemeletes a ház. A suttainban vannak a konyha és a cselédszobák, a földszinten az ebédlő, nappali, az emeleten a hálószobák. Gazdag házaknál a szalon vagy szalonok az emeleten vannak, felettük a hálószobák. Az a furcsa, hogy úgynevezett előszoba alig van. Az ember a nagyon előkelő úriházakban is az utcáról belép egy szűkecske folyosóra, ott van a fogas, ott teszi le a látogató a felsőkabátját, no meg az elengedhetetlen esernyőt és a cilindert. Emez utóbbi elegáns hosszú termetű fejfödővel érdekes a helyzet Londonban. Régente mikor még Parisban gavallérokodtam, be kellett vinni a szalonba a cilindert, sőt a sétapálcát is s ezeket snájdigan kellett tartani a kézben, miközben társalgási szellemességeinket világgá bocsátottuk, belekapcsolva az esetbe néha egy-egy rettenetesen plátói irányzatú flört-csemetét is. Akikor ott volt értelme annak, hogy cylinder nélkül nem lehetett előkelő helyre látogatóba menni. De Angliában nem szokás az, hogy a látogató bevigye magával a szalonba a cilindert, hanem le kell azt tennie a szűk folyosón és mégis ennek dacára valóságos erkölcsi lehetetlenség, hogy az ember cylinder nélkül vizitellen valahol. Az inas is gyanakodva fogadná az ilyen vendéget, ha pedig a háziak, amikor esetleg lekísérik a vendéget a szűk folyosóra, puha kalapot pillanta-

nának meg a kezében, úgy tüstént vége lenne a vendég becsületének örök időre, mert ilyesmiben az angolok nem irgalmaznak, neon kegyelmeznek, náluk az egyes előírt formák megtartása olyan, mint a szentírás.

Az angol otthon elengedhetetlen kelléke a virágos kert. Az utcára rácsos kertajtó nyílik; egy-néhány kedves bokor és rózsafa választja el mindig a házat a járdától és a hagyományos kis pázsit, amelyik nyáron és télen egyaránt sötétzöld. Jómódú városi úriházaknak van egy másik nagyobb kertjük is a ház mögött, amelyik sokszor valóságos kis erdő méreteire emelkedik, London legforgalmasabb utcáin is. Ha a család teázik nyári délutánon a házmögötti kertben, igazán elfelejtik, hogy nem falun élnek, hanem a kerek föld legnagyobb városában. Micsoda más az egész lelkivilága olyan városi embereknek, akik otthon való életük felét kertjükben tölthetik és ugyanez áll ott künn még az egyszerű munkáscsaládokra is, mert ezeknek is van saját kis házuk s parányi kertjük. Meggyőződésem az, hogy az idegeségmentes, egyenletes angol lelki kultúra összefügg azzal, hogy a városi nép is félig falun él, de talán még a kitartó angol konzervativizmus gondolata se esik ettől távol. Tessék ezzel egybevetni a kontinentális nagy városok bércaszárnyáiba összezsúfolt páriákat, még ha a családfő méltóságos titulushoz örvend is. El kell menni messze a gyerekkocsival is, hogy a kis apróság valami zöldséget lásson. Ezekért a virágos, kertés otthonokért irigylem én legjobban a pesti partáj-tömegek nevében az angolokat. A módos emberek között pedig nagyon sokan a városon kívül hatalmas, szép park közepén laknak s a családfő reggelenként autón jár be a hivatalba vagy az üzletbe. Persze könnyű dolog ez a sár- és pormentes olajozott angol országutakon.

Ezek a vidéki angol otthonok legfőbb szerelmeim. Mindnek vannak vendégszobái, melyek a

week-endeken soha sincsenek vendég nélkül. Nálunk csak a születési vagy a pénzarisztokrácia tagjai élhetnek így, ha megvan hozzá az ízlésük, de Angliában a kenyérkereső honorációrcsaládok (ügyvédek, orvosok, mérnökök, kereskedők, gyárosok, hivatalnokok) tízezrei is ilyen paradicsomokban laknak, ahol csupa virág, csupa zöld pázsit, bokor és fa a ház egész környéke. Az otthon eszméjének ez a nagyszabású és mélyreható kultusza az angol nép legjellegzetesebb sajátja, amiért méltán irigyelhetik őket a többi nagy városok bércaszárnyáinak lakói, akik napi életükben úgy elszakadtak az emberi lét legszebb kincsétől: a természettől, mint a fáról lehulló szegény őszi falevél.

Az angol otthon másik elengedhetetlen kelléke: a fürdőszoba. Ott nem építenek még kis munkásházat se fürdőszoba nélkül. Ott a test állandó tisztasága nemcsak úri luxus, hanem osztoznak abban a földi jótéteményben az egyszerű emberek is. Ezt az általános emberi testi tisztaságot tartom én a demokratikus eszme legszebb diadalának. De rosszul mondom, mert ez nemcsak a demokrácia diadala, hanem a tisztaság előretörése az általános emberi kultúrának a legszebb vívmánya is. Hisz jól tudjuk, hogy régente még a grófi, sőt királyi kastélyokban se voltak fürdőszobák és sok adatot ismerünk arra nézve, hogy a ma élő emberek ősei, tekintet nélkül arra, hogy melyik nemzethez tartoztak, rettenetesen piszkosak voltak rangkülönbség nélkül, s pl. XIV. Lajos francia király testi tisztátalanságát külön feljegyezte a történelem.

Ennek az általános testi tisztaságnak egyik legzetes folyománya az is, hogy Angliában nagyon ritkán találkozunk az ember olyan úri nővel, akin már három lépésről megéreznék a parfüm-illat, ahogy azt más országokban annyiszor tapasztaljuk.

Az is egyik érdekes sajátja az angoloknak,

hogy mindenki, még a gyerekek is télen-nyáron mindig nyitott ablak mellett alszik. Persze, a mi rettenetesen hideg telünkkel ezt nehéz lenne utánuk csinálni. Az is általános szokás, hogy a lakásokban nappal tűz piroslik ugyan a kandallóban és emellett mégis nyitva van az ablak is, csak azért, hogy a levegő mindig pompásan friss legyen, úgy hogy egy nagyon öreg úr — egy előkelő jogász — nem túlzott, amikor azt mondta nekem, hogy *ő még soha egész magánéletében, kezdve születésétől, nem volt öt percig zártlevegőjű szobában.* Meg is látszott rajta. A virágos kert és a testi tisztaság szerelmének nagy kultúrvonásai mellé sorakozik Angliában a friss levegő imádása is. De ez az utóbbi az idegenre nézve szinte elviselhetetlen, mert a friss levegő — fresh air — sokszor olyan cudar *légvonatban* nyilvánul meg, amelyet megszokott az angol, de amelyből rendszerint ijedten menekül az idegen. Be ennek is megvan a maga természetes oka, mert nyáron, sőt már tavasszal is, nagyon fülledt az angol levegő s ebben jótékonyan hat rájuk a légvonat.

Az angol házak ablakrendszere is hozzáigazodik a friss levegő szeretetéhez. Ők nem ismerik a mi nehéz rendszerű ablakainkat, amiket vagy egészen be kell csukni, vagy egészen ki kell nyitni. Angliában csakis olyan ablakok vannak, amelyeknek az egyik felét felfelé kell húzni, a másik felét pedig lefelé kell tolni, ami lehetővé teszi, hogy hideg időben csak néhány ujjnyi hasadékot adjon az ember a friss levegőnek és centiméternyi pontossággal szabályozhassa, hogy mennyi friss levegőt engedjen be a szobába.

De azért beismerem, hogy én bizony hadilábon álltam ezekkel a felfelé tolható és lefelé húzható szimpla ablakokkal, mert mi tagadás benne, minden elmélet ellenére néha mégis olyan cudar hideg van Londonban, hogy vacog az embernek a foga s

azok a gázkályhák, vagy kandallók, amelyek csak pár méterre sugározzák a meleget, de nem „adják“ úgy, mint a mi kályháink — bizony csak gyenge vigasztalást nyújtanak s miért szégyelném bevalani, hogy télen sokat szenvedtem a hidegtől Londonban, no de ugyanezt a szenvedést átélük ám néha az angolok is. Kettőnk között az a különbség, hogy en ezt töredelmesen beismerem, ők azonban szilárdan — letagadják.

Ezen az állapoton az angolok a meleg alsóruhával segítenek — underwear — s természetesen vastag gyapjú alsó ingeik alól, vigabban mosolyognak a hidegre, mint mi idegenek, akik nem tudunk hozzászokni ahhoz, hogy fehér ingünk alatt még egy másik inget is viseljünk, ami kétszeresen nehezzé teszi sorsunkat a sokszor metsző szélről kísért, huncutul hideg londoni téli napokon, amikor a mi jó becsületes kályháink otthoni meleg reménysugara se kecsegtet kárpótlással.

A nyitott ablaknál való alvással függ össze az is, hogy az angolok nadrágban alusznak, amit nálunk újabban olyanok is átvesznek, akik nem alusznak nyitott ablaknál, pedig bizony a mi ősi hosszú hálóingeink a meleg hálószobákhoz jobban-valók.

Ma már Angliában általános szokás az, hogy ebédre (lunch) nem terítenek abrosszal, hanem finom politúros asztalra teszik rá a tányérokat. De viszont még a legegyszerűbb családnál is lehetetlenség az, hogy ne legyen virág az asztalon. És minden angol családnak feltűnően pazar az ezüst asztaldíszkészlete s ezekből dúsan tele rakják az asztalt a virágok mellett.

De az angol otthonnak leghatalmasabb vonása az a védelem, amiben azt a jogrendszer részelteti. A rendőrség se lépheti át az angol otthon küszöbét bírói írásbeli engedély — warrant — nélkül. Más országok törvényei is ismerik a magánlaksértés fogalmát, de a gyakorlatban ez alig hatékony az

otthon szentségének a védelmére. Ha valaki beszemtelenedik a lakásomba s felhívásom ellenére se távozik, hacsak nem akarok vele verekedést kezdeni, mit tehetek? Az angol ősi jog — Common Law — szerint, ha valaki felhívásom ellenére nem akarja elhagyni a házamat, jogom van akár le is löni, ezért nem büntetnek meg, mert ezt a tényemet a jogos védelem kategóriájába sorolja az angol jogrendszer, vagyis megvédtem otthonom szentségét. Ezt mindenki tudja is amúgy Isten igazában meg is becsülik az angol otthon urának szuverénjogait.

Ennek a szabálynak másfélezer éves nagy eredete van. Mikor még az ősi angolok 449 előtt a Schleswig-Holstein félszigeten éltek mint állattenyésztő pogány törzsek, meg volt náluk az a törvény, hogy ha egyik törzs tagja belépett a másik törzs területére, tartozott megfűjni a trombitát s várnia kellett, míg valaki onnan jelentkezik s ha ezt elmulasztotta, bárki megölhette. Az angol jogszokás bámulatosan következetes ereje átvitte ezt a szabályt sok századokon át a szentséges otthon védelmére.

De a mi magyar fogalmaink szerint van az angol otthonnak három olyan *fogyatékosága*, amin bizonyára különösen háziasszonyaink csodálkoznának legjobban. Először is nincs pincéjük. A whiskyt, bort, a kamrában tartják vagy nehéz, vasas ládákban. Szén kevés házban járja, mert a városi házak legtöbbszörében a fűtés is, főzés is gázzal megy. Nincs padlás és nincs mosókonyha se s minden szennyest házonkívül mosnak a tisztítóokban. A Laundrys ember eljön a szennyesért minden héten s szépen, finom papírba takarva, pontosan visszahoznak mindent három nap múlva. Tehát nincs nagymosás se, békés életünk egyik átka, amikor minden rosszul megy a háztartásban s a bosszankodó férjnek így felel a feleség: „de édesem, ne légy oly türelmetlen, hisz tudod, hogy ma nagymosás van, elnézőbb lehetnél“...

Az angol sokat ad a szép bútorokra de persze ezek is gyáripari átlag alkotások, bár sok a régi öröklött bútor is a hosszú otthonkultusz folyamánképpen. Hisz Angliában mindennapos dolog az, hogy egy polgárcsalád 2—300 év óta ugyanabban a házban lakik, ahol ősei laktak. Nálunk ilyesmi csak előkelő kastélyokban ismeretes, középosztálybeli család kevés van, amelyik 300 év előtt is ugyanabban a házban lakott volna. A mi társadalmunk zökkenő változásokon ment át, az angol társadalom fejlődése pedig egyenletes és folyamatos volt sok-sok századon át s a változás nélküli sok százéves polgári családi otthonok csak így lehetségesek.

LORD CHANCELLOR

Angliában az igazságügyminiszteri tárca ismeretlen. Az igazságszolgáltatás adminisztracionális része, valamint a börtönök ügye, a kegyelmezési jog közvetítése és így tovább a belügyminiszter (Home secretary) hatáskörébe esnek, de ő a legtávolabbról se szólhat bele magába a bírák kinevezésébe és előmenetelébe, mert ennek a nagy jognak egyedüli ura az egész bíróság feje: a Lord Chancellor, aki mindig magasállású bírói állásokból kerül ebbe a vezető méltóságba s így bíró kinevezése Angliában egyedül csak bírótól függhet, vagyis Angliában a bírák személyének kiválasztása a“ legmagasabb állású bíró-kollégától függ, más tényezők beavatkozásának teljes kizárásával.

De ő egyúttal nagy mérvben részt vesz a szoros értelemben vett *gyakorlati bíráskodásban* is, mint a Lordok Háza bírói bizottságának az elnöke. Ennek a fényes méltóságú bárói felebbezési testületnek az elnöke a Lord Chancellor, aki személyesen vezeti a tárgyalásokat, vállra omló fehér parókéval a fején és impozáns ezüstös talárjában, de ilyenkor bírósági

minőségében, nem a hagyományos gyapjúzsákon ül, mint egyébként a Lordok házának elnöki minőségében, hanem lent, a terem másik végén, a Bar mögött.

Ezért a háromféle nagy hivatali működésért együttesen kap a Lord Chancellor 10.000 font évi fizetést (körülbelül háromszázezer pengő), s így van mit aprítania a tejbe. Visszavonulása után pedig 5000 font nyugdíj jár neki, s így anyagi jövője iránt se lehet aggodalma.

Mindez, amit eddig elmondtam, csakis a Lord Chancellor jelenlegi modern sokoldalú hivatali hatáskörének az ismertetése, de mindez távolról se fejezi ki valójában azt a fényes, országos méltóságot, amit az angolok szemében a Lord Chancellor jelent. Ha azt meg akarjuk tudni, hogy mi a jelentősége a Lord Chancellori méltóságnak az angol kultúrában, akkor szemünk elé kell varázsolnunk azt a felsőes történeti fénysugarat is, ami a Lord Chancellor alakját körülövezi, s amely történeti fénysugár ennek a hivatali állásnak az angol lélek világában azt az egészen rendkívüli varázserőt adja, amihez fogható semminő más országban se ismerünk.

Vissza kell mennünk azokba a régmúlt feudális időkbe, amikor még nem fejlődött ki a demokratikus népképviselő, nem volt rendszeres felelősségi bíráskodás se, hanem a király egyedül egyesítette magában az ország ügyei intézésének mindenféle ágazatát. A King's Council, másképp Curia Regis, vagyis a Királyi Tanács állott az ország élén, *s ez a testület egyszerre volt minisztérium is, törvényhozás is és bíróság is*. A király, illetve később az ő nevében mások intézték az egyes vitás polgári és bűnügyeket, s ezenközben az ítéletek kimondása alakjában *együttal törvényekei is hoztak*. Ezzel a három irányú működéssel a királyok azt a szervezetet folytatták, ami megvolt a régebbi népies angol-szász világban is, azzal a különbséggel, hogy akkor nem a király és környezete egyesítették magukban ezt a hatalmat,

hanem a törzsek bölcsei (Wise men), akik a falu melletti halmon, a nagy tölgy alatt tettek igazságot s ezzel egy füst alatt törvényt is hoztak. Az ő bírászkodási működésük teremtette meg az ősi *Common Law*-t, a bírósági szokásjogot, amit a feudális királyok korában is tovább fejlesztettek a bíróságok.

A mindenható Királyi Tanácsban a Lord Chancellor eredetileg a király titkára volt, s miután azokban a kezdetleges középkori időkben ilyen állásra csak papok bírtak kellő képesítéssel, a Lord Chancellor sokáig mindig püspök volt. Az utolsó püspök Lord Chancellor John Willams volt 1625-ben. De a királyi titkár egyúttal *elnöke* volt a Királyi Tanácsnak is, amikor az *mint bíróság* működött, ő eléje kerültek mindazok a felebvezések, amelyekkel az igaz talanul sújtott felek vagy azért járultak a király elé, mert az ország szokásjogát az Ő esetükben mereven szigorúnak vélték, amin a rendes bíróság nem tudott segíteni, mert azokat kötötte az ősi Common Law, vagy amikor az alsóbíróságok gyengesége, pártossága, korrupció, vagy a hatalmas bárók és igaztalan királyi tisztviselők ellen kerestek igazságot a sértett felek magánál a királynál . . . Lassan-lassan kifejlődött az a felfogás, hogy a Lord Chancellornak joga van ahhoz, hogy az ősi, merev jogot megváltoztassa a méltányosság szellemében, s mikor az ilyen intézkedés szükségessége mint gyakoribbá vált, a Lord Chancellor elnöklete alatt külön méltányossági bíróság alakult már századok előtt, *Court of Chancery* néven. Ez az elnevezés még ma is fennáll s elnöke még ma is a Lord Chancellor. Tehát a közönség századokon át úgy tekintett fel a Lord Chancellorra, mint ama legszebb királyi privilégium megtestesítőjére, amely szerint a királyi szuverenitásnak szabad volt a szigorú törvényt méltányossággal enyhíteni. Természetesen a modern igazságügyi világban már rendes bíróság is magában egyesíti a szigorú jogot a méltányossággal.

Be a *Court of Chancery* egyúttal azzá is kifejlődött, amit mi *közigazgatási bírászkodásnak* nevezünk, mert ott orvosolták a közigazgatási hatóságok visszaéléseit, ahogy ma is Angliában a polgári bíróság végzi a közigazgatási bíróság feladatát, s az utóbbi, mint külön bíróság ismeretlen.

Ebben a gyönyörű hatáskörben a Lord Chaneel-lor tekintélye nőttön-nőtt. ő lett a király bizalmi tanácsadója állami ügyekben. Egészen angol specialitás, hogy a korona első tanácsadója bírói tiszttségű férfiú lett. Ő lett a Nagy Pecsét őre s őt nevezték egyúttal a Királyi Lelkiismeret őrének is.

Amikor később behozták a demokratikus felelős minisztérium intézményét, a Lord Chancellor történeti állását nem szüntették meg az angolok, ahogy mi 1867-ben lényegileg minden régi történeti méltóságot megszüntettünk, hanem ezután a fényes történeti múlt után a Lord Chancellor átalakult azzá, aminek cikkem elején bemutattam.

Jóteköny méltányosságot gyakorló állásában a Lord Chancellor már a régmúlt világban is a kiskorúak, örültek és gyengeelméjük országos atyja lett, s ma is ezeket az árvaszéki teendőket a Court of Chancery látja el.

De ő volt mindig a kórházak és az elmebeteg-azilumok fő hatósága is.

Ekkora méltóság és hatalom mellett csoda-e az, hogy egyre-másra akadtak Angliában olyan örültek, akik nagyzási mániába esve, azt hitték, hogy Lord Chancellorok. Alig van Angliában örültek háza, ahol egy-két beteg ne élne abban a rögeszmében, hogy ő a Lord Chancellor. Ez az állapot nemrégben egy komikus incidenshez vezetett:

A Lord Chancellornak még ma is hivatalos hatáskörébe esik az, hogy inspiciálja a tébolydákat. Tavaly nyáron Yorkshirében hallottam azt az anekdótaszagú igaz történetet, hogy egyik ottani tébolydában nem is egy betegnek, hanem kettőnek volt az

a rögeszméje, hogy ő a Lord Chancellor. A most leköszönt Lord Chancellor Yorkshirében járván, inspiciálni akarta azt a tébolydát, ahol ez a két beteg tartózkodott, természetesen semmit se sejtván arról, hogy bent két betegnek a rögeszméje erősen érinti az ő állását. Ilyen inspiciálást a Lord Chancellorok természetesen nem szoktak gyakran teljesíteni. Becsöngetett a tébolyda kapuján késő este. A gondnok kiszól:

—Ki az?

—A Lord Chancellor, — szól büszke méltósággal a hang kívülről . . .

—Nem ette meg a fene, — ordít ki a gondnok — itt már vannak ketten is, menjen máshová . . .

ERKÖLCSI SZÁLAK

Csodálatos az a szeretet, amellyel a nagy brit birodalom népe körülrajongta királyát hosszú, kínos betegségének rettenetes útján.

A nagy angol lapok hónapok óta, szóval és képekben a megható jelenetek és a szinte lázas rokonszenv-kitörések olyan sorozatát közlik, hogy ez a nagy érzelmi anyag, bokrétába kötve, versbe foglalva az irodalomtörténet bármelyik nagy époszírójának a tollára lenne méltó. Sűrű, mondhatnám nagyon is sűrű levelezésem van nekem az én angliai politikus és jogász barátaimmal, s amióta királyuk beteg, nem kaptam olyan levelet, ahol ne lett volna szó a királyról, a szeretet olyan hangján, amit mi szegény magyarok, akik századokon át nélkülöztük a benső, megértő szeretet melegét uralkodó és nemzet között, a jóindulatú irigység megbocsátható érzésével bámulunk. És ebben a hatalmas nemzeti érzelmi összhangban nincsenek pártkülönbségek. Az egyszerű munkásember, sőt a szocialista agitátor is a tiszta vonzalom őszinte

szaván fejezi ki örömét, ha a Buckingham-palota impozáns vasrácsa mögül jó hírek jönnek ki a királyi palotát éjjel-nappal szorongva körülvevő tömeghez. A nemzet királya iránt való szeretetében egységes, s ez az egység nemcsak az alkotmányos, népies királyság közjogi gondolatának a győzelmi allegóriája, hanem egyúttal hatalmas bizonyítéka a materialista elvek bukásának is, megmutatván hogy micsoda óriási ereje van még a világon azoknak az erkölcsi erőknek, azoknak a finom lelki szálaknak, amelyeket nem lehet a burookban statisztikailag feldolgozni és nem lehet beállítani a nemzeti vagyon nagyságát feltüntető szakszerű mérlegbe se.

Társadalmilag az angol király igen nagy tényező a birodalomban. Az irodalmi, művészeti, Kulturális és jótékonyági mozgalmak szálai ott futnak össze a Buckingham-palotában, s mindezeneken a tereken a király, felesége és fiai támogatásával valósággal hősies reprezentációs munkát végez. De ez a munka nem merül ki a panyol etiket, üres formalizmusban, ilyesmit se az angol király lelkivilága nem ismer, se az angol néplélek ilyenfajta királyi munkára súlyt helyezni nem tudna, hanem ebben a társadalmi munkában az angol királyi család és a nagyközönség közvetlen belső kapcsolatban élnek, az emberi értelemben vett valóságos intim szeretet érzésével átítatva.

Londoni bolyongásaim alatt számtalanszor ütköztem nagy tömegekbe, amelyek kitaróan vártak a járdákon, s ha megkérdeztem, hogy mi az oka a nagy csoportosulásnak, az volt a válasz, hogy: „erre fog jönni kocsiján a király“. Én is a várók közé álltam, s egyszerre csak felhangzott az egyik végen: „Jön a király“ s százak, ezrek adták tovább a hírt az egymással szemben levő két járdán: „Jön a király...“ s egyre lelkesebben hangzott:

— Jön a király, jön a király!...

A király második fia: a Yorki herceg, a Picadillyn lakik, nem messze a Hyde-parktól, közel ahhoz a klubhoz, ahová én is járni szoktam, s minduntalan láthattam azt a jelenetet, amikor a kis unokáját meg-meglátogató királyt nagy tömegek várták a ház előtt, hogy kalapot lengetve, zsebkendőt lobogtatva, szeretettel köszöntsék, vagy talán nem is pusztán csak a királyt éljenezték, hanem vele együtt a mosolygós, kedves arcú... nagyapát ...

A nagy angol közönségnek királya iránt táplált igaz szeretete csakugyan nem pusztán az óriási birodalom fejének szól, hanem ennek a fogalmi körén belül magának az értékes, jó embernek is. Kivezényelt díszszázadok köszönhetnek dobpergéssel, trombita- és ágyúszóval minden uralkodót, akár jó ember, akár rossz ember, de ezek szemébe nem lehet földi hatalommal beleparancsolni se a szeretet fénysugarát, se az üdvözlő kiáltás szeretettől csengő zengését.

Londonból tömérdek ország és gyarmat felett uralkodik az angol király, amelyeknek egy részét közjogilag alig köti össze más az anyaországgal, mint a közös király személye, a perszonális unió. Külön kormánya, külön parlamentje van több domíniumnak, de mindegyikkel közös a király. Perszonális Unió! Mennyi letört magyar nemzeti vágy gyászos emléke fűződik ehhez a két idegen szóhoz!

De a királynak igen jelentős államjogi szerepe van azoknak a domíniumoknak az irányában is, amelyeket több köt össze az anyaországgal, mint pusztán a perszonális unió. Ezt a szerepét a Privy Council, a titkos tanácsosok testületének a segítségével tölti be a király. Jellemző az angol lélekre, hogyha valamelyik országban van is külön parlament és külön kormány, mégis a törvénykezés legfőbb központi fóruma, a Privy Council jogi bizott-

sága Londonban székel s a végső fellebbezések ide futnak be a nagy birodalom minden sarkából. Van tehát több kormány és több Parliament a nagy birodalomban, csak kettő közös minden ország és minden gyarmat között: a Király és az Igazság s ez a két nagy erkölcsi szál összetartja a British Empire-t...

Otthon az anyaországban az angol közjog szerint minden hatalom a Parliament kezében van, de ott a Parliament alatt nem a képviselőházat értik, hanem *a Parliament egy közjogi összfogalom*, amelynek egyik tagja az alsóház, a *House of Commons*, másik tagja a *Lordok Háza*, világi és egyházi főrendével és harmadik tagja: a *király*. A fény és társadalmi pompa az utóbbi két tényezőnél van, de az alkotmányos hatalmi túlsúly a népképviselőlet kezébe van letéve. De egyik a másikkal egyensúlyban van s ez az, amit úgy neveznek, hogy „Alkotmányos királyság“.

De a hatalmi körök eme nagyszerűen kiengesztelődött alkotmányos egyensúlyát nem adta ingyen a Sors! Századokon át sok vér folyt azért! Sok hősiesség, sok halálraszánt férfibátorság nézett szembe a hatalommal, ameddig elérte azt az angol nép, hogy hazáját semmi szín alatt se lehet többé abszolút hatalommal igazgatni, hanem ez a jog a királyt csak a népképviselőlettel együtt illeti meg.

A nagy összecsapás egyik letragikusabb fordulata 1649 január 30-án volt, amikor az ősi alkotmánnyal kiengesztelhetetlenül szembehelyezkedő I. Károlyt lefejeztette a győzelmes népakarat. Lelki szemeim előtt feltűnik egy kép a Westminsterben, a Peerek Corridorján: I. Károly temetése Windsorban. A lefejezett király holttestét több napon át hevertették Londonban, mert nem tudták, hogy mit csináljanak vele. Azután kivitték Windsorba, s úgy dugták be a Szent György-kápolnába, hogy a vár

parancsnoka: Wicheot, még az egyházi szertartást is megtagadta.

Ez február 6-ika táján lehetett. S most 280 évre rá már készen áll a tudomány minden fogásával megszerkesztett szállítókocsi, hogy minden rázás njoma nélkül elszállítsa a gyógyulni kezdő alkotmányos királyt a ködös szigetország legnaposabb pontjára, hogy ott az örök Napisten éltető „ibolyántúli“ sugarai talpraállítsák a sokat szenvedőt, akinek felkent királyi és nemesen jó emberi lényét a világ minden ibolyájának illatát túlszárnyaló erővel veszik körül a népszerűtet külsőleg meg nem mérhető erkölcsi szálai.

LORD ROTHERMERENÉL

Pénteken délután hat órakor telefonozott szobámba a portás, jelentve, hogy Lord Rothermere autója megérkezett. Pár perccel előbb pedig Ward Price, a Rothermere-lapok igazgatója telefonozott, hogy ő is velem jön Glen-Islandra. Kellemesebb és hasznosabb útítársat nehéz lenne elképzelni. Mindenféle előítélettől és elfogultságtól mentes tiszta látású fej. Nem csoda, hogy ő Lord Rothermere legbizalmasabb embere. A Lord most is a gyönyörű pázsiton járkált, ahol szerdai látogatásom alkalmával is találtam, még pedig egyik olyan barátjával, akivel 50 év óta ismerik egymást. Miután a Lord most 61 éves, barátságuk nyilván az iskola padjai közé nyúlik vissza. A pázsitot minden oldalról gyönyörű virágtömegek veszik körül s a Lord lelkének egyik kedves sajátóságaként tudtam meg azt, hogy kimondhatatlanul szereti a virágokat. Ez a szeretete annyira megy, hogy kertészének megtiltotta, hogy a hatalmas pázsitot nagyon is rövidre nyírja, nehogy kárt tegyen az apró, szerény virágokban, a kedves „Daisy“-kben.

Nem véletlen az, hogy a Lord mind a két meg-

érkezésem alkalmával a kertben járkált. Mert ő napjainak jó nagy részét sétálva tölti, úgy hogy az öszszes nagy üzleti, újságírói és politikai kérdéseket mindig lassú, kényelmes sétálás közben gondolja ki. Ha valami eszme séta közben megérett az agyában, akkor hivatja azt az emberét, akire az illető kérdés tartozik, vagy ha az irodáktól messze tartózkodik, akkor a járkálás közben megérett eszmét lediktálja egyik titkárának azonnal való végrehajtásra és csak egószen kivételes esetekben ül íróasztalához. Talán ebből az érdekes, járkálva kigondoló szokásából fakad nagyszerű politikai és üzleti meglátásának az erőteljes frissesége, amit nem szürkítenek el akták. Környezete beszéli, hogy olyan csodás emlékezőtehetsége van, hogy járkálás közben a szó szoros értelmében fejében hordozza az irattárát, s éneikül a páratlan memória nélkül nem is mellőzhetné az aktákkal babrálást. Ha közegei jelentéseiket elébe terjesztik, ezt rendesen nagy karosszékében hallgatja, azzal a különleges angol ülési móddal, amit ugyanannyi joggal fekvésnek is mondhatnánk. Nemrég történt, hogy egyik embere nagyon fontos üzleti dologban terjesztett elébe kimerítő jelentést, amit a Lord ebben a félig ülő, félig fekvő helyzetben hallgatott. Közben még a szemét is behunyta, s ha közege nem ismerte volna a szokását, akár azt is gondolhatta volna, hogy a Lord oda se figyel, vagy talán alszik is. Egyszerre megszólalt a Lord:

— Kérem, maga ezelőtt két évvel más számot mondott nekem!

A jelentő hivatalnok zavarodottan nézi az aktákat s csakugyan rájött, hogy valamit összekonfundált s a Lord jól emlékezett a két év előtti számra, amelyet azóta számos járkálása közben bizonyára többször megforgatott az agyában. Az ilyen szédítő memória sok esetben az ítélőképesség rovására megy, de a Lordnál éppen az a kivételesen nagyszerű, hogy fe-

jóban ez a páratlanul erős emlékezőtehetség nagystílusú, hatalmas ítélőképességgel párosul.

Minden üzleti ügyet ő maga személyesen intéz, de persze nem menve bele apró részletekbe, mert az ő stílusa szerint a részletek már a közegekre tartoznak. Minden embert a tehetségének megfelelő helyre állít, ott megadja neki a szükséges hatáskört s a nagy kérdéstről mindenki neki közvetlenül referál s ő általában anélkül dönt, hogy valaminő írásba belenézne. Ezzel a rendszerrel, tökéletesen ellenkező a magyar bürokrata rendszer. Miniszter koromban egy alkalommal szerettem volna valamit tudni egyik igazságügyi gazdaságról. Titkárom beküldte az illető osztály fejét, egy aranyos, derék urat. Kérdésemire azt felelte, hogy ő nem ismeri azt a gazdaságot, de majd megjelenteti magának a kérdést az illetékes osztálytanácsossal, aki az illető gazdaságot ismeri, s azután majd jelenti nekem, amit az osztálytanácsos neki jelentett.

— Soha se jelentesd, kedves barátom, hanem küld be hozzám magát azt az urat, — feleltem a megdöbbenet miniszteri tanácsosnak, s egyúttal azonnal behoztam azt a szabályt, hogy nekem mindig az referáljon, aki az illető dologról közvetlenül tud, a ranglétrára való tekintet nélkül s ezt úgy tekintették akkor, mint valami szörnyű vétséget, ami ellenkezik a minisztériumi adminisztráció egész szervezetével.

Hogy Lord Rothermere agyának micsoda arányú üzleti dolgokkal kell foglalkoznia csendes járkálásai közben, arra nézve elmondok egy tökéletesen szédítő dolgot: Ha a Lord összes lapjainak napi példányszámát összeadjuk, az felmegy hét (7) millióra. El lehet képzelni, hogy ehhez milyen tömegű papiros keli, különösen figyelembe véve az angol lapok lepedőszerű nagyságát. Már most tessék idehallgatni s azt hiszem, hogy éppen úgy szédülni méltóztatnak, mint ahogy én szédültem a zöld pázsiton, hallván ezt az

igazán szédítő dolgot: A Lordnak Kanadában hihetetlen nagyságú erdői vannak. Ezeknek a saját erdőknek a fáját saját papírgyára (paper mill) dolgozza fel papirossá ott a helyszínén Kanadában, s ezt a kész papirost saját hajói hozzák újságjaihoz Londonba, Manchesterbe, New-Castleba, Párizsba.

A mi méreteinkkel el tudunk-e képzelni ilyen gigászi újság-üzleti hatalmat és függetlenséget? De ez a Lord üzleteinek csak egyik része, s mennyi minden más üzlete van még neki ezenkívül! És azért mégis ideje van ahhoz is, hogy az egész világ politikájával s különösen hazája közdolgaival bensőleg törődjék s összes újságjai szellemét és irányát ő maga szabja meg amellet, hogy még nagyon sokat olvas is. Természetesen mindezt csak azzal a rendszerrel végezheti, hogy minden ügy ágazat számára kiválasztja a megfelelő embert, az ő agya pedig az a nagy központ, hová minden szál összefut. Nekem csak most van arról tiszta fogalmam, hogy tulajdonképpen ki is egyénileg az a Lord Rothermere! A múlt idők során többször együtt voltam vele, de most reggel, délben, este, éjjel vele lehettem s így csak most jöttem rá, hogy hazánk nagy barátja tulajdonképpen kicsoda! S ha páratlanul nagyszabású szellemi tulajdonaitól egészen eltekintve csak az embert nézzük benne, akkor is azt kell mondanom, hogy mennél jobban megismerjük, annál értékesebbnek látjuk az ő egyéniségét. Sok ember, akit nagynak hiszünk messziről, kicsiny lesz, ha közelről megismerjük. Lord Rothermere-rel az ember éppen ellenkezőleg van. Titkára mondta, hogy Rákosi Jenőn kívül a magyarok közül senkivel se beszélgetett még annyit, mint most velem, s ezek az órák valóban életem legértékesebb emlékei közé tartoznak. Valami csodálatosan sajátos kaliberű zsenit és valami egészen rendkívüli nívójú embert ismertem meg benne, s most már igazán nem csodálkozom azon, hogy boldogult Jenő bácsi olyan Rothermere-rajongással jött haza Angliából.

ESMOND HARMSWORTH TÁRSASÁGÁBAN

Az angol társadalom lélektanának egyik legérdekesebb vonása, hogy a kórházakat túlnyomó részben a társadalom tartja fenn. Vannak ugyan kórházai a törvényhatóságoknak is, de a legtöbb kórház fennmaradását és zavartalan működését egyedül a magánemberek jótékony áldozatkészsége biztosítja. Ennek a nemes irányzatnak az ébrentartására a kórházi vezető bizottságok százféle ötletes fogással dolgoznak, amelyek mind a jómódúak pénztárcájának a kinyitására működnek össze. Itt a társadalom előkelői ezek a jótékony masinák és ez a körülmény is egyik láncszeme annak a kedvező angol szociális állapotnak, hogy az osztálygyűlölet itt oly minimális, s a szegény emberek ritkán haragusznak az urakra, amely vad érzélem sok más országban annyira áthatja a társadalom alsó rétegeit a felsőkkel szemben. Százezrek vannak annak élénk tudatában, hogy gyógyulásukat csakis az előkelő, legfelső társadalmi tényezők áldozatkészségének köszönhetik.

Ennek a hétnak a szerdáján a pazar Park Lane-hotelben The Honourable Mrs. Harmsworth, Lord Rothermere menyee, hozta mozgásba a jótékony adakozás masináját. Nagyszerű bált rendezett élőképekkel az egyik gyermekkórház javára. Az ilyen jótékonyági multságokat charity bálnak hívják. A charity hallóknak a Jermészetrajza szintén tipikusan angol lélektanban gyökerezik. Megalakul egy nagy bizottság hercegekből, hercegnőkből, grófokból, grófnőkből s egyéb előkelő Ladyk és Gentlemanekből, élükön magával a trónörökösssel, a hihetetlenül népszerű walesi herceggel, s ezek együtt meghívják az egész társadalmat fényes bálra a gyermekkórház javára. Nem kívántatik a vendégtől más, mint hogy szúrjon le 60 pengőt a belépőjegyért s legyen megfelelő estélyi ruhája,

Nem merem azt állítani, hogy a Park Lane-hotelben megjelent 800 vendéget a jótékonysági érzés is nem vezette, de talán nem vétkezem az angol társadalom ellen, ha azt állítom, hogy a legtöbb bizony mégis inkább csak azért jött el, mert kedvük telik abban, hogy együtt lejtsék a foxtrotot és a waltzert a sima padlón a társadalom legfelső előkelőivel, köztük királyi hercegekkel és hercegnőkkel s ebből a vágyból — nevezzük azt bár snobizmusnak — mégis 30 ezer pengő tiszta haszon hárult a szegény kis szenvedő gyermekekre. A bálterem ajtajában a kórház elnöke: H. P. Mac-Millan öngyméltósága (Right Honorable) fogadta a vendégeket feleségével együtt. Az a bizonyos pompás megjelenésű vörös frakkos kikiáltó úr, minden angol gyülekezet elengedhetetlen kelleke, akinek ez fizetett mestersége, pár lépésre idébb állott, s megkérdezvén minden érkező vendég nevét, azt harsányan kikiáltotta. Ezt követőleg boldogboldogtalannak kijárt egy pár kedves elnöki mosoly és két kézszorítás az elnök és felesége részéről s ez a ceremónia is megért valamit a jómódú középosztály százai részére, akik szívesen vannak együtt az előkelőkkel, akiket az angol szójárás „Our betters“-nek, vagyis a társadalom „jobbainak“ nevez. Nem is szólva arról, hogy a bálon még György királyi herceg is megjelent és táncolt, mint *fő csalétek*. Én természetesen csak Harmsworthné kedvéért mentem el a bálra, mert ő volt a rendezés lelke s készséggel akartam áldozni az ő kedvéért a 60 pengőt a londoni szegény gyermekeknek, de amikor odaléptem a jól fésült illetékes úrhoz, hogy jegyemet megváltsam, ő csak annyit felelt, hogy: „all right“ s előzékenyen bedirigált a vörös frakkos bácsi uralmi körébe, de a pénzemet nem fogadta el, amely anyagilag előnyös magatartásából csakis azt a gyors logikai következtetést vonhattam le, hogy Esmond Harmsworth bejelentett vendége vagyok.

A bál fénypontjaként hirdette a program az éj-

fél után bemutatandó élőképeket. Ezeket egészen Harmsworthné rendezte. A termen végig felállítottak egy magas dobogót. Először felszállt a függöny s fényes, sokszínű megvilágításban voltak láthatók a színpadon a pazar kiállítású élőképek s azután a szereplők sorban egymás után leszálltak a színpadról s a két oldalt szorongó, éljenző közönség sorfala között méltóságteljesen végiglépkedtek a hosszú dobogón. Esmond Harmsworth az élőképek meséjében a kékszakállú herceget ábrázolta selymes, bársonyos, csipkés, pazar, sokszínű középkori ruhájával, s mikor ebbe a fényes maskararuhába öltöztetve megláttam, eszembe jutott, hogy utoljára Debrecen mellett, a Hortobágyon láttam őt, amikor pompás termetére hortobágyi szűrt adtak az őt körülrajongó magyarok, s bizony bizony az a hortobágyi magyar szűr sokkal jobban illett kedves férfiarcához és kitűnő alakjához, mint a mesebeli herceg minden selyme, bársonya és kék szakállá... Mikor a színpadról lelépett a hosszú dobogóra, szándékosan-e, véletlenül-e, a zenekar rázendített a „Magasan repül a daru, szépen szól“ gyönyörű dallamára s az én lelkem is elszállt a Park Lane-hotelből Debrecenbe, a Hortobágyra, Szegedre, százezer örvendő magyar boldog szempillantásának a búvkörébe s eltöltötte a lelkemet azoknak a diadalmas napoknak az emléke, amikor nagy angol barátunk fiát olyan hálával és úgy rajongta körül a magyar nép, ahogyan csak mi tudunk hálásak lenni, ahogyan csak mi tudunk szeretni és ahogyan csak mi tudunk rajongani.

A bál után való napon ebédre voltam hivatalos Esmond Harmsworthhoz, felséges kastélyába, a Warwick Houseba, amely ősi történeti palota a St. James királyi vár udvarán emelkedik. Ugyanabban a szobában ebédeztünk, amelyben 1927 novemberében díszes ünnepi lunch keretében ünnepelte a Lordot az a magyar küldöttség, amelyik a milliós hálaalíráso-

kat hozta ki Londonba, s amelynek én voltam akkor a pohárköszöntő szónoka.

Hotelemből gyalog sétáltam el Esmond Harmsworth palotájába, még pedig a sétálás ama mesésen kellemes módján, hogy végesvégig háromnegyed órán át üde zöld pázsiton mentem, gyönyörű virágok sorfala között. Ugyanis az én lakásom a Kensington Gardens végén van, a Harmsworth-palota pedig a Green Parkra nyílik. A kettő között van a Hyde Park s végig az egész nagy távolságon át a három parkon keresztül zöld pázsiton sétálhattam, hogy pontosan odaérjek az ebédre. Ilyen valami csodásan kedves dolgot csak ez a gyönyörű London tud produkálni, de semmi más város a világon.

A palota mellett van a Friary Court, amelynek történeti nevezetességű balkonjáról jelentik századok óta a királyok halálát ezekkel a szavakkal: „Meghalt a király, éljen a király!“ Ez a formula az uralkodási jogfolytonosságot akarja jelenteni, de egyúttal hálás takaró volt az udvaroncoknak is, mert megkönnyíti azt, hogy a lenyugodott naptól elfordulva, lelkiismeretfurdalás nélkül köszönthessék a felkelő napot.

AZ ANGOL POLGÁRI PÁRTOK

Talán nem végzek érdektelen és unalmas munkát, ha az angol politikai élet belső rejtelmes kulisszatitkairól némileg fellebbentem a fátyolt s megmagyarázom annak a furcsa ténynek a valódi gyökeres okát, hogy a két polgári párt vezeterei még csak meg se kísérelték, hogy a polgári pártokat közös nevezőre hozzák a szocialistákkal szemben.

Ha szemügyre veszem a két polgári pártnak: a konzervatívoknak és a liberálisoknak választási programját, ezt a teljességgel álhidalhatatlan szakadékot nem látom indokoltnak. Igaz, hogy a konzervatívok, másnéven Toryk a *vámvédelem* — safegu-

arding — történeti tradíciójának az alapján állanak, s viszont a liberálisoknak, a whigeknek politikai hitvallása a *szabad kereskedelem* — Free Trade —, de ennek a két eszmének a szembeállítását ma már inkább csak történeti, elméleti jelentőséggel bír. Mert hisz a konzervatívok az ipar védelmét meglehetősen szűk körre szorítva gyakorolják csak, viszont a liberálisok se tudnának egészen lemondani minden vámvédelemtől, amikor a többi országok magas vámfalakkal védik saját nemzeti iparukat.

A liberálisok programba vették a „Local option“-t, ami azt teszi, hogy bármelyik község behozhassa saját körzetén belül a szesztilalmat, amerikai módra, de hát édes Istenem, velem együtt a liberális választópolgár se annyira ellensége ám sörnek, bornak, whiskynek, hogy valami borzasztóan megnehezeltene azért, hogy ezt a liberális programpon-tot nem viszik keresztül hamarosan.

Ünnepélyesen megállapítom tehát, hogy egy egész hónap alatt nagyítóüveggel se tudtam felfedezni a két polgári párt választási programjában olyan elevenbeugró szembenállást, ami még a lehetőségét is kizárta volna valaminő megegyezés megkísérlésének.

De hát akkor hogyan lehetséges, hogy a bukott konzervatív miniszterelnök még a megfontolás lehetőségének a köréből is kizárt minden együttműködést a másik polgári párttal?

A felelet az, — bárminő meglepően hangzik is modern, kontinentális fülnek, — hogy a konzervatívok — Toryk — és a liberálisok — Whigek — között olyan különbségek vannak, amelyek igen mélyen belevágnak emberi, érzelmi világokba, sőt vallási lelkületbe, már pedig tudjuk az angol történelemből, hogy polgárháború, forradalom és századokon át tartó véres zavarok középpontjában mindig ezek a momentumok állottak, s bármennyire modernizálódtak is az idők, ezek a begyökeresedett történeti,

érzelmi, érületi, izlésbeli és vallási különbségek ma is virulnak a brit lelkekben. Pártprogrampontokat át lehet hidalni kompromisszumokkal, de vallási és érületi világok kiegyeztetése nehezebb, különösen, mikor azok mélyen benn gyökereznek a történeti tradíciók talajában. Ha ezt gyökeresen megérteni akarjuk, vissza kell mennünk a 17-ik század ^közepén és vége felé lejátszódott polgárháború és forradalom, idejére.

Azokat a nehéz idöket I. Jakab indította meg, amikor a régi demokratikus angol népszabadsági, alkotmányjogi és népszuverénitási elvek félretolásával felállította maga és utódai számára az *isteni eredetű király fogalmát*. Az ő általa megfogalmazott elmélet szerint a király hatalma abszolút és minden törvény felett álló. Ezzel az új elmélettel nemcsak a Magna Chartát sértette meg, hanem mereven szembehelyezkedett az egész angol alkotmányjogi érzésvilággal. Ahogy nem szabad szembeszállni Istennel, éppen úgy nem szabad a királlyal se, — hirdették a király és hívei.

Ez az új — angol fülnek különben is rettenetes — elmélet nem lett volna mégse annyira élesen bántó, ha ugyanakkor Angliában a nagy bibliakultusz kapcsán ki nem fejlődött volna az erkölcsi életben a Puritanizmus s az egyházi életben a demokratikus Presbyterianizmus. A puritánok a mai fogalmunk szerint vastagnyakú, merev protestáns bigotok voltak, doktrinár népszuverénitási komor elvekkel, amivel úgy nem fért össze a királyság isteni eredetének az elve, mint ahogy a tűz nem fér össze a vízzel. A kétféle világnézet I. Jakab fiának, I. Károlynak uralkodása alatt csapott össze s a király kivégzéséhez vezetett. Cromwell legfanatikusabb hívei voltak az ayrshirei parasztok, akik 1648 augusztus 18-án vészes elszántsággal fogtak fegyvert a puritán ügy mellett és a király ellen. Ezt a felkelést Whiggamore Raidnek

nevezték. A „whig“ annyit jelent, mint savó, s Cromwell fanatikus híveit savóképűeknek csúfolták a királypártiak. Ekkor jelent meg az angol történelemben először a „whig“ elnevezés, ami később a liberálisok hivatalos neve lett.

A nemzet később kibékült I. Károly fiával, II. Károllyal, de ez azután mégis újra kezdte apja és nagyapja politikáját s a reakciónak hódolt. Újra kezdődtek a vészes harcok nép és király között. A puritánok utódai különösen a király öccsétől, a későbbi II. Jakabtól tartottak, mert igen reakciós, túlzóan katolikus és pápabarát híre volt, amely sajátosság mind egy-egy szörnyűség volt a puritánok utódainak lelkevilágában. Azért a képviselőház 1682-ben kimondta, hogy a király fiát kizárják a trónutódlásból s helyette protestáns vallású leánya, Mary hercegnő férjével, Oraniai Vilmostal legyen az uralkodó. Azok, akik ezt a trónutódlási megoldást akarták keresztülvinni, lényegileg a mai konzervatívok politikai őseinek tekinthetők.

Ezzel szemben Shaftesbury vezetésével a nemzet másik része tovább ment ennél s ki akarta zárni az utódlásból még a trónörökös leányát is s ő és férje helyett a király legidősebb törvénytelen fiát, Monmouth herceget akarták a király halála után trónra ültetni. Evégből akciót indítottak, s a megyékben rengeteg sok petíciót (felirat) gyűjtöttek össze s ezt a tábort köznyelven *petitionereknek* hívták. De az ellenpárt se maradt tétlen s ők viszont ellenfeliratokat gyűjtöttek az országban azoktól, akik irtóztak attól, hogy a király protestáns unokáját is kizárják a trónutódlásból egy törvénytelen fiú javára. Ez utóbbiakat *abhorrereknek* (irtózok) nevezték. Egyfelől a *petitionerek*, másfelől az *abhorrerek* képében már akkor világosan kifejeződött a két nagy országos párt, amelyek a mai liberálisok és a mai konzervatívok politikai ősei. Az egyik táborban túlnyomóan volt képviselve a birtokos gentry és az

arisztokrácia, a másokban inkább a városi polgárság.

A trónra II. Jakab került, de abszolutisztikus törekvései miatt mind a, két párt, vagyis az egész nemzet ellene fordult. Kitört a forradalom, amely II. Jakab elűzetésével végződött s Mary hercegnő Oraniai Vilmosmal került a trónra s alattuk nemzet és király végleg kibékültek egészen a mai napig. Oraniai Vilmos és felesége Danby abhorrerpárti, vagyis Tory miniszterelnöksége alatt koalíciós kabinetet alakítottak egyfelől petitioner (Whig), másfelől abhorrerpárti (Tory) férfiakból, hisz II. Jakabot a két párt egyesült erővel üzte el. De a dolog nem ment. A két pártot nagy érzelmi ellentétek állították egymással szembe, s ennek az lett a vége, hogy *Danby 1690-ben megalakította az első tiszta Tory-kabinetet* s azóta a két párt váltakozva uralkodott Angliában s ma is mereven állanak szemben egymással, annak dacára, hogy a szocialisták képében harmadik versenytárs lépett a porondra.

Az ellentét ma már jóformán csak érzelmi, mert a programok különbözősége, mint már fentebb mondtam, alig igazolja az elkeseredett szembenállást. De ez az érzelmi ellentét aztán annál mélyebb s bent gyökeredzik a vallási lélekben. Például a katolikusok kivétel nélkül Tory-pártiak. Az állami Egyháznak, vagyis magának a *Church of England-nék* is két, érzelmileg egymástól rettenetesen különböző tábora van, egyik a *High Church*, másik a *Low Church*. A *High Church* hívei túlnyomóan konzervatívok, ellenben a *Low Church* hívei, vagyis az erősen protestánsok inkább liberálisok s még inkább a Nonkonformisták. Az érzelmi ellentétet jellemzi az, hogy amikor vidéken vendége voltam egy gloucestershirei úriháznak, de a szomszéd birtokosokékat is jól ismertem, kérdeztem, hogy azok nem jönnek-e át tenniszpartira?

— Azokkal társadalmilag nem érintkezünk, azok liberálisok — felelte a konzervatív háziasszony.

Szó, ami szó, a konzervatívok a liberálisokban még ma is a régi merevnyakú Cromwellista puritánokat látják, akik annakidején lefejezték a királyt, viszont a liberálisok pápista katolikus érzülettel vádolják a konzervatívokat s ezt a 240 éves begyökeresedett érzelmi és vallási gyűlöletet nem tudják hirtelenében áthidalni a britek azért, mert a Labour Party képében hatalmas harmadik versenytárs lépett a politikai porondra. Nagyon sok konzervatívpartí és igen sok liberális egyénnel beszéltem, akik lelkükben közel állanak a Labour-Partyhoz, de viszont áthidalhatatlan lelki szakadékot éreznek egymással szemben.

WEEK-END CLOUCESTERSHIREBEN

A kastély neve, ahol vendég vagyok, *Ellerncroft*. Angliában minden vidéki úriháznak meg van a saját maga valóságos neve. Ezen a néven tartja nyilván az illető úrilakot a posta is, s a társalgási nyelvben se szerepel az illető hely megjelölésénél a kastélyban lakó úricsalád neve, hanem az úri otthonról mindig csakis az ő saját külön neve szerint emlékeznek meg. Ellerncroft gazdája nem tartozik az arisztokráciához, ámbár neve előtt a „Sir“ lovagi rangot jelent, hanem az úgynevezett felső középosztály — Upper middle class — tagja, ami társadalmilag megfelelne nálunk a kastélyos, régi gazdag birtokos gentrynek, csakogy Sir Stanley nem földbirtokos, s elődei se voltak azok, hanem azok közé a vármegyei ősi gyáros famíliák közé tartozik, amelyek a sokkal inkább merkantil, mint agrárius Angliában az úgynevezett felső középosztály gerincét alkotják. Ez a társadalmi típus a mi magyar fogalmaink szerint egészen ismeretlen, hisz

egész gyáriparunk — társadalmi szemmel nézve — mindenestől alig több, mint félszázéves, s a gyáripár kitermelt ugyan nálunk egyes új mágnáscsaládokat, de addig természetesen még nem vihette, hogy a révén vármegyei felső középosztály fejlőd-hessék ki, amelynek tagjai vidéki kastélyokban élék előkelő úri életüket, mint az én week-endi vendéglátó házigazdám.

Ugyanott Gloucester grófságban vannak a gyárai, nem messze a kastélytól, s Sir Stanley 1500 munkásnak ad kenyereit; 70 év óta semmi-féle sztrájk se volt az ő gyárában, ami szinte hihetetlenül hangzik, ha meggondoljuk, hogy munkásai természetesen a szocialista szakszervezet tagjai. De Angliában a munkások szakszervezeti tömörülése semmiképen se viseli magán az osztálygyűlölet színezetét, s ezen a révén a gazda és a munkás közötti patriarchális viszony nem semmisült meg a vidéki gyáripár hatalmas gazdasági területein; inkább csak a nagyipari centrumokban érezhető a tőke és munka ellenséges szembenállása. Pedig Sir Stanley telivér konzervatív. Volt konzervatív párti képviselő is. Munkásainak egyik része Labour-párti, másik része szintén konzervatív. Ezek mind olyan angol különlegességek, hogy aki a viszonyokba nem tekinthetett bele egészen közélről, az, hazai ésszel, alig hiszi el, hogy ilyen valami is van a világon.

Hogy egy ilyen angol úrihelyen mennyi pazár, ragyogó szépségű virág van a kertben, elképzelhetetlen. Sir Stanley kertje valóságos virágágytömeg csoda, s ilyenek a többi úrikastélyok parkjai is. A kert egy része mindig „Roekgarden“ (sziklakert), ahol a nagyszerű virágágyak mesterséges sziklacsoportokkal vannak kombinálva. A kismartoni herceg Esterházy-parkban van ilyen, amelynek a gondolatát a parkot annakidején létesítő herceg nyilván Angliából hozta magával. Sir Stanley

Észak-Angliából, messziről hozatta vasúton a szikladarabokat, mert Gloucestershireben nincs szikla. Minden parkban van egy rész, amelyet a háziaszszony mindig *személyesen* kezel, kertész nélkül. Ez Angliában ősi tradíció. A kertészkedés — Gardearing — szenvedélye sok száz évre megy vissza, s már Hutchinsonról, a 300 év előtti puritán idők társadalmilag bálványozott alakjáról tudjuk, hogy a művészetek és a zene mellett főmulatsága volt a kertészkedés. Ez az ősi tradíció hozhatta csak létre a mai virágos Angliát.

Pompás szobát kaptam, amelyet négy napon át saját magam szűkebb otthonának tekinthettem, mert a meghívás „hosszú week-endre“ szólt, kirándulásokkal egybekötve. Az inas így szólt hozzám: „I show you your bathroom“, ami azt teszi, hogy „megmutatom az ön fürdőszobáját“ amiből kitetszik, hogy minden vendégnek külön fürdőszobája van Ellencroftban. Hat fürdőszoba van a házban, gyönyörű nagy kádakkal, szép berendezéssel, éjjelnappal forró vízzel, amennyi csak kell. A test tisztasága, vagyis a „cleanliness“ bálványozása, a virágok határtalan szeretete mellett kimagasló vonása az angol kultúrának, nemcsak az úriosztályoknál, hanem a népnél is.

Szép autótúrákat tettünk szerteséjjel Gloucester grófságban. Egyik délután Matsonhouseben tettünk látogatást, kedves háziakat, s tejjniszező vendégsereget találva ott is. Az úriház 1596-ban épült. A gyönyörű, virágdús parkban álló kastély történeti emlékekkel telített, mert amikor I. Károly király, mint az abszolutisztikus királyi hatalom zsarnoki képviselője, életre-halálra szóló ádáz tusáját vívta Cromwellel, a demokratikus alkotmányos népakarat erejének marcona hirdetőjével, a király két fiával, a későbbi II. Károllyal és II. Jakabbal itt lakott Matsonhouseban, amely éppen olyan ma is, mint volt akkor. Abban az időben már rosszul

áílt a király ügye, s az úricsaládtól hallott szájhagyomány szerint, amikor a király a házat elhagyini kényszerült, fiai kérdezték, hogy talán *haza* mennek?

— „Nekünk már nincs otthonunk, ahova fejünket lehajthatnánk“ — felelte búsan a király ... Nem sejtette, hogy nemsokára már lesz hova lehajtani fejét, a Whitehallban, a hóhér bárdja alá...

Másnap egy még gyönyörűbb helyre, Chavenage kastélyba vittek látogatóba kedves vendéglátóim. Ez már egy hatalmas ősi mágnáskastély, nagyszerű, sok évszázados berendezéssel. Ebben a kastélyban lakott viszont ugyanakkor Cromwell, amikor királyi ellenfele, az imént említett Matsonhouseban lakott a Gloucestershireben vívott nagy harcok idején. A Cromwell-szobákat megőrizték a régi állapotban.

Egyik délelőtt Alderleyt néztük meg. De itt már Anglia régi társadalmi életének pusztulása jelentkezett. A tulajdonos, Mr. Sherwood Hale, sok más régi nagy család sorsához hasonlóan, nem tudott megélni a birtokon, a rettenetes adók és az angliai agrárválság miatt, s miután más vagyona is volt, elköltözött Ausztráliába, a kastélyt pedig kiadta bérbe egy magániskolának, amelyet egy volt kapitány és a felesége vezetnek. Az óriási ősi park jó hely az ilyen célra. A nagy terem falán ott lóg a kastély egyik régi urának életnagyságú képe. Mathew Halét ábrázolja az a kép, aki Lord Chief Justice volt Cromwell idején, 300 évvel ezelőtt. De annak ellenére, hogy a Hale-család sok száz év óta ura a birtoknak és a kastélynak, nincs a családnak semmiféle nemesi címe, vagy rangja, egyszerűen „Miszter“ a kastély ura, mint akármelyik angol kispolgár vagy munkás. A mi magyar fogalmaink szerint szinte érthetetlen az, hogy ne legyen még csak valami nemesi predikátuma se egy olyan ősi vármegyei nagybirtokos famíliának, amelyiknek tagja már 300 évvel ezelőtt országbíró volt...

DAME BEATRIX

Egyik week-endre szóló meghívó levélben a kedves háziasszony nyomatékosan hangsúlyozta, hogy annál is inkább számít jövetelemre, mert a week-endi vendégek között lesz Dame Beatrix is, férjével H. L. előkelő londoni ügyvéddel együtt.

— „Önnek okvetlenül meg kell ismerkednie Dame Beatrix-el“, — ismételte utóiratban.

A kedves háziasszonynak tökéletesen igaza volt, mert sokfelé ágazó angliai tapasztalataim színes képe csonka lenne ő nélküle.

Dame Beatrixben egy olyan egészen különleges angol női típus kimagasló képviselőjét ismertem meg, amely női típus minékünk magyaroknak teljesen ismeretlen. Ennek a típusnak a képviselőit csakis ezen a néven tudom megnevezni: „előkelő közéleti nő“.

A mi nyelvjárásunk és gondolatvilágunk csak a „közéleti férfiú“ fogalmát ismeri és tiszteli, de a „közéleti nő“ fogalma hiányzik nemzeti erkölcsi értékeink lelki lexikonjából. Nálunk is vannak értékes úrinők, akik egy vagy más közérdekű célnak szentelik magánéletük jelentékeny részét, de azért túlzás lenne őket a „közéleti férfiú“ fogalmának a mintájára „közéleti nőknek“ nevezni.

De az angol viszonyok alapján is kell tenem egy megkülönböztetést, hogy Dame Beatrix valódi közéleti női alakját híven meg tudjam rajzolni.

Vannak Angliában női országgyűlési képviselők, valamint előkelő női hivatalnokok, s a nők ottani választói számbeli túlsúlyának megfelelően ma már a Cabinet egyik tagja is nő: a népjóléti miniszter. De mindezekről eltérően, Dame Beatrix „közéleti női“ jellege *nem valami állami* jellegű közérdekű működés kifejtésében nyilvánul meg, hanem ő az *ősi angol önkormányzati közigazgatás*

kebelében tölt be olyan nagyjelentőségű állást, amelynek a lényege nekünk, osztrák bürokrata emelőkön felnevelkedett, s miniszteriálisam agyoncentralizált mai magyaroknak még akkor is furcsa lenne, ha ezt a hatalmas és merőben önzetlen ön kormányzati működést csak férfiak fejtenék ki, s mennyivel különösebb, ha azt halljuk, hogy az illető kimagasló önkormányzati igazgatási állás betöltője egy úri nő.

Már pedig *Dame Beatrix* a nyolc millió lakossal bíró London önkormányzati igazgatásában a tanügyi osztály vezetője, magyarul mondva, *London tanügyi tanácsosa*, vagyis ennek az úrinőnek a kezében fut össze az óriási világváros minden tanügyi kérdése, amit el se akartam hinni, amikor hallottam. Bámulatom még jobban fokozódott, mikor azt is meghallottam, hogy London tanügyi ügyosztályának a vezetője semmiféle fizetést se kap, de még valóságos készkiadásait se téríti meg a város és nemcsak saját autóján jár be reggelenként a városházára, de az elfogyasztott benzinért se kap kárpótlást.

Ami *Dame Beatrix* hivatali működését illeti, el kell mondanom, hogy úgy Londonnak, valamint a vármegyéknek önkormányzati igazgatása úgy történik, hogy minden igazgatási ág, magyarul ügyosztály, élén egy bizottság működik, s ennek a bizottságnak az elnöke (*Chairman*) egyúttal az illető ügyosztály hivatalos feje, vezetője, aki azonban nem tartozik mégse semmiféle hivatali státusba, vagyis nem hivatalnok. Mint az imént mondtam, *Dame Beatrix* a tanügyi osztály feje, vagyis a tanügyi vezető bizottság *Chairmanje*. Az óriási londoni városházán megmutatta hivatalos helyiségét is, amely természetesen egyszerű, mint minden vezető angol egyén hivatali helyisége, mert ott a hivatal jelentőségét nem a fogadószobák számával és cifraságával mérik. Természetesen az ő

szellemi vezetése alatt az ügyosztály tulajdonképeni irodai teendőit fizetéses hivatalnokok, a clerkek látják el. Abban a hivatalban Dame Beatrix idegölő, óriási felelősségű vezető állást tölt be, mert hisz nem kis dolog a nyolcmillió“ lakosú London tanügyi tanácsosának lenni. Hatalmas hatáskörrel bíró hivatalát csodálatraméltó lelkesedéssel intézi. Józan, praktikus, éleslátású női lényé mérőföldnyi távolságra esik attól a fogalomtól, amit mi bürokrata néven ismerünk s így természetesen az alatta lévő hivatalban is merőben hiányzik a bürokrata sablon- és simli-uralom. Az ő clerkjai hivatalnokok, de nem „bürokraták“. De ezt a nagy hivatali önkormányzati hatáskört ki kellett érdemelni. Dame Beatrix, mint régi városi bizottsági tag, hosszú idő óta foglalkozott tanügyi kérdésekkel s nagy szakismeretei és kitűnő felszólalásai tették őt arra méltóvá, hogy a törvényhatósági bizottság — County Council — választás útján ebbe a nagyon fontos hivatali hatáskörbe emelje London tanügyi osztályának az élére.

De ez a jelentékeny hivatali állás nem meríti ki az ő egész tevékenységét. Emellett elnöke London egyik népes városrésze konzervatív pártjának.

Emellett magyarul mondva, durch und durch nagyvilági úrinő, nagyszerű társalgó, szeret golfozni. De gondos háziasszony is, amiről tanúskodik nagyszerű házuk s az a pompás dinner is, amelyben ott részem volt. Persze, mindezekhez pénz is kell. Férje előkelő ügyvéd — Solicitor — s ügyvédi firmája 50 főnyi személyzettel dolgozik, amit nekünk, pesti ügyvédeknek még hallani se jó, de csak így tudjuk azt megérteni, hogy Dame Beatrix *ingyen* tudja szolgálni London tanügyi érdekeit. *A gazdagok közérdekre irányuló önzetlen gondolkodása, az ország legfőbb fenntartóereje Angliában.*

Persze, azért kevés férj szeretné azt, ha felesége ilyen vezetőállású „közéleti nő“ lenne. H: L. úr,

mint férj, kétségkívül nagy áldozatot hoz a köznek, de szívesen teszi, mert a *történeti osztályok elsődrendű becsvágya Angliában, hogy a telivér és évezredek tradíciókon felépült önkormányzati úriszellem ne halványodjék el a modern időkben se*, s ne váljék bürokratikussá, mert azt az angol lélek nem bírja el. S manapság, amikor a nők politikai súlya oly nagy, az önkormányzati szellem elmaradna a kortól, ha az arra való úrinők is ki nem vennék belőle a maguk részét a férfiak mellett.

Úgy érzem, hogy tartozom még egy kis felvilágosítással magát az ő nevét illetőleg is, ami szintén annyira tipikusan angol, hogy közelebbi megvilágításra szorul:

Azt mindenki látja, hogy „Beatrix“ keresztnév, s az első kérdés, ami mindjárt felötlik, miért nevezik őt csak a keresztnévén, s miért nem a családi névén, illetve a férje névén, a másik kérdés pedig az, hogy a keresztnéve előtt mit jelent a „*Dame*“? A két kérdésre az együttes felelet az, hogy a „*Dame*“ ugyanolyan „*lovagi*“ rangot, vagyis kisebbfajta mágnásrangot jelent nőknél, mint a „*Sir*“ a férfiaknál, s ahogy a volt angol külügyminisztert, Sir Austin Chamberlaint nem lehet Sir Chamberlainnek mondani, hanem csak *Sir Austinnak* lehet szólítani, éppen úgy a lovagi rangra emelt úrinőt is csak a keresztnévén szólítják, elébe téve a *lovagi rangját jelentő* „*Dame*“-t, „*Dame Beatrix*“.

Ezt a lovagi rangot, ami a „*Dame*“-nek a keresztnév elé helyezésében nyer kifejezést, igen kiváló közérdekű működésért szokta adományozni úrinőknek az angol király. Mi nem ismerjük azt, hogy úrinő közérdekű érdemeiért saját személyében valami rangot kaphatna, férje társadalmi rangjától egészen függetlenül. Ismertük ugyan a csillagkeresztesség magas udvari női rangját, de ez születési minősítéssel függött össze s tudvalévőleg apai és anyai ágon bizonyos számú nemes őst kellett ki-

mutatnia az illető úrihölgynek, hogy a „csillagkeresztes hölgy“ előkelő rangját elnyerhesse, de nem volt szükséges hozzá semmiféle előző közéleti tevékenység.

Az angol levegőben a csillagkeresztes rang s minden ehhez hasonló, tehát a férfiaknál a kamarási rang is teljesen lehetetlen, ellenben, *ha egy úri nő kimagasló érdemeket szerez a polgári közérdekű munka terén, megkaphatja a királytól a „Dame“ titulusban kifejezésre jutó magasabb nemesi rangot*, függetlenül attól, hogy férjének van-e valaminő nemesi rangja.

Ebben is megnyilvánul az arisztokratikus és demokratikus eszmeáramlat ama szerencsés egybefonódása, ami Anglia társadalmi nagyságának egyik kulcsa,

WEEK-END A THEMZÉN

Ptasinszky Peppi és az ura meghívtak weekendre. Bájos házuk van közvetlenül a Themze partján. Pázsitos, virágos lakóház — bijou. A kedves háziasszony előkelő lengyel származású család ivadéka, de az édesanyja magyar, balási Balásy leány és érdekes látvány volt számomra, hogy a lengyel-magyar gentry vérű, ragyogó művészi múltú volt pesti főballerina, hogyan alakult át egyszerű életű Themze-parti angol asszonnyá... Csak zerge-szökelesű járásán látszik meg a főballerina művészi múltja. A lakóháztól virágok között zöld pázsitos terrasz-alakulatok vezetnek le a Themzéhez. Mi a lépcsőkön járkáltunk le oda, de az ő számára nem építettek lépcsőt. Ő három-négy bájos szökelléssel, hangosan kacagva ugrált alá a pázsiton.

A Themzén véges-végig hattyúk úszkálnak s ezekkel nagy barátságban van, szorgalmasan eteti őket. Csodálkoztam, hogy miért nem sereglik össze több hattyú a házuk előtt, miért csak egynéhány,

amikor a Themzén él belőlük néhány száz. Házigazdám megmagyarázta, hogy a hatyúk felosztották maguk közt a Themzét, valósággal rayonírozták a hosszú folyót, s ezt a mesebeli hatyú-vizitelekönvet úgy respektálják egymás között, hogy jaj lenne annak a szerencsétlen hatyúnak, amelyik konkurenciát akarna csinálni az illető vízi terület jogos birtokosainak. Véres fejjel mehetne csak vissza saját vízi országába. És még merje azt mondani valaki, hogy a tulajdon és otthon szentsége emberi találmány. Hiába akarják eltörölni a kommunisták, belesnyúlik annak a gyökere az őstermészetbe. Azit is megtudtam, hogy a Themze összes hatyúinak a tulajdonosa az angol király. Azok mind a király hatyúúi. Háromszáz éve már annak, hogy az akkori angol király szerződést kötött egyik Themzeparti birtokossal, a Millhouse-tanya akkori gazdájával, hogy az évi hat penny ért (körülbelül 70 illér) elvállalja, a hatyúk etetését. Abban az időben az szép pénz lehetett. De azért a Millhouse mai tulajdonosa nem indított valorizációs pert a királyi család ellen, hanem apáról-flúra száll a hatyúetelési tradíció, az évi hat penny szerződéses díjazásért.

Két napon át úgyszólván mindig a Themzén voltunk, az angolok csodás nemzeti folyóján. Az angoloknál azt a szót, hogy Themze (Thames) soha sem hallja az ember. Aki kiejti a száján, az ezzel már elárulja, hogy idegen. Az angol csak úgy beszél róla, hogy: „The River“, vagyis „a folyó“ s a „River“ alatt mindig csak a Themzét érti.

Nem lehet azt röviden megírni, hogy micsoda meseszerű dolog úgy végigrepülni a Themzén motoros csónakban. Nem egészen végig, mert az másfél napos utazás lenne, de azért egy nagy csomó mért földnyire. Virággal borított házak, parkok, ligetek, erdők, mezők, megint villák és tutajra épített nyári hajólakások százai, ezrei között siklik el a csónak, s mindenfelé virág, megint csak virág és szüntelenül

virág. A vizén pedig a csónakok óriási tömege, evező, motorozó, szórakozó víg városi néppel. Nincs olyan látvány még egy a világon, mint a Themze, napos nyári délutánon... Néhány érdekes helyen kiszálltunk. Híres hely a majomsziget, a Monkey's Island. Sokszáz évvel ezelőtt egyik angol nagyúr abban találta az örömét, hogy emberek helyett majmokkal mulatott. Az embereket unalmasaknak találta, a majmokat érdekesebbeknek. Azóta a királyok is évenként megfordulnak a szigeten, ahol ma kellemes vendéglő áll, kedvenc kiránduló helye a londoniaknak. Minden úgy van ott, mint volt régen, de a régi majmok már csak kitömve láthatók üvegszekrényben, akár csak a régi királyok múmiái, a British Museumban...

Végző stációjunk volt Marlow városa, messze fenn, Oxford felé. Ott uzsonnáztunk. Szent hely ez minden magyarnak, s könnyekkel telt meg a szemem, amikor ott partra léptem. Régen, 1836-ban egy angol mérnök: Clark Ádám, szép formájú lánchidat épített, amely összekötötte a marlowi két partot egymással, a szelíd Themze fölött. Arra járt egy magyar úr, gróf Széchenyi István. Megtetszett neki a lánchíd, s megbízta a fiatal angol mérnököt, hogy építsen egy szakasztott ugyanolyan lánchidat Pest-Buda közé is, a Duna fölé... Meghatottság, rajongás, érzései cikkáztak át a szívemen, amikor a kis marlowi lánchídon végigmentem. Akkora csupán, mintha a mi Lánchidunk kis fia lenne, egyébként szakasztott ugyanolyan. Itt járt tehát a legnagyobb magyar, s itt fogamzott meg lelkében a magyar lánchíd, ragyogóan gyászos és gyászosan ragyogó nemzeti ébredésünk egyik történeti oszlopa... Ille nék oda a híd melletti parkba valami kis Széchenyi-émlék. Hisz nemzeti ébredésünk modern ideáit Angliából hozta ő haza magával...

A LORDOK HÁZÁBAN

Még ezelőtt 19 évvel is nagy volt a Peerek hatalma. Megálljt parancsolhattak az Alsóház bármínő törekvésének. De 1910-ben a liberális kormány és a Peerek között kitört nagy harcban alul maradtak a Peerek. Azóta csak annyi joguk van, hogy ha az Alsóház olyan javaslatot szavaz meg, ami nekik nem tetszik, úgy két éven át megakaszthatják annak törvényerőre emelkedését, de azután törvény lesz a javaslatból, nélkülök is s többet már nem kérdik meg a Peereket, hanem az ő megkerülésükkel megy fel az Alsóház akarata királyi szentesítésre. Ha pedig valami javaslatnak pénzügyi jellege van, ezekre nézve a Lordok Háza lényegileg már inkább csak bírálati jellegű, mert a mai alkotmány szerint, ha ilyen természetű törvényjavaslatot, mely átment az Alsóházon, egy hónap alatt nem fogadnak el a Peerek, abból azonnal törvény lesz ő nélkülük is, vagyis pénzügyi karakterű javaslatokkal szemben a Lordok Házának csak egy hónapon át tartó bírálati joga van, de döntési hatalma nincs többé. Meghagyták tehát a Lordok számára az összes régi parádés jelleget, s a születési előjogon alapuló 1600 éves ősi intézmény formáján demokratikus irányban mit sem változtattak, ellenben kiszedték a szép formából a döntő törvényhozási befolyás jogát. Ilyenek az angolok! A nagy alkotmányharcban 1910-ben akár mindjárt keresztülvihette volna a liberális kormány a Lordok Házának demokratikus reformját is, a születési előjogok mérséklésével vagy eltörlésével. Bár egyáltalán nem bizonyos az, hogy a választók hozzájárultak volna-e a születési előjogon alapuló Lordok Házának demokratikust megreformálása hoz. Hogy a nép akaratának az érvényesülését ne gátolhassák meg többé a nagyurak vétőjükkal, ezt természetesen helyesli az angol nép, de hogy a her-

cégek, grófok és bárók 1600 éves Házát egyszerűen félre tegyék a demokrácia jegyében, ebbe az angol nép nem igen ment volna bele s talán ma is beletörnék még a bicskájá akármilyen radikális vagy szocialista kormánynak egy ilyenfajta vállalkozásba.

Hogy mennyire előkelő testület, azt az az érdekes ősi szabály is mutatja, hogy a Lord Chancelornak, az elnöknek — aki nem született mágnás, hanem MacDonaldd munkáspárti miniszterelnök előterjesztésére a bírói székből emelkedett ide — semmiféle elnöki joga sincs a Peerek felett. Nem is ő szólítja szólásra a szónokokat, hanem olyan sorrendben állnak fel szólásra, ahogy egymás közt beosztják. Természetesen éppen olyan kevésbé van az elnöknek rendreutasítási joga. Az egész tanácskozást a Peerek egymásközt intézik önkormányzatilag évezredek tradíciók vaskövetkezettességű figyelemben tartásával s az elnök éppen csak ki mondja a határozatokat.

A nagybirtokosokra kiszabott adók és főleg az örökösödési illetékek annyira horribilisán magasak Angliában, hogy a nagybirtokosok léte már csak idők kérdése. Az örökösödési illeték majdnem az egész vagyon fele. Nemrég történt, hogy egy nagy mágnás halála után hamarosan meghalt a fia is és a két haláleset elvitte illetékben az egész vagyont. A személyzettartás drága, ma már mindenfelé női lakások vannak, mert olcsóbbak, mint a férfiak, vagy egyáltalában becsukják a kastélyt. Ilyen helyzetben vajjon fennmaradhat-e még sokáig a születési előjogon alapuló mágnás törvényhozó testület? A demokrácia ellenállhatatlan erejével szemben el fognak pusztulni a Peerek is. A modern idők lassan megörlik majd a Lordok Házát, mint a szű az ősi tölgyet. Baldwin megpróbálkozott a Lordok Háza reformjával. De abbahagyta. Ezt az ősi intézményt a modern világban megreformálni már bajos, ma-

holnap már csak eltörölni lehet. De ehhez senki se mer hozzá kezdeni, a nép pedig határozottan ragaszkodik a Lordok Házához, mint szép és imponáló nemzeti őstörténeti parádéhoz.

AZ ANGOL ESKÜDTSZÉKEK

Az esküdtszék intézményének kontinentális ellenségei nagyon csekély kivétellel nem ismerik az angolországi esküdbíráskodást. Ha ismernék, úgy azt az esküdtszéki intézményt, ami ott van, egészen más szemmel néznék, mint pl. az egészen elhibázott francia esküdtbíróági eljárást. Mert az angolok legjellegzetesebb sajátága, hogy sohase doctinárek, hanem mindig gyakorlatiak, s Angliában a hosszú, több mint ezeréves fejlődés során sohase játszottak szerepet az elméleti frázisok, hanem mindig a gyakorlati szempontok voltak a döntők. Amellett az esküdtszék, úgy, ahogy az ma működik Angliában, egy századokon át végbement hatalmi kiegyezés eredménye király és nép között s éppen ez a kiegyezéssel jelleg nyomta reá az egészen speciális angol bélyeget az ottani esküdbíráskodásra. Ez a kiegyezéssel jelleg abban domborodik ki, hogy az angolok nem szolgáltatják ki azért nyakló nélkül a ténykérdésekben való döntést se az esküdteknek, valaminő népfelségi, vagy nem tudom milyen elmélet alapján, hanem a királyi bírák joga és kötelessége, hogy felügyeljenek arra, hogy az esküdt polgárok ne követhessenek el goromba hibákat, sőt a királyi bírák joga és kötelessége az is, hogy gorombán téves esküdtbíróági verdiktekkel félretegyenek, s a bizonyítási anyagból az esküdtek verdiktjével ellenkező eredményt vonjanak le. Az esküdtek és a királyi nagybírák között való eme csodálatosan bölcs hatalmi egyensúly az angol jogi kultúra leggyönyörűbb virága, s aki ezt nem ismeri, az egy cseppet se ismeri az angol jogi kultúrlelket.

Én sok hónapon át tanulmányoztam közvetlen közelről a londoni bírói tárgyalásokon ezt a csodálatosan bölcs angol jogi lelket, s néha-néha szinte az elragadtatásig menően gyönyörködtem abban a feleséges harmóniában, amely Angliában fényes szellemi és erkölcsi együttműködésre fonja össze a királyi bírakat és az esküdt polgárokat a valódi igazság szolgáltatásának legnemesebb emberi működése körében. Ennek a gyönyörű harmóniának és hatalmi egyensúlynak az első láncszeme az angol Bíró ama szellemi működése, amellyel úgy a bűnügyekben, mint a polgári perekben a bizonyítás eredményét az esküdtek számára összegezni. Ez a „Summing-up“. Meg kell említeni, hogy Angliában elsőfokon mindig csak egyesbíró ítél az esküdtszékkal. Ez a bíró, aki egy igen nagy úr, az ő „Summing-up“-jában nincs semmiféle korlátok közé szorítva. Ezek a „Summing-up“-ok az angol jogi élet igaz gyöngyszemei és minden fontosabb peres ügyben a bírák (High Justices) „Summing-up“-jait szó és betű szerint hozzák a nagy napilapok, mint a legfontosabb közéleti eseményeket, még ha ezek néha hasábokra terjednek is.

A bíró az ő összegezésében beszámol arról az esküdteknek, hogy az egész bizonyítási anyag minő benyomást tett az ő bírói lelkére, vagyis megmondja a maga véleményét. Nem engedi, hogy az esküdtek, hamis látszatok, vagy félig azsa gok alapján döntsenek. A francia bíró számára ez tilos terület, s azért terem a francia esküdtbíráskodás terén annyi bolondgomba. Miután s „Summing-up“ az utolsó szó a tárgyaláson az esküdteknek verdikt meghozatala céljából való visszavonulása előtt, el lehet képzelni, hogy az óriási tekintélyű s magas bírói trónján szókelő, parókás, taláros bölcs, nagybíró véleményének nagy súlya van az esküdtek előtt. Az az ügyvéd, aki szentimentális frázisokkal, vagy egyodalúan csoportosított érvekkel,

vagy hamisan feltálatl bizonyítékokkal akarná befolyásolni az esküdteket, sírva nézheti, hogy a bíró „Summing-up“-jában milyen könnyedséggel dőlnek össze az ilyenfajta kártyavárak, s az esküdtek bíróilag megtisztított lélekkel vonulnak vissza, hogy verdiktjüket meghozzák. Természetesen miután a bírói összegezésnek ilyen nagy súlya van, az ellen fellebbezni lehet akár egészen a Lordok Házáig. Angliában nem képzelhető bírói tárgyalás hites gyorsíró nélkül. A mi fogalmaink szerint való jegyzőkönyv nincs, ellenben minden szót, ami a tárgyaláson bárkinek ajkáról elhangzik, felvesz a gyorsíró, s így az egész bizonyítási anyag a „Summing-up“-al együtt szó szerint ott fekszik a fellebbezési bíróság előtt, s ha a fellebbezési bírói tanács úgy találja, hogy a „Summing-up“ hibás volt, s egyúttal véleménye szerint az esküdtek verdiktje is téves, az ítéletet megsemmisítheti s vagy új tárgyalást rendel, vagy maga a fellebbezési bíróság jogosult megállapítani a helyes tényállást.

De ezzel már eljutottam a hatalmi harmónia másik láncszeméhez, mely szerint Angliában a fellebbezési bíróságnak, ahol természetesen már nincs jury, joga van felülbírálni a verdikt ténymegállapításait is. De csak igen szűk körben, vagyis, ha a fellebbezési bírói tanács úgy találja, hogy a verdikt:

1. a józan ésszel ellenkezik (unreasonable), vagy
2. igazságtalan (unjust), vagy
3. a bizonyítási anyaggal merőben ellenkezik.

Hogy ezek az ismérvek közelebbről melyek, arra nincs paragrafus, mint ahogy Angliában a legtöbb fontos jogi dologra nincs paragrafus, hanem az imént felsorolt ismérveknek közelebbi tartalmát ezeréves bírói gyakorlat jegecesítette ki. Az angol gyakorlati ész követelménye szerint ugyanilyen keretben az első bírónak is megvan az a joga, hogy a polgári perekben az esküdtek verdiktjével ellenkező ténymegállapítást eszközöljön, bűnügyekben pedig azzal

küldje vissza az esküdteket, hogy hozzanak új, okos verdiktet. De ha ezek ragaszkodnak a meghozott verdikthez, akkor az előtt az első bírónak bűnügyben meg kell hajolnia, de természetesen nyitva van a téves verdikt ellen a fellebbezési út.

Az esküdtek verdiktjének helyességére a harmadik garancia az, hogy minden büntető esküdtszéki verdikt csakis *egyhangú* lehet. Addig a 12 esküdt nem mehet szét, ameddig nem jutottak egyhangú döntésre. Ha ez semmiképpen se sikerül, — ami ritka eset, — úgy nincs ítélet, s ha a vádhatóság ragaszkodik a döntéshez, úgy új tárgyalást tartanak új esküdtekkel. Ellenben, ha polgári perben nem tud egyhangú megegyezésre jutni a 12 esküdt, úgy felperes és alperes megegyezhetnek abban, hogy hozzon hát a jury szótöbbséges verdiktet.

A verdikt helyességének negyedik garanciája az, hogy bármelyik fél kérheti, hogy „Special Jury“ működjék közre. Ez az teszi, hogy nem átlagpolgárok a jurorok, hanem magasabb műveltségű, tanult egyének. Ez költséges dolog, de bonyolult nagy perekben tekintélyes garancia rejlik abban, hogy az esküdtek művelt, tanult emberek.

Azt mondhatná valaki, a fentebb előadottak után, hogy ha az esküdtek verdiktjét a fellebbezési bíróság érdemben felülbíráhatja, minek akkor egyáltalában az esküdtszék, a jury? Ez a megjegyzés angol szemmel nézve, nagyon hamis megjegyzés lenne. Mert éppen abban rejlik a bölcsesség, s az a jellege a fentebb említett nagyszerű hatalmi kiegyezésnek, hogy az igazságszolgáltatásra az alapvető bélyeget mégis csak a polgárok nyomják reá, mert azt az angol értelemben vett demokratikus gondolat nem engedi, hogy a polgárságot kizárják az igazságszolgáltatásból, viszont a királynak megvan a joga, hogy az ő általa kinevezett bírák meggátolják azt,

hogy a jury ítékezése elferdüljön, s lehetetlen dolgokat produkáljon, s ezért — ámbár szűk körben — a fellebbezési bírói tanácsnak joga van érdemben felülbírálni a verdiktet. Ez a rendszer mindenesetre lehetetlenné teszi azt, hogy az igazságszolgáltatás akár eltávolodjék a néplélektől, akár szembekerüljön a polgárság meggyőződésével, akár a hatalom szolgálatába álljon.

Hogy a polgárság meggyőződésével és jogérzetével ellenkező bűnügyek egyáltalán ne is indulhassanak, arra nagyszerű garancia a „Grand jury“ (nagy esküdtszék) intézménye. Ezzel szemben az imént ismertetett főtárgyalási esküdtszék neve: „Petty jury“ (kis esküdtszék).

A Grand jury körülbelül azt a szerepet tölti be Angliában, mint nálunk a vádtanács. Tagjainak száma 12 és 23 között változik. Ezeknek a listája megegyezik a Special jury társadalmi nívójával. Minden törvényszéki bűnügy a főtárgyalásra kitűzés előtt a Grand jury elé kerül. Ott pár szóval elmondják az ottani középosztálybeli esküdteknek, hogy körülbelül miről van szó az illető bűnügyben. A Grand jury természetesen abba nem szólhat bele, hogy a vádba tett cselekményben bűnös-e a vádlott, mert ennek elbírálása a főtárgyalási Petty juryra tartozik, hanem a Grand jury hatásköre annak eldöntésében merül ki, hogy maga a tényállás bírói eljárás elé való-e? Ha úgy találja, hogy igen, azt „true bill“-nek nevezik. Viszont ha a Grand jury úgy találja, hogy az elébe tálalt tényállás nem való bírói tárgyalásra, beszüntetik a bírói eljárást.

AZ ANGOL ESKÜDTSZÉK TÖRTÉNETE

Az angol esküdtszék eredete visszamegy a középkorba. Az angolok, akkor még mint vad pogányok, Schleswig-Holstein félszigeten laktak s

449-ben Hengest és Horsa vezérlete alatt kezdtek meg a fegyveres beözönlést mai hazájuk területére, leigázzván az ottlakó ősi lakosságot, a briteket. Azok a harcos pogányok — az angol-szászok — magukkal hozták nemzeti karakterüket, a régi hazából. Ennek a karakternek kimagasló vonása volt a *függetlenség Imádása* és a *szabadság* mindenk fölé helyezése. A hódító törzsek eredetileg nem ismerték se a hűbériséget, se a nemességet, vagy a születési arisztokrácia fokozatait, hanem a törzsek kebelén belül, minden vonatkozásban az ősi demokratikus, népies gondolat, vagyis a tiszta önkormányzati szellem uralkodott. Természetesen ez az állapot az új hazában való végleges megtelepedés és a törzsek kebelén belül kialakult királyi hatalom révén lassan-lassan átalakult, de a *törvénykezés* eredeti *önkormányzati* jellege maradt továbbra is ama kezdetleges jogi kultúra kiemelkedő vonása.

A régi angol-szász időkben maguk a megyebeli birtokosok látták el az igazságszolgáltatási teendőket a félévenként megtartott megyegyűlések keretében, mely rendszer nagyon emlékeztet a régi magyar vármegyei birtokososztály igazságügyi szerepére. Ezeken a kerületi üléseken a Sheriffek (alispánok) elnököltek. Abban a régi világban természetesen még ismeretlen volt a mai modern bizonyítási eljárás. Főszerepe volt az eskünek és az istenítéleteknek. Ha a vádlott tagadta a terhére rótt cselekményt, ártatlanságára meg kellett esküdnie, de hogy esküje komolyan vétessék, ahhoz az volt szükséges, hogy 12 független birtokos csatlakozzék az ő esküjéhez. Ennek az esküt tevő 12 birtokosnak szerepében keresendő már a kezdetleges középkorban a későbbi esküdtszék első csírája, melyet már ott látunk körülbelül 1200 előtt az angol igazságszolgáltatás mezején. Ugyancsak a vád megalapozásához is 12 polgárnak a vádlott ellen irányuló

esküje volt szükséges a régi angol-szász jogban, s ebből lett a Grand Jury, a vádtanács. A 12-es szám nyilvánvalóan a 12 apostol számából vétetett át, mert az angolok nemsokára, az új hazában való megtelepedés után áttértek a keresztény hitre, akárcsak a mi őseink. Ezt a 12 birtokost hívták compurgatoroknak, s szinte hihetetlenül hangzik, hogy ezt a kezdetleges igazságügyi bizonyítási módot kifejezetten végleg csak 1830-ban törölték el Angliában, miután az előzőleg századokon át mindjobban halványodott anélkül, hogy 1830-ig kifejezetten eltörülték volna. Polgári ügyekben is, de később bűnügyekben is a megyei urak folytatták a régi eszmét, abban a formában, hogy a ténykérdések eldöntése végett meghívták színük elé a 12 szomszédos birtokost, akiknek csak az volt a kötelességük, hogy mondják el mindazt, amit saját észleletből ők maguk tudnak az ügyről. Ebben a minőségben a modern esküdtek eme valódi ősapái tulajdonképpen még *tanuk* voltak s még nem voltak az ítéldbírók kiegészítő részei, mint ma. Ki hinné, hogy századok kellettek ahhoz, míg a modern *esküdt-bíró* fogalma tisztán különvált a mai értelemben vett *ténytanuk* fogalmától, akiket csakis azért hívnak a bíróság elé, hogy azokat a tényeket és körülményeket tanúsítsák, amiket közvetlenül saját észleletből tudtak. Régente ez a két különféle jelleg a jogi civilizáció kezdetleges fokán egészen egybe volt keverve, s azután az idők fejlődésével vált szét a két külön fogalom, egyfelől az esküdt-bíró, másfelől a tanú fogalma, amit ma már magától értetődőnek veszünk, de ami Angliában, az esküdtszék őshazájában, századokon át tartott fejlődés eredménye volt. Vagyis az a 12 ténytanú eredetileg voltaképpen egyúttal esküdt is volt, s csak a régi idők zavaros, kezdetleges és misztikus kultúrájának lépésről-lépésre való tisztulása révén vált ketté a két fogalom, mely processzus az igazságügyi

civilizáció fejlődésének egyik legérdekesebb mozzanata.

Ez a fejlődés úgy történt, hogy eleinte, amikor az egyes rokoni törzsek még mozaikszerű függetlenségben éltek egymás mellett aránylag kis területeken, a bíróság elé idézett 12 polgár valóban tudott a vitás kérdésről közvetlen észlelet alapján. De amikor később nagyobb területek olvadtak egybe egy-egy tartománnyá, s különösen, amióta a királyságok kialakulásával maguk a királyok vették át a bíró szerepét, lehetetlenné vált, hogy mindig 12 olyan polgárt idézzenek a bíró elé, akik a vitás kérdésekről közvetlen észleletből tudtak. Ehelyett kényszerűségből ahhoz a megoldáshoz folyamodtak a bíraskodó királyok és a király megbízásából ítélkező nagyúri bírák, hogy a bíróság elé idézett 12 polgárt megbízták azzal, hogy menjenek el a helyszínére s tudják meg ott a tényeket, állapítsák meg az igazat, s kutatásaik eredményét jelentsék a királynak, illetve a király nevében ítélkező bírácoknak. A bírák a normán hódítás után már nem a kerület öreg bölcsei voltak, mint a legrégebb angol-szász időkben, hanem az ország nagy bárói. Az a kiküldött 12 polgár természetesen meghallgatott tanukat is (*witness*) s így *vált azután külön* lassan-lassan a *ténytanú* fogalma a ténykérdéseket megállapító *esküdt* (*jurar*) fogalmától, a nagyúri báró-bírák vezetése alatt. Így alakult ki a modern esküdtbíráskodás mai fogalma. Később IV. Henrik alatt az imént ecsetelt eljárás már egységes bírói tárgyalás alakult ki, amelyben szerepelt a királyi bíró és a 12 esküdt, s egészen külön bizonyítási eszköz voltak a tárgyalás során a tanuk. A végleges fejlődés Orániai Vilmos felesége: Mária királynő alatt köszöntött be, amikor már egészen kialakult az a modern jogi tantétel, hogy az esküdteknek nem is kell előre tudniok a tényeket, hanem ehelyett egészen pártatlannak kell lenniök, s a bizonyítási ered-

meny szerint szabad csak állást foglalniok, ahogy az ma van.

A zsarnokságra törekvő királyok természetesen minden tőlük telhető módon igyekeztek háttérbe szorítani az esküdteket. A régebbi világban is megtörtént gyakran, hogy az udvari körök felfogása szerint rosszul ítélő esküdteket büntetéssel sújtotta a király, illetve a királyi bíró. De ez akkor még érthető volt, mert — mint láttuk — a kezdetleges fejlődés idején a 12 esküdt voltaképpen még 12 tanú volt, tehát ha az igazsággal ellenkező tényeket jelentettek a királyi bírónak, cselekményük a hamis tanúskodás fogalma alá volt vonható. De ezt a prakszist akkor is üzték később a királyok, amikor az esküdteknek a ténykérdésekben való bírói jellege már réges-régen kifejlődött s ez a fogalom (juror) már régen elkülönződött a tanúk fogalmától (witness). Egy évig tartó fogházzal, sőt vagyonekobzással is büntették a helytelenül ítélő esküdteket. Az egyeduralomra törekvő királyi hatalom felállította a Star Chamber (Csillagkamara). Ez a Star Chamber, amely szembehelyezkedett az igazságügyi népies gondolattal, követelte maga számára azt a jogot, hogy megbüntetheti a királyi bíró intenciói ellenében ítélő esküdteket. Híres eset volt a Sir Nicholas Throokmorton esete 1534-ben. Árulással vádolták, de az esküdtek felmentették s ezért azután felelősségre vonták az esküdteket, s a Star Chamber óriási pénzbírságokra ítélte őket.

Történeti nevezetességüvé vált a Bushel-ease. Bushel olyan esküdt volt, akit egyik londoni bíró ugyancsak pénzbírságra ítélt, mert állítólag rossz verdiktet hozott. De Bushel esküdt úr keménynyakú legény volt, nem nyugodott bele a rá kiszabott pénzbírságba, hanem hivatkozva az egyéni szabadságot védő Habeas Corpus alkotmányos alaptörvényre, panaszra ment Mr. Justice Vaughan magas bíróhoz, aki azután 1670-ben azt az elvi döntést hozta, hogy az

esküdtet nem lehet megbüntetni, akármilyen verdiktet hoz is. Ezzel a királyi bírói ítélettel végleg az alkotmány kiegészítő részévé vált *az esküdtek bírói függetlensége* (Independence of juries) s többé nem is történt kísérlet ellenkező irányban.

ANGOL BÍRÓ

Ezúttal az angol igazságügy közepét, tulajdonképpeni gerincét: a *Törvényszéket* ismertetem, s ennek a tagjait, az ország törvényszéki nagy bíráit. Természetesen különösen hangzik az osztrák és német bírósági hierarchia utánzatához szokott magyar fülnek, hogy ezeket a hihetetlenül előkelő nagy urakat, az angol jogi, erkölcsi és társadalmi kultúra voltaképpeni vezetőit és irányítóit egyszerűen *törvényszéki bírának* nevezem. Hisz nálunk a törvényszéki bírák testülete — bármennyire tiszteletreméltók is a tagjai — mégis csak alsófokú bírói testületnek tekintetik. Az ő igazságügyi, társadalmi és kulturális szerepük súlyra nézve háttérbe szorul a kir. Ítéletábrák és a m. kir. Kúria tekintélyével szemben. Hisz a mi törvényszéki bíráink átlagban korra nézve fiatalok s ugyancsak átlagosan szólva, bírói pályájuk kezdetén álló férfiak. Miután az angol törvényszéki bíró mindezeknek éppen az ellenkezője, furcsának tetszik, hogy azokat az angol nagy bírákat mégis *törvényszéki bírának* nevezem. De nem mondhatom másképpen, mert az angol nagy bírának (High Justice) úgy a polgári, valamint a bűnügyek terén körülbelül azok az ügyek tartoznak a hatáskörükbe, amelyek nálunk a törvényszékeknél indulnak meg, s így a magyar törvényszékek és az angol High Court of Justice *hatásköre* a hozzájuk tartozó ügyek tekintetében nagyjában megegyezvén, kénytelen vagyok a tárgyalandó igazságügyi fogalmak világos áttekinthetősége végett az angol elsőfolyamodású nagybírákat (High Justice) törvényszéki bírának nevezni.

Ezek előrebocsátása után nagyot fog bámolni mindenki, ha megmondom, hogy a több, mint 35 millió lakost számláló Angliában és a 2 és fél millió lakosú Walesben (Skóciában külön bírói testület van), vagyis az együtt majdnem 38 millió lakost számláló kettős országban mindössze 28, mond huszonnyolc aktív törvényszéki bíró van, s mind a 28 törvényszéki bíró Londonban székel, vagyis még a többi óriási városokban sincs törvényszék, hanem csakis Londonban.

Az angol törvényszéki bíró fizetése évi 5000 font (körülbelül 140.000 pengő). Ilyen bírónak csakis azok a hírneves, nagy ügyvédek nevezhetők ki, akik mögött legalább is 15 évi jeles ügyvédi (Barrister) gyakorlat van, amint azt már máskor is megírtam, amikor az ügyvédi Inneket ismertettem. Elmondtam már azt is, hogy Angliában a bírói pálya *mint élethivatás* merőben ismeretlen. Ott minden jogász csakis mint gyakorló ügyvéd (Barrister) kezdheti pályáját s ha valaki sok éven át jellemben, észben és tudományban nagyszerűen kimagasló ügyvédi hírnevet szerzett, akkor *megeshetik vele* az, hogy *kivételes kitüntetésképpen* a Lord Chancellor elszólítja őt az ügyvédi pályáról a minden képzelhető méltósággal s teljes anyagi és erkölcsi függetlenséggel körülvett törvényszéki bírói székbe, vagyis a *High Justice* bírói méltóságába ülteti. Ennek a ténynek logikai folyománya az is, hogy Angliában még két olyan fogalom is merőben ismeretlen, amelyeket mi — sajnos, — nagyon jól ismerünk: egyik a tapasztalatlan, kezdő bíró fogalma, másik a szegény bíró fogalma. Ugyanis rendszerint 20—25 évi nagyszabású ügyvédi gyakorlat után léphet át csak valaki a törvényszéki bírói székbe, tehát a High Justice egyrészt csakis széles látókörű és nagyon nagy tapasztalatok felett rendelkező jogász lehet, másrészt azalatt a több évtizedre terjedő hatalmas ügyvédi prakszis alatt emberi számítással egyúttal nagy vagyont is

szerzett. Tehát nemcsak a nagy tapasztalat és a széles látókör jár együtt szükségképpen az angol bíró fogalmával, hanem a bíró fogalma és a gazdag ember fogalma is elválaszthatatlanok egymástól Angliában.

Az angol bíró nem böngész aktát, nem végez formaságot, semmit sem ír és nem is készül a tárgyalásra. Egyszerűen odamegy a tárgyalásra, ezüst talárjában, vállra omló parókával a fején, a külső tekintély és méltóság minden kellékétől körülvéve és éppen úgy nem ismeri a tárgyalásra kerülő ügyeket, mint ahogy a nagytekintélyű királyi bíró „igazságügyi testvérei“: az esküdtek se ismerik azt az ügyet, amelynek ténykedéseit a nagybíró útmutatása és irányítása mellett el fogják dönteni. Ennek természetes folyománya az, hogy az angol bíró *érdemben nem vezeti a tárgyalást*, éppen csak arra ügyel magas székéből, hogy a tárgyalás törvényes keretek között folyjék le. De a bíró nem kérdez se felet, se tanút, se vádlottat, se panaszost. Csak figyeli a tárgyalást, szemlél, elmélkedik és jegyez. A tárgyalást úgy polgári, valamint bűnügyekben érdemlegesen az ügyvédek (ügyészek) vezetik, ők hallgatják ki a tárgyaláson a feleket, tanukat, panaszost és vádlottat. Ennek a tárgyalást vezető működésnek a körében az angol ügyvédek (Barrister) sok százéves szabályok és tradíciók szerint járnak el. A kérdezést — examination — és ellenkérdezést — crossexamination — az angol ügyvédek valóságos művészi nivóra emelték, amelybe a bíró nagyrítkán szól csak bele, még pedig akkor, ha valamiben még nem lát tisztán. Ha a tárgyalás anyaga az ügyvédek működése révén ki van merítve, akkor áll csak elő a bíró szerepe, amely a bizonyítási anyagnak az esküdtek számára való összegezéséből s a verdikt meghozatala után az ítélet szóval kihirdetéséből áll, annak írásba foglalása már nem a bíró dolga, mert Angliában azt tartják, hogy a Bíró dolga az Igazság megkeresése, de a megtalált Igazság papi-

rosra tétele már nem bírói feladat. Ezt a *clerk* végzi, aminthogy a clerk végez minden egyéb bírói járulékos teendőit is. Természetesen a bíró nem is esket meg senkit, rendfenntartással sem vesződik, mindez a clerk és a terembiztos (*usher*) dolga. Ilyen dolgokkal való vesződés nem felelne meg az angol bíró méltóságának. Hisz a bíró Angliában *Grand Seigneur*, nagy úr! Segítőtársa, jobb keze a clerk, aki a clerká kineveztetése előtt legalább öt évig szintén ügyvéd volt s így rendszerint maga is gyakorlott jogász. A clerk — akit bírói segédnek mernék nevezni, — végzi mindazt az egyéb teendőt, ami nálunk szintén a bíróra nehezedik. A clerkok is jó fizetést kapnak, mint egyetemet végzett emberek, de sohasem válhatnak belőlük bíró.

Az angol bíró a kormánytól teljesen független. Ennek lényeges kelléke az, hogy a föllebezési bíró (*Lord Justice*) is ugyanannyi fizetést kap, mint a törvényszéki bíró (*High Justice*), tehát még a *Lord Chancellor*, mint a kabinet tagja se nyújthat a bírónak anyagi előnyt előléptetés formájában se. *High Justice* elleni fegyelmi eljárás Angliában ismeretlen fogalom; bírói korhatár vagy nyugdíjbaküldés szintén. Dickens legfiatalabb íja, aki bíró, erősen 80 felett jár. Az angol bíró csakis az alsóház, *Lordok Háza* és a király egyező elhatározása alapján mozdítható el, vagy nyugdíjazható a *Lord Chancellor* javaslatára, ami lényegileg azt jelenti, hogy angol bírót csakis külön törvénnyel lehet nyugdíjazni vagy elmozdítani magas állásából. Angliában közigazgatási bíróság nincs, mert a kormány és a hivatalok minden törvénytelen ténye ellen csakis a rendes bíróságnál keresendő és található orvoslás. Hatásköri összeütközés és hatásköri bíróság szintén ismeretlen fogalmak, mert ha a bíró valami ügyet hatáskörébe tartozónak állapít meg, az — szentírás...

MIÉRT VAN KEVÉS BÍRÓ ANGLIÁBAN

Az elsőfolyamodású bírói létszám ilyen óriási eltérésének az az egyik fő oka, hogy az úgynevezett „behajtási perek“ Angliában bírói szempontból jóformán ismeretlenek, míg sajnos a mi bíránk főelfoglaltsága a „behajtási perek“ intézésében áll. Ezek a behajtási perek nyomorítják agyon a magyar bíró lelkét s ezek a bürokratikus munkát igénylő perek sorvasztják el a bírói elme szárnyalását. A behajtási per az olyan per, amelynél az alperes főleg azért védekezik, hogy később kelljen fizetnie, vagyis a behajtási perek azok a perek, amelyeknél az alperes lényegileg abból az indokból száll csak perbe és csak azért védekezik, hogy időt nyerjen a fizetésre, vagy azért, mert egyelőre *nem tud* fizetni, vagy azért, mert egyáltalában *nem akar* fizetni. Ilyen perben az alperes tagad, ellenbizonyítással él s amennyire csak lehet, minden képzelhető módon húzza a pert s bíróságaink nagy elfoglaltsága miatt az ügyesen védekező alperes el is éri célját, mert bizony néha beletelhetik abba nagyon hosszú idő, ameddig végre bírói ítéletet kap a felperes. De akkor még jön a felelőzési procedúra, ami szintén sokáig tart s amikor végre nagyon hosszú idő után felperes végrehajtható ítéletet kap, akkor jön még a komplikált végrehajtási eljárás, amelynek a formalizmusai között megint sokáig bujkálhat a rosszhiszemű alperes s vannak olyan ügyvédek, akik a végrehajtási jog terén sikerrel érvényesíthető elhárító hadi mozdulatokat olyan zseniálisan értik, hogy róka koma ezek látására sápadt irigységgel bújhatnék el odújába. Mindez Angliában ismeretlen s így az angol bíró meg van kímélve ennek a bírósági bujósdi játéknak minden kellemetlenségétől, ami a bírák elfoglaltságában óriási különbséget tesz. Hogyan lehetséges az? Talán Angliában mindenki postásán fizet? Mindenesetre pontosabban fizetnek, mint a szegény

magyar adós, de azért természetesen Angliában is benyújtanak a hitelezők (kereskedők, iparosok, intézetek) termérdek olyan keresetet, amelynek jogos volta egészen tiszta s a különbség csak az, hogy az ilyen keresetek Angliában soha se jönnek bíró elé, ezekről a bíró nem is tud, ezekből a keresetekből nem lesz behajtási per. Elmondom, hogy miért nem: Ha valaki Angliában be akarja hajtani a nem-“fizető adóson egészen tiszta követelését, pl. egy korrekt szabókcontót, az ép úgy beadja a keresetet a bíróságnál, ahogy as nálunk is történik. De ez a kereset nem kerül bíró elé, hanem csak a clerkok (bíróügyi hivatalnokok) kezébe. Ezek nagyon rövid terminusra megidézik a beperelt alperest s ha az nem jelenik meg, meghozzák azt az ítéletet, amit nálunk is *makacssági ítéletnek* neveznek. Ha ellenben a beperelt alperes az idézésre megjelenik, akkor a clerk — akit ebben a szerepben a törvényszéken „Master“-nek hívnak — kivallatja az alperest s ha azt látja, hogy a védekezés csak perhúzást céloz, arra kötelezi az alperest, hogy az egész tartozási összeget fizesse be a bírósághoz s azután védekezhet csak érdemben. De az alperes nem bolond, hogy költsön perhúzó védekezésre, amikor már úgyis előre ki kell fizetnie a kereseti összeget s így a legtöbb olyan ügy, ahol csak perhúzás a cél, már ebben a stádiumban véget is ér és soha se kerülhet bíró elé. A Master helytelen intézkedése ellen lehet felfolyamodni a bíróhoz (Judge), aki az ilyen ügyet tárgyaláson kívül intézi el. De az ilyen felfolyamodás ritka, mint a fehér holló, mert a clerk, a hosszú gyakorlat által magas nivóra emelt közeg, ritkán csinál olyat, amit a bíró ne fogadna el. Ha pedig a Master azt látja, hogy az illető ügyben valóban van olyan vitás tény, vagy jogkérdés, amit csakugyan a bírónak kell eldöntenie, akkor kitűzik a bírói tárgyalást, de csakis arra az illető kérdésre s ha az ügyben egyúttal olyan összegek is szerepelnek, amelyek nem vitások, ezeket

tárgyalás előtt szintén be kell fizetni a clerk kezéhez, hogy még a lehetősége is ki legyen annak zárva, hogy olyan kérdés bíró elé kerüljön, aminél az alperes bárminő vonatkozásban csak perhúzást akar. *Az angol jogi kultúrában egyedül arra való a bíró, hogy legyenek az államban és a társadalomban olyan erkölcsi sziklatömbök, olyan abszolút jogi tekintélyek, akik tökéletesen függetlenek mindenkivel szemben s akik egyfelől a polgárok között, másfelől a polgárok és az állam vagy kormány között fölmerült komoly vitákban magas bírói székekben megtalálják és kimondják az igazságot, az esküdtszékek által támogatva.*

*

Ezek után talán már világosodni kezd a 28 angol törvényszéki bíró csekély számának a rejtélye, mert hisz piciny dióhéjban már az eddig elmondottakból is világos, hogy a magyar bíró által végzett teendőknek legalább 80%-át a clerkok látják el Angliában, akik jogászok, de nem bírák.

De van annak még egyéb oka is, hogy Angliában behajtási per nem kerülhet bíró elé. Az angol ügyvéd (Barrister) az igazság kiderítésének segítője a bíró előtt s szigorú erkölcsi kötelessége Angliában minden Barristernek, hogy ha a Solicitor által neki átszolgáltató iratokból arról győződik meg, hogy ügyfele a clerkok retortáján mégis átcsúsza csak perhúzás végett védekezik, úgy azonnal le kell mondania a kép visel étéről s ha a tárgyalás során győződnék meg ugyanerről, ott kell azonnal bejelentenie, hogy az ügyet nem viszi tovább s természetesen nem akad más Barrister, aki azt átvegye.

Továbbá még azért se lenne annak értelme, hogy Angliában a bíróságot valaki perhúzásra akarja felhasználni, mert ezzel nem sokra menne. Ugyanis minden perben minden törvényszéki ítélet *azonnal*, pár órán belül is végrehajtható, hacsak magának a

bírónak nincs kétsége a felebbezés sikere irányában, amikor is a felebbezés eldőltségéig halasztást adhat a fizetésre. Ha tehát az ítélet elhangzik — mondjuk félkettőkor — már félháromkor meg jelenhetik a végrehajtó az elmarasztalt alperes házábanál. És ha alperes azonnal nem fizet, akkor a hitelezőnek *két út* áll a rendelkezésére. Vagy *foglaltat* vagy *jelentést tesz* a bírónak, hogy az alperes nem engedelmeskedik: a bírói parancsnak, ámbár tudna fizetni, ha akarna. Ha a bíró ezt bizonyítva látja, úgy megállapítja a bírói tekintély fumigálásának a vétségét (Contempt of Court) s a bíróilag elmarasztalt, de rosszhiszeműen még se fizető adóst *bezáratja az adósok börtönébe*, legfeljebb hat hétre, de azonnal kienvedik onnan az adóst előbb is, ha a bírói ítéletnek közben eleget tesz. A kezemben lévő legutolsó statisztika szerint egy évben 2894 adóst zártak be az adósok börtönébe (Inprisonment for Debt) s ezek közül 2251 végig leülte a hat hetet. Angliában nem lehet bújkálni a végrehajtás elől.

A BÍRÁSKODÁS TÖRTÉNETI SZERVEZETE ANGLIÁBAN

Anglia állami életének és igazgatásának mindegyikfelett uralkodó fő jellemvonása az, hogy az ország kormányzása lényegileg az önkormányzatokon (selfgovernment) nyugszik s a központi igazgatás Angliában egészen minimális.

Angliában a mindenekfelett uralkodó, érintetlen *önkormányzati szellem* és szervezet, valamint az állami bürokrácia fogalmától való lehető mentesség nyilvánul meg még a bírászkodás feladatának az ellátása körül is a következő módon:

A kezdetleges középkorban, amikor még az összes foglalkozási ágak kötelező alapon céhekbe tömörültek s az illető foglalkozási ágak minden ügyét-baját a céhek intézték kizárólagos önkormányzati alapon,

ilyen *céhekbe* tömörültek a jogászok, másszóval ügyvédek is, akiket *Barristereknek* hívnak. Öt évi ügyvédi prakszis után minden ügyvéd kérheti a Lord Chancellortól, a bíróság fejétől, hogy nevezze ki Clerknek, vagyis bírósági hivatalnoknak, vagy járásbírónak (County Court Judge), vagy alsófokú büntető, illetve vizsgálóbírónak (Magistrate). Ez biztos kenyeret jelent, de a jogászi pályafutás ezzel aztán be is fejeződik. Amelyik Barrister nem akar lemondani a jogászi pályán való magasabbra emelkedésről, az megmarad ügyvédnek. Ha azután ezen a pályán nagy hírnévre tesz szert, akkor a Lord Chancellor útján megkaphatja a királytól a „királyi tanácsosság“ (King's Council) nagy ügyvédi méltóságát, amiről már máskor szintén szoltam. Hosszú idő után, ha az illető királyi tanácsos ügyvéd, a „K. 0.“ jellemben, tudásban nagyszerűen kiemelkedő hírnévre tett szert, a Lord Chancellor javaslatára a király kinevezheti törvényszéki bíróvá (High Justice), vagyis ama 28-ak egyikévé, akiről már szintén szoltam, vagy kinevezheti fellebbezési bíróvá (Lord Justice), akiről majd legközelebbi levelemben szólok, vagy emelheti ezeknél is magasabb bírói méltóságokba, de azért ezek továbbra is mind Barristerek maradnak az Innék kebelében, vagyis Angliában lényegileg nincs egymástól szigorúan elkülönített bírói és ügyvédi kar, hanem minden jogász egységes testületekbe tartozik, tekintet nélkül arra, hogy bírói hivatást tölt-e be, vagy ügyvédit s már mint máskor is elmondtam, külön ügyészi kar sincs.

*

Ha mindezt tudjuk, akkor most már hamarosan végleg ki fog derülni az a rejtély, hogy hogyan láthatja el a 38 millió lakosú Anglia összes törvényszéki ügyeit 28 törvényszéki nagy bíró a mi 589 tagú testületünk helyett. Egyszerűen úgy, hogy *ahol feltorlód-*

nak az ügyek, ott a Lord Chancellor alacsony díjazás ellenében gyakorló ügyvéd Barristereket bíz meg egy-egy „körúti“ bírászkodás (Circuit) végzésével. Úgyhogy minduntalan megtörténik, hogy egy gyakorló ügyvéd egy hétig például Manchesterben bírászkodik s utána máshol, vagy Londonban ügyvédkedik. Ebben az angol semmi furcsát se lát, hisz a bíró is, az ügyvéd is ugyanazon jogászi testület keretében, egyező erkölcsi Codex alá tartoznak.

Kétféle vidéki bírászkodó körút van. Egyik a Quarter Session, ahol a kisebb fontosságú törvényszéki ügyeket tárgyalják, másik a Assize Court, ahol a fontosabb törvényszéki bírászkodást végzik. Miután az ügy sok, a 28 nagy bíró pedig kevés, ma már az a praxis honosodott meg, hogy a londoni nagy bírák (28) nem is járnak ki a Quarter Sessiokra, hanem ezen időleges megbízások alapján, amiket a Lord Chancellor ad, csakis az ügyvédek bírászkodnak, akik ezt kitüntetésnek veszik s kevés honoráriumot kapnak érte. Természetesen bírászkodásuk úgy polgári, mint bűnügyekben az esküdtekkal együtt történik. Ez a bírászkodás az ügyvédek önkormányzati nobile officiuma. A nagy bíró csak az Assize Courtoakra jár és Londonban működik. Sőt ha az Assize Courton is túlsók az ügy, úgy a Lord Chancellor még azzal is megbízhat gyakorló ügyvédet, hogy Assize Courton bírászkodják, de ilyen megbízást csak „K. C.“ kaphat, egyszerű ügyvéd nem. Tehát Angliában megeshetik az, hogy előkelő gyakorló ügyvéd halálos ítéletet hoz, mint bíró (ezen minőségében Commissioner az illető K. C. neve) s rá egy hétre Londonban egy valóperes felet képvisel mint ügyvéd, vagy egy gyilkost véd. El lehet képzelni, hogy micsoda magas erkölcsi fokon véd egy olyan ügyvéd, aki egy hét előtt halálos ítéletet mondott ki mint bíró...

A FELLEBBEZÉS ANGLIÁBAN

A fellebbezési rendszer az összes angol jogi különlegességek között a lehető legangolosabb.

Ez mindenek előtt abban nyilvánul meg, hogy Angliában tulajdonképpen nincs is külön fellebbezési bírói testület. A kontinensen annyira fontos hierarchiai és rangbéli különböztetés törvényszéki bírói, táblai bírói és kúriai bírói testületek között Angliában úgyszólván egészen hiányzik. Van ugyan a két tanácselnököt és az ország főbíróját: a Lord Chief Justicet odaszámítva az egész 38 milliónyi lakosú országra, összesen *nyolc fellebbezési bíró* (Lord Justice), de ez nem azt jelenti, hogy a fellebbezéseket *csak ők* intézik. Minden törvényszéki bíró maga is egyúttal fellebbezési bíró is, azzal a különbséggel, hogy amíg az elsőfokon az esküdtsékekkel karöltve a törvényszéki bíró (High Justice) mindig csakis mint *egyed* bíró jár el, addig a *fellebbezés elintézése hármas bírói tanácsban történik*, amelyben ugyancsak törvényszéki bírák is dönthetnek fellebbezésileg törvényszéki bíró társaik ítélete fölött, de ugyanúgy alakulhat a fellebbezési tanács Lord Justicekből is, vagy keverve lehet a fellebbezési hármas tanácsban High Justice és Lord Justice egyaránt.

Még markánsabban fejezhetjük ki az angol bírói rendszert annak a megállapításával, hogy Angliában a bírói előmenetel, vagyis a bírói pályán való advancement voltaképpen ismeretlen.

Azt a néhány fellebbezési bírót, a Lord Justiceket nem a High Justicek, vagyis a törvényszéki bírák sorából nevezik ki *előmenetelképpen*, hanem azokat is éppen úgy a nagy ügyvédek, a hírneves K. C.-ik sorából keresi ki a Lord Chancellor, mint ahogy azt előző cikkemben a törvényszéki nagy bírákra nézve már elmondottam. Angliában mindenki, akit az ügyvédi karból a bírósághoz neveznek ki, élete végéig, illetve nyugalomba lépéséig meg-

marad abban a munkakörben, ahova kinevezték. Nem lenne annak sok értelme, hogy a törvényszéki bíró (High Justice) előmenetelképpen a fellebbezési bíró (Lord Justice) rangjára áhítozzék, mert törvényszéki bírónak is, fellebbezési bírónak is tökéletesen egy a fizetése, évi 5000 font s tekintélyük is egyforma.

Annak a körülménynek, hogy az angol jogi kultúra tulajdonképpen alig ismeri a bíró előmenetelének a fogalmát, óriási alkotmányjogi jelentősége van s erre a nagy igazságra csak a szabadság honában, Angliában jött rá a nép. Csakis ezáltal van biztosítva, a teljes bírói függetlenség a kormánnyal szemben, hisz a kormány az egyszer már valaminő fokozatba kinevezett bírónak többé előmenetel formájában se nyújthat semminő kedvezést, de arra sincs módja a kormánynak, hogy a neki nem tetsző bíró előmenetele lassításának a képében hátránnyal sújtsa. Igazi és valódi bírói függetlenség csakis az angol rendszerrel képzelhető el. A kontinentális rendszerben a kormánnyal szemben való bírói függetlenség csak szépen hangzó frázis. Mert igaz ugyan, hogy a kormány a bírót nem helyezheti át s nem küldheti nyugdíjba a törvényes korhatár elérte előtt, csak-hogy emellett tetszése szerint megvonhatja tőle az előmenetelt.

*

Az esküdtekkal karöltve működő törvényszéki bíró Ítélete ellen helye van a fellebbezésnek a fellebbezési hármashoz, úgy polgári, mint büntető ügyekben. De azért a fellebbezés aránylag kevés, mert hisz Angliában a törvényszéki fokon nem egy kezdő bíró ítél, mint a kontinentális rendszerben, hanem az a nagytekintélyű High Justice, jogászi múlt, tudományra, jellemre, sőt korra és tapasztalatra nézve is teljesen ugyanazon a fokon áll, mint a fellebbezési bíró, vagyis a Lord Justice s még hozzá ítéletét az

esküdtekkal karöltve hozta. Így az ügyvédek csakis amikor fellebbeznek a törvényszéki ítélet ellen, ha igazán valami jelentékeny hiba esett meg az elsőfokon, ez pedig ritka eset.

*

Angliában szabályszerint csak egyszeri felebbezésnek van helye. De azért egészen kivételesen fontos ügyekben a felebbezési bíróság (Court of Appeal) ítélete ellen második jogorvoslattal lehet fordulni a Lordok Házához (House of Lords), mint legfelső bírói fórumhoz, ha az Attorney General kiállít egy olyan értelmű bizonylatot, hogy az illető ügy valóban méltó arra, hogy abban az utolsó szót a Lordok Házában ülő jogi bárók (Law Lords) mondják ki.

A LORDOK HÁZA MINT BÍRÓSÁG

A Lordok Háza, amely az elsőszülöttségi jogon alapuló mágnás törvényhozás ma már egyedülálló példánya az egész világon, törvényhozói felsőházi jellege mellett *egyúttal úgy polgári, mint büntetőperekben a legfőbb bírói felebbezési fórum is*. Hát ez hogyan lehetséges? Tudom, sokan meglepődve csapják össze a kezüket, s fejcsóválva veszik tudomásul azt a mai modern világban szinte hihetetlenül hangzó tényt, hogy éppen Angliában, az esküdtzékek demokratikus honában, a legfőbb bírói fórum az elsőszülöttségi jogon együtt ülő mágnás törvényhozók testülete lehessen! De hát ez éppen Anglia, a történeti alapon kifejlődött nagy ellentmondások birodalma, amely lelki birodalom eme különös sajátosságáról eddig oly keveset tudtak otthon nálunk. Ha ennek a helyzetnek történeti előzményeit el akarom mondani, az majdnem ugyanazt jelentené, mintha meg akarom írni az angol alkotmány történetét. De azért egy kis fénysugarat mégis vissza-

vetitek az 1000—1500 év előtti ködös középkor ősi világába:

A régi angol-szász időben a *Witenagemote* állott a nemzet élén. Ez a furcsa nevű valami a bölcsek gyűlése volt. Ők intézték az ország kormányzását, ott hozták a törvényeket s a bölcsek gyűlése volt egyúttal az ország főtörvényszéke is. Ott választották a királyokat is. Dombtetőkön ülészttek a bölcsek nagy tölgyfák alatt. Ma is a legtöbb képviselőház mennyezete tölgyfa-burkolat, de hová tűnt el a bölcsesség? Mikor a vad és egyéniségére nézve impozáns méretű normán herceg: Hódító Vilmos leigázta az ősi demokratikus angol-szász Angliát, a bölcs polgárok gyűlése helyébe a nagy mágnások gyülekezete lépett: a Nagy Tanács, (Great Council), ahol az ország nagy mágnásai és a főpapok vitték a döntő szerepet, ahogy a régi angol-szász Witenagemoteban a nép öregjei. Anglia későbbi történetén azután vörösfonálként húzódott át a leigázott demokratikus angol-szász világ és az arisztokratikus normán hódítók közötti szívós belső vetélkedés. S Anglia naggyaválásának éppen egyik fő titka az, hogy egyik irány se tudott győzedelmeskedni, hanem századok hosszú küzdelmein át az arisztokratikus normán lélek és a demokratikus angol-szász lélek végül mindenkor *kiegyezett* egymással, s ebből *a tömérdek történeti kiegyezésből származik az a sok ellentmondás arisztokratikus és demokratikus szellem és intézmény között, amiről fentebb szóltam.* Ez a sok nagy történeti kiegyezés demokratikus és arisztokratikus világfelfogás között nyomja rá különleges bélyegét az egész országra és ennek keretében a törvényhozásra és a bíraskodásra is, s ennek folyománya az a mai helyzet is, hogy ugyanabban a palotában ülészttek a szélsőségesen demokratikus talajon választott alsóház, s a régi, örökletes elsőszülöttségi jogon alapuló mágnás felsőház, amely utóbbi egyúttal a legfőbb bírói felelősségi fórum is.

A Lordok Házán nincs egy vonalnyi modern vonás se. Nem ülnek ott mások, mint a magas arisztokrata családok elsőszülött tagjai és a hivatalos anglikán államegyház főpapjai. De hát hogy lehetséges az, kérdezheti bárki teljes joggal, — hogy ezek a hercegek, grófok és bárók — az ország Peerjei, — akik nem jogászok, az ország legfőbb felebbezési bírósága legyenek, hisz ott a modern üzleti világ révén, különösen sok komplikált tengeri jogi, kereskedelmi jogi és egyéb olyan természetű pernek kell megfordulnia, amikhez azok a mágnás urak talán nem is konyítanak. Hát bizony furcsa is a dolog messziről. De ha közel megyünk a kérdéshez, mindjárt megtudjuk, hogy a Lordok Háza már régóta nem mint testület bíraskodott, hanem mindig csak azok a Peerek vettek részt a perek eldöntésében, akik előzően magas jogi hivatalokat viseltek. De a modern követelményeknek ez az állapot nem felelhetett meg sokáig, s 1876-ban, az egész igazságügyi rendszer újjáalakításakor, olyanvalami reformot vittek keresztül, ami angolosabb mindennél, amit angolnak ismerünk. Egy ilyen reform során más ország lelkivilága szerint, tekintettel a modern idők kívánalmaira, a Lordok Házának bíraskodási jellegét egyszerűen megszüntették volna, felállítván helyébe valami egészen új, modern magas bíróságot. Ilyen valamit azonban Angliában még csak elképzelni se lehet, mert ennek az országnak egyik uralkodó jellemvonása, hogy ott soha semmiféle régi intézményt sem löknek félre, hanem a modern idők kívánalmaival mindenkor úgy egyeznek ki, hogy a régi intézményt a lehetőség legszélső határáig megőrzik, de ezt „kiegyezéses“ szellemben oly mértékben alakítják át, amennyire azt a gyakorlati szempontok megkívánják. Így történt az ebben az esetben is. Hogy a Lordok Házát, mint történeti jogon sokszáz év óta bíraskodó testületet megfosszák a bíraskodás jogától azért, mert a modern idők változtak, ilyes-

valamit nem kívánna egyetlen angol kispolgár se. Nem is ezt tették Angliában, hanem 1876-ban, törvényben kimondották, hogy a jövőben a király életfogytiglanra ki fog mindig nevezni a House of Lords tagjává négy olyan hírneves nagy jogászt, akár az ügyvédek, akár a bírák közül, akik azután a „Lordok Háza“ elnevezés alatt ugyanazon a fényes helyen és ugyanazon sokszázados tradíciók szerint végzik a legfelsőbb bíróság magas funkcióját. De miután a Lordok Házának csakis mágnás tagja lehet a főpapokon kívül s miután ezen az elven 1876-ban sem akart senki se változtatni, úgy oldották meg a nehéz kérdést, hogy ezeket a nagy jogászokat a király mindig bárói rangra emeli s így a hírneves jogászok, mint az *ország bárói ülnek ott* a fényes házban, azzal az eltéréssel, hogy báróságuk nem megy át utódaikra, hanem csak személyükre szól. Tehát a Lordok Háza 433 bárója között mindig vannak ilyen „*jogi bárók*“ is (Law Lord), akiknek számát 1913-ban négyről hatra emelték fel s ez a hat jogi báró bíraskodik legfelső fokon mint House of Lords.

De azért — és ez megint valami igen angolos dolog, — azt nem mondja ki semmiféle törvény, hogy a legfelsőbb bíraskodást csakis ez a hat Law Lord végezheti, hanem jog szerint igen is részt vehet a bíraskodásban bármelyik herceg, vagy gróf is, ha neki úgy tetszik, de ez még nem fordult elő soha, mert úgy tartja a szokásjog, hogy *nem lenne illendő dolog* olyan főrendnek résztvenni a bíraskodásban, aki ehhez nem ért, amikor a király jogi bárókat nevezett ki erre a feladatra. Ez az illendőségi szempont éppolyan erős Angliában, mint a legszigorúbb törvény ...

EGY ÚJ VILÁG

Az önfeláldozó feleség lényében lehetetlen nem látni a régi rabszolga idők valami visszamaradt vonását, mert hisz a szó legszorosabb értelmében neki magának semmiféle különös személyes életcélja nincs, hanem földi életét valósággal kiéli az ura szolgálatában. Csakhogy ezt az odaadó szolgálást mennyi nemes és emelkedett lelki tartalom szövi át meg át!

Az urának kiszolgálása, a háztartás gondjai, a gyerekek gondozása, a tiszta családi élet glóriájától övezve, mind-mind együtt egy-egy nemes erkölcsi egészképpen összpontosul abban a fogalomban, hogy „feleség.“ Az egyensúlyra talált újabbkori emberi kultúra másik fenségesen megható női típusa lett a „boldog menyasszony“, akinek a lelkében a férfi sorsához való teljes odakötöttség mindent domináló, s legtöbbször *öntudatlan* érzése a lelki vágyak finom csipkéjével van eltakarva. Bárminő oldalról nézzük is a kérdést, s bárminő korok hullámvásán át tekintjük is a nőt, mindig csak azt látjuk, ha más és más változatban is, hogy az allegorikus paradicsomi oldalbordából születés ősi természet-jogához híven, a nőnek fő ambíciója és életcélja mindig a férfi volt, ha ez az örök női életosztón az emberi kultúra vergődő fejlődése során a legellentéteesebb, tarka-barka módon nyilvánult is meg különböző korok más és más fel fogása szerint.

De itt most Londonban egy olyan csodálatos új világ tárult fel előttem, ami gyökeresen és mélységesen reácáfol mindarra, amit az eddigi összes változó kultúrák a nőnek a férfitől való függése irányában (felmutattak. Angliában az utolsó években egy olyan átalakulás ment végbe, amit nem tudok más képpen nevezni, mint csak úgy, hogy ez a *női nem függetlenségi törekvésének a győzelme, szemben a régi zsarnokkal: a férfival*. Ma már Angliában több százezerre tehető azoknak a leányoknak a száma, akik

igazán egy fityinget se törődnek a férfival, sőt női osztályöntudatuk győzelmes magaslatáról határozottan lenézik a férfiakat, mint egy alárendeltebb emberi fajta szánalmas megnyilvánulását.

Ezeknél a leányoknál, akik; tökéletesen kivívják saját női nemük számára a férfival szemben való teljes függetlenséget, természetesen elsősorban uralkodó a *kenyérkérdés*. Ezen a téren a nők újabban sokat ártottak a régi hatalmas zsarnoknak, sőt több irányban élet-exisztenciájukban támadták meg a férfiakat, elszedve előlük az életpályák egy nagy részét, mint győzelmes vetélytársak. De a győzelmes függetlenségi harc lényege mégsem a kenyérért való vetelkedésben, hanem sokkal jellegzetesebben egyéb erkölcsi tereken nyilvánul meg. Ezt a lényegét a legvilágosabban úgy tudom kifejezni, ha azt mondom, hogy a nők teljes függetlenségét kivívott néhány százezer főnyi leány tábor, magyarul mondva, *fütyül a férfira* s nemcsak, hogy egy fityinget se ad a házasságra, helyesebben mondva a szerelemre, de ezeket az azelőtt rettenetesen életbevágó fogalmakat egyenesen és tökéletesen kizárta életcéljai világából. A férfitől független leányoknak ez az öntudatos nagy tömege elsősorban természetesen önálló életpályát keres és talál, de nagyon sokan vannak közöttük olyanok, akik erre nem is szorulnak rá. Ezek a lányok a sexuális vágyak tökéletes kikapcsolásával főleg a *sportban* élik ki magukat. Ebbe teszik bele azt a szenvedélyt, amit egy szerintük elavult, alantasabb korban a férfi iránt éreztek a nők. De a sport mellett alaposan tanulnak és olvasnak is és fejlesztik a szellemüket, ami megadja nekik mindazt a lelki boldogságot, amit csak az igazi kultúra nyújthat az embernek.

A sport és lelki kultúra örömei mellett a férfi fogalma jelentőségére nézve teljesen háttérbe szorul náluk, sőt sportokban kifejlesztett testük és tanulás révén kiművelt szellemük lealacsonyítását jelentené

számukra a férfi. De ne tessék azt gondolni, hogy ez a női függetlenségi tábor csúnya leányokból toborzódik, a „savanyú a szőlő“ közmondás fonálán. Ha így lenne, akkor nem is írnék róla, mert akkor ez nem lenne *kultúrprobléma*, hanem csak képmutatással vegyes *kényszerűséget* jelentene, ami egyéneként megvan másfelé is. Sőt azt merem állítani, hogy túlnyomó részük szép leány, s mindegyiknek megvan a maga klubja. Tegnap egy régi kedves ismerősöm meghívott egy fényes nagy leány-klubba ebédre. Sokkal több szép leányt láttam ott, mint csúnyát, s valamennyin meglátszott, hogy főszenvédélyük a sport. De tömve volt a nagy könyvtár és a tágas olvasó is. Bemutattak egy igazán szép fiatal lánynak. Hoszszabb eszmecserébe bocsátkoztunk. A konzervatív párt egyik legnépszerűbb női szónoka, s fő ambíciója, hogy képviselő legyen, amit hamarosan el is fog érni s bizonyosan lesz belőle még miniszter is. Elmondta, hogy tökéletesen boldog, mert teljesen kielégíti a politika, a sport és a szellemi kultúra. Háromszor megkérték már a kezét, de mindig fölényesen kinevette a kérőit.

— Ugyan mit csinálnék ön egy férjjel, — mondta nekem nevetve, — hisz csak utániban lenne a pályámon (he would be a nuisance.) Természetesen ez az új női fajta, amelyik a szexualitástól teljesen függetlenítette magát, csak a hidegvérű északi népnél fejlődhetik ki, ahol nincs semmi olyan vérbeli és temperamentumbeli akadály, ami délen és keleten csúffá tenné ezt a függetlenségi irányzatot. Ennek a nagy modern leány tábornak azonban nemcsak az a jellegzetes vonása, hogy őszintén és egyszerűen mellékes számukra a férfi, de még érdekesebb az a hihetetlen *góg* és osztályöntudatosság, ami a férfinemmel szemben kifejlődött náluk. Egész este alig hallottam másról beszélni, mint arról, hogy hol, mikor és hogyan győzték le a nők a férfiakat. Megtudtam, hogy a legnépszerűbb hősnő közöttük Mise Amy Johnson. Csak

26 éves s Ausztráliába repülésével agyonvágta az összes eddigi férfisikereket. Gépírónő. Szerzett egy használt repülőgépet. Minden reggel ötkor felkelt s repülés után elment a hivatalba írógépelni s már egyévi gyakorlat után lefőzte az összes férfirepülőket, őérte rajong most minden nő, node nemcsak a nők. Ma délután végignézttem leszállását és bevonulását Londonba. Így még királynőket se fogadnak, s szerdán Esmond Harmsworth ünnepi lunchon 10.000 fontot ad a repülő hősnők a Daily Mail részéről s ebben a percben olvasom, hogy viharosan ünnepelték őt Pesten is. Bedford hercegnő 63 éves, s Délafrikába repülésével vágta le a férfiakat. A legutóbbi híres háromszög repülésénél 94 férfi jelentkezett és 4 nő s Miss Winifred Brown vitte el a pálmát a 94 férfi elől. A stratfordi 30.000 személyre szóló Shakespeare színház első pályadíját Miss Violet Cordery nyerte el. De ez mind semmi a női nem legutóbbi hihetetlen sikeréhez, — mondták a női klub tagjai — a legutóbbi birodalmi céllövő versenyben Miss Marjery Foster vitte el a királyi serleget (King's Oup.) Ez a céllövő verseny itt elsőrendű nagy nemzeti ünnep, ahol a király közreműködésével egészen különös ceremóniákkal dicsőítik a győztest, mint legnagyobb nemzeti hőst, s most ez a független női tábor gögös örömujjongásban él azért, mert egyéb sportágak után még a lövészi sportban is legyőzte a nő a férfit... Hallottam ott, a férfiyaktól független leányok klubjában még egy egész csomó kimagasló női sikert minden téren, szemben az alantasabb értékű férfinemmel, de később már zúgott tőlük a fejem s a többi sikert már nem tudtam megjegyezni...

Vendéglátó kedves ismerősömmel is nagyon megtárgyaltuk ott a leány-klubban a nők függetlenségi harcának a tökéletes sikerét, ő is szép leány. Kiváló szónok, rengeteg nagy műveltséget szerzett és már többször férjhez mehetett volna. Vallattam, faggattam, hogy úgy titokban nem vágyódik-e szerelem

után? Nem! Ez a fogalom számára közömbös valami. De aztán keresztkérdések alá fogtam s kértem, hogy mondja meg őszintén, hogy legalább álmában nem gondolt-e még soha szerelemre“? A merész kérdés meglepte. Szép, nagy kék szeméből valami melegség-féle sugárzott ki s így válaszolt:

— Szerelemre, férfire sohase gondoltam még álmomban se, de azt beismerem, hogy már kétszer álmodtam azt, hogy *gyerekem* lett, s ha valaha mégis férjhez mennék, ezt csak azért tenném meg, hogy *gyerekem* lehessen ...

Tehát mégis van egy pont a nagy mindenségben. ahol az ősi természetjog diadalmaskodik a női függetlenségi harc gögös bajnoka felett.

ANGOL KÜLÖNLEGESSÉGEK

Itt nyújtok egy kis ízelítőt egynéhány angliai ellentmondásról, fikcióról és angol különlegességről, de csak egészen telegram stílusban.

#

Anglia a tökéletes *sajtószabadság* hazája, semmiféle sajtócenzúrának nincs itt nyoma se, a kormány hatalma is a sajtóval szemben úgyszólván semmi, abba csak a bíróság szólhat bele az esküdtekkel. A gondolat- és szólásszabadság is csaknem korlátlan, ellenben... a színdarabokat kivétel nélkül és korlátlan joggal cenzúrázza ma is ... Ki? ... *A királyi főudvarmesteri hivatal* úgy, mint ezelőtt 400 évvel, s a munkáskormány demokratikus irányzatának eszébe se jut, hogy a demokratikus polgári jogrendszer szent nevében azon a nekünk szinte hihetetlen középkori állapoton változtatni akarjon, hogy a szabad Angliában csak olyan színdarabot szabad előadni, amelynek az előadását a mindenható Parliamennel

szemben felelőtlen királyi főudvarmesteri hivatal, korlátlan cenzúra jogával kapcsolatban rendeletileg engedélyezi...

*

Angliában még ma is teljes középkori voltában virágzik az ősiség. A főnemesek földeit semmiféle formulával semmi szín alatt se lehet eladni. Ez a teljes megkötöttség sokkal merevebb és korlátlanabb, mint az a megkötöttség, amit nálunk a hitbizomány jelent, mert az utóbbit el lehet adni a várományosok és a hitbizományi hatóság engedélyével, de Angliában erre nincs semmiféle mód, mert az illető birtoknak mindig az illető mágnáscsalád öröktulajdonában kell maradnia... ellenben... s most jön a fikció... ki lehet adni a birtokot bérbé... vagy 99 évre, vagy 999 évre is. A főnemes család tehát nem vételárat kap, hanem lényegileg, örökbért, amit azonban a bank készséggel előre leszámítol tőkében. A nagy modern Londonnak a Cityn kívül eső része legalább egyharmadrészben ma is a nagy mágnáscsaládok magántulajdonán épült s minden más csak 99 évig azé, aki építi, azután a ház visszaszáll az illető mágnáscsalád birtokába s ez alatt a 99 év alatt a ház birtokosa bért fizet a házhely után. Így London egy-egy egész modern városrésze ma is nagybirtokos mágnáscsaládok magántulajdona 200—600 házzal és tömérdek bérral.

*

Az ősiségi rendszer, mint rendszer eme fennmaradásával egyáltalán nem törődik itt a demokrácia, ellenben ugyanakkor az újabb törvényhozás olyan óriási adókat és olyan magas örökösödési illetéket rakott a nagybirtokra, hogy egyik nagy mágnáscsalád a másik után kénytelen kastélyát, ősi birtokát ... eladni?... oh nem, azt nem lehet, ezt tiltja az ősiségi jogrendszer... de... s itt a fikció... bérbé adja 999 évre az új gazdagoknak... Demokratikus

rendszerrel, egyenlőségi dogmatikával itt a kutya se törődik, hanem mindennek csak a gyakorlati oldalát nézik, még a szélső szocialisták is.

A képviselőházba szélsőséges demokrácia küldi a képviselőket, ellenben századok tradícióihoz híven nem is érintették a felsőház mágnás-törvényhozói és főpapi jellegét... ellenben!... hatáskörét gúzsba kötötték az alsóház (House of Commons) javára.

•

Jogelv az itt, hogy mindenki minden ipart és kereskedelmi foglalkozást szabadon űzhet. Szigorú jogelv az is, hogy a koldulás tilos. De miután mégis van sok olyan szerencsétlen, aki éhenhalna, ha nem volna szabad koldulnia, mit tesznek a koldusok? Ketten összeállnak, szereznek valami rozoga verklit s egyik verklizik az utcán, mert hisz minden ipar gyakorlása szabad, a másik pedig a járó-kelők elé tártja a kalapját, legtöbbször egészen tolakodó módon, de azért szigorúan áll az az elv, hogy tilos a koldulás. Ha egyébre nem telük, a koldus vesz néhány skatulya gyufát, azt ráteszi egy tálcára s kiáll az utca sarkára gyufát árulni. Mindenki tudja, hogy voltaképpen nem gyufát árul, hanem koldul, s tudja a rendőr is, nem is vesz tőle gyufát senki, hanem odadobnak a jószívűek egy-egy félpennyt a tálcájára, de azért az az elv formailag meg van mentve, hogy tilos a koldulás. Megmentik azzal a fikcióval, hogy az nem koldus, hanem utcai árus.

•

Angliában lehetetlen a válás más okból mint csak házasságtörés okából. Ez így volt a középkorban és így van ma is. De azért természetesen ezer számra van évenként úgynevezett *megegyezéses válás*, amikor mindkét fél belátja, hogy házasságuk nem sike-

rült, s legjobb lesz közös megegyezéssel elválniok. De miután nem lehet más okból elválni, mint csak valamelyik fél által elkövetett házasságtörés okából, minden jól fésült angol gentleman-férj erkölcsi kötelessége az, hogy miután feleségével megegyezett a békés válásban, *magára veszi a házasságtörés formai vétkét*. Ez úgy történik, hogy bérel egy olyan jóképű nőt, akinek az ilyen válási segédkezés rendes polgári foglalkozása, s azzal elutazik weekendre valami fürdő, helyre, rendszerint Brightonba. Ott álnév alatt közös hálószobába megy a fölbérelt nővel s kis idő után csenget a szobaleánynak. Az bejön a szobába, ott találja őket nagyon intim körülmények között, s a becsengetett szobaleány tanúskodására elválasztja a bíróság a válásban előzőleg megegyezett házasfeleket, természetesen a magát gavallérosan feláldozó férj házasságtörési vétkét hozva fel indokul. Mindenki tudja, hogy az egész csak komédia, s a férj a szobaleány távozása után valószínűleg maga is mindjárt visszament Londonba, tudja ezt a bíró is, de azért meg van mentve az elv, hogy a válás lehetetlen más okból, csak házasságtörés okából, s az erkölcs nevében megköveznék azt, aki azzal állna elő, hogy a házasfeleknek engedjék meg a megegyezéses válás. Otthon nálunk ugyanezt a fikciós procedúrát úgynevezett hűtlen elhagyás képében csinálják.

Angliában ma is érintetlenül áll az a rettenetes szigorú középkori elv, hogy az öngyilkosokat csak a temető árkába szabad eltemetni s nem mehetnek megszentelt földbe. Persze sok öngyilkosság történik, de azért ma már valamennyi öngyilkost rendszeren eltemetik megszentelt földbe, s gyakorlatban szó sincs a temető árkáról. Hogyan történik a szigorú középkori elv és a modern engedékenység áthidalása? Úgy, hogy minden természetellenes halálesetet megvizsgál a halottkém-bíró (Coroner) 12 esküdttel. Az esküdtek ter-

mészetesen irtóznak attól, hogy a szerencsétlen öngyilkost csak a temető árkába temessék s így a verdikt kivétel nélkül mindig úgy szól, hogy az öngyilkosság „*pillanatnyi elmezavarban*“ követtetett el, tehát az öngyilkos erkölcsileg nem volt vétkes. Még akkor is így szól a verdikt, ha az öngyilkos írást hagy hátra, amelyben közli, hogy megválízik az élettől. De azért az angolok a világért se változtatnák meg azt a régi törvényt, hogy az öngyilkost csak a tenieto árkába szabad eltemetni.

*

A konzervatív párt egy előkelő fiatal leányszónoka beszédet tartott egy vidéki városban, még pedig az itteni szokás szerint vacsora után éjjel. A kommunisták állandóan és igen kellemetlen módon zavarták a gyűlést s a rendőrnek nincs joga itt beleavatkozni az ilyen gyűlészavarásba, ha az csak szóval történik és nem tettlegességgel. Az egész konzervatív gyűlés a fiatal női szónok és a kommunisták között való kellemetlen, sőt kínos szóharc jegyében folyt le. A gyűlés után a fiatal előkelő úrileány kiment az utcára s egyik külső városrész felé igyekezett, ahol rokonai laktak. Ezt meglátta a két legvéresebb kommunista közbekiabáló, s illedelmesen köszönve, felajánlották, hogy elkísérik, mert — mint mondták, — előkelő úrileány nem mehet egyedül abban a sötét utcában. A ház elé érve, udvariasan elköszöntek.

*

Bármilyen hihetetlenül hangzik is, mégis úgy van, hogy Angliában a nyilvános telekkönyv intézménye ismeretlen. Van ugyan minden birtoknak egy okmánya, amelyben le van írva a birtok, de ez a birtokosnál van, ahhoz, másnak semmi köze és füttyülnek a szabad birtokforgalom eszméjére. A birtok megterhelése úgy történik, hogy a tulajdonos elzálogosítja a birtok okmányát (Title)... Ellenben az egész

országban bárhol készülő végrendeletet kinyomtat az állam s mindezeket nagy kötetbe gyűjtik a Somerset Houseban, rendes mutatóval s mindenki elolvashatja egy shillingért bárkinek 25 év előtt készült végrendeletét is egész terjedelemben.

A mi kontinentális társadalmi felfogásaink szerint előkelő körökben magánember magánembernek, ha csak nem rokon, bajosan adhat pénzt ajándékba. Adhat cigarettatárcától fölfelé emléktárgyat, de pénzt bajosan. Ilyen szabály Angliában nincs. A napokban hallottam egy esetet: Egy előkelő fiatalleánynak meghalt az atyja. Egyik gazdag barátnője szónélkül küldött neki 15.000 pengős csekket az atyja betegségének a költségeire s ezzel bizony boldoggá tette a fiatal leányt. Angliában jó társadalmi állású egyénnek nem szégyen pénzt elfogadni tisztelőjétől s rendes szokás, hogy a gazdag pénzajándékkal lepi meg szegénysorsú barátját. Nálunk az ilyen pénzajándékot szégyen lenne elfogadni, bármekkora bajból mentene is ki valakit, ellenben valakit megpumpolni már nem szégyen s az adófizetők pénzéből uraskodni se szégyen. Angliában mindez megfordítva van...

VIZITELÉS ANGLIÁBAN

Angliában a polgári középosztály tagjai, akár hivatalba járók, akár szabad pályákon működők, minden nap, egészen rövid megszakítással reggel 10-től délután 5 óráig dolgoznak, ami átlagban napi hót órai munkát jelent s ez a hétórás napi hivatalos idő bizony hosszabb, mint az, ami a kontinensen szokásos. A bírósági tárgyalások is 10-től 5-ig tartanak. Be ennek a hosszabb angol hivatali időnek van azután egy egészen angol sajátosságú ellensúlya is

és ez az, hogy náluk nemcsak a vasárnap szabad, de voltaképen szabadnap a szombat is. Szombaton délben 12 órakor megszűnik a munka minden hivatalban és irodában, sőt — ahogy sokszor tapasztaltam — legtöbben be sem mennek arra a két munkórásra a hivatalba, hanem csak inspekciósszerűen azok tartózkodnak ott, akiknek halaszthatatlan fontos teendőjük van szombat délelőtt is. A közönség szombaton nem keresi fel a hivatalokat, ügyvédek, mérnökök, üzletemberek egyáltalán nem mennek be az irodába, rendszerint messzefekvő kertes házaikból. Az a fogalom Angliában ismeretlen, hogy egy ügyvédnek, mérnöknek, üzletembernek egy helyen legyen az irodája és a magánlakása. Szombaton délben becsukják az üzleteket is. Vagyis Angliában az a helyzet, hogy az öt napon át tartó hét órás hivatali idő ellenében minden angol polgárembernek tulajdonképpen két szabadnapja van a héten. Ez a rendszer összefügg az angolok óriási sportszeretetével és kirándulási szenvedélyével s ez a két nemzeti vonás annak a forrása, hogy az angol a többi napokon inkább hivataloskodik egy-két órával hosszabban, viszont van két összefüggő szabad napja minden héten, s ezt a rendszert a világért se cserélnék fel a mi munkaidőnkkel, habár összeadva a hét minden napját, az végeredményben rövidebb is, mint az övék. Ha az ember Londonban az omnibusz tetején végig kocsizik a városon szombat délelőtt, láthatja, hogy száz meg száz tennisz-, golf-, futball- és cricketpályán már hatalmas sportélet folyik, ami eltart vasárnap estig, s ha utunk pályaudvar mellett visel, láthatjuk, hogy már szombat délelőtt százezerszámra röpitik ki a vonatok a polgárságot a vidékre. Viszont megesett velem az, hogy vasárnap reggel egyedül ültem százak számára berendezett messzejáratú földalatti vasútban, mert aki ki akart szaladni a vidékre, az már elment szombaton. Vasárnap nem jelennek meg az újságok sem, helyesebben

mondva, csak az olyan fajtájú lapok, amilyenek nálunk hétfőn reggel szoktak megjelenni.

Az angolok egész életrendje, étkezési és munka-beosztása okosabb, mint a mienk. Előnyösebb a munka szempontjából, de jobb az egészség és kellemesség szempontjából is. Hiszem, hogy úgy tért fog hódítani az angol életmód, mint ahogy az utóbbi években már hatalmas hódítást csinált nálunk az angol társadalmi élet egyik legsajátságosabb fogalma: a weekend.

*

De aki az angol társadalmi életben nem járatos, az méltán kérdezheti, hogy az ilyen életmód mellett hogyan élhetnek az angolok egyúttal társasági életet is? Ha este hat óra felé térnek haza a hivatalból, irodából, üzletből s azután még újra megfürödnek és az ebédhez felöltöznek, szombaton és vasárnap pedig sportolnak, vagy vidékre mennek, akkor vajjon *mikor vizitálnak* egymásnál, illetve mikor fogadják a társasági jellegű vizitációkat? Erre a kérdésre a felelet az, hogy az angolok a társasági vizitációkat gyakorlati észjárás szerint *szorosán összekötik az étkezésekkel*, vagyis a vizitációk gondját és örömét a nap azon óráiban bonyolítják le, amikor úgy se végezhetnek más komolyabb dolgot. Eltekintve ráérő intim ismerősök — főleg úrinők — délutáni teaidőben egymással való vizitációjától, olyan emberek, akiknek hivataluk, foglalkozásuk, vagy egyéb kenyérkeresetük van, legyenek grófok, magas méltóságú hivatali egyének, vagy egyszerű polgárok, a vizitációknak nálunk szokásos fogalmát, egyáltalán nem ismerik. Ellenben csak némileg is jobbmódú családnál az az uralkodó szokás, hogy az esteli ebédre majdnem minden napra akad vendég, avagy ők vendégek valahol. Ugyanezt lehet elmondani a lunchre is, olyanokat illetőleg, akiknek nincs hivataluk, vagy üzletük, viszont olyanok, akik nap-

pal nem járnak haza, azok klubjaikba vagy valami jófajta vendéglőbe szokták meghívni a vendéget rövid lunchre, amennyiben az illetőt nem az esteli családi dinerre akarják vendégül látni. *Vagyis a társasági értelemben vett vizitelésre Angliában az a főszabály, hogy az mindig össze van kötve valamelyik napi étkezéssel.* A vendég ugyanazt kapja az esteli ebédre, amit a háziak ennének vendég nélkül is. Évekkel ezelőtt, kezdetleges angol koromban, valósággal megdöbbenett egy-egy nagyon előkelő háznál kapott dinner egyszerűsége, s ősmagyar lelkesülettel eleinte az volt az érzésem, hogy azért a szerény kosztért nem volt érdemes frakkot felhúzni fehér mellénnyel. Később megtanultam, hogy az evés társaságban nem öncél az angoloknál, s arra, mint élvezetre kevés súlyt helyeznek. *A dinner lényegileg csak kerete a társasági vizitelésnek.*

Ebből a vizitelési rendszerből önként folyik az az alapvető társasági főszabály, ami az angol ember életének kimagasló jellemvonása, hogy *Angliában senki se vizitelhet embertársánál* — teaidőben való intim betoppanástól eltekintve — *előzetes meghívás nélkül.* Ha angol lennék, vendég csakis úgy és akkor jöhetne hozzám, amikor én akarom, viszont, ha szeretnék valakit meglátogatni Angliában, úgy elküldök, vagy leadok nála egy kártyát és várom, hogy meghívjon lunchre, teára, vagy dinerre, saját életbeosztása és egyéni gusztusa szerint, ami — ha fogadni akar — rendszeren már másnap, vagy rövidesen bekövetkezik. Az, hogy valaki egyszerűen becsöngessen egy lakásba és a szobaleány jelentse, hogy vendégek jöttek, Angliában elképzelhetetlen.

NAGY ERÉNY A PONTOSSÁG

Azok között az angol társadalmi szokások, sőt merném mondani, társadalmi törvények között, amelyeket mi is bátran megszívlelhetnénk itthon, a leg-

fontosabb a szinte végletekig vitt *pontosság* (punctuality). A mi hazai állapotaink viszont a pontos megjelenést illetőleg igazán tűrhetetlenek s amióta annyit jártam Angliában, azóta a pesti utcákon vorschriftosan tornázó derék rendőreink szemlélése mellett leginkább idegessé tesz a nálunk dívó rettenetes pontatlanság. Ha vacsorára meghívják, otthon szép hazánkban is, ha törik, ha szakad, mindenhová percre szóló pontossággal akarok megérkezni, mert ezt a nagy törvényt úgy belém plántálták az angolok, hogy itthon se tudok tőle szabadulni. Ebből az angollal súlyosbított kuruc magyar természetből már sok baj származott. Múltkoriban is meghívtak vacsorára, kedves úri házhoz 8 órára. Szigorú angol társadalmi törvény szerint három perccel nyolc óra előtt megnyomtam a csengőt az illető úri lakás ajtajánál. Semmi válasz. Sötét előszoba, mélységes csend. Közel s távolban semmi fény, semmi hang. Csöngöttek újra, s hallom, amint a csengő némán és fájdalmasan berreg a sötét és üres előszobában. Elvégre nem vagyok szemetes, — gondolám — hogy az életemet csengetéssel töltsen el s visszafordultam.

A lépcsőn talákoztam a háziasszonnyal, aki még csak akkor jött haza. A következő párbeszéd folyt le köztünk:

—Az Istenért, csak nem megy el?

—Oh nem, csak sétálni megyek, hogy jobb étvágyam legyen!

—Jaj, persze, elfelejtettem, hogy maga angol, meg kellett volna írnom, hogy mi a nyolc órát csak azért írtuk a meghívóba, hogy így talán megjönnek a vendégek kilencre és a szakácsnőnek is kilencre mondtam a vacsorát.

—Tehát visszajön, úgy-e?

—Egészen biztosan.

Kilenckor újra becsöngettem. Ekkor már fényesen kivilágított előszobában, fehérfőkötős, fehérkötényes szobalány fogadott libériás inassal körözve.

Már ott lógott néhány kabát is. Végre egynegyed tízkor hallottam, amint a háziak összesúgtak, hogy N. N. úrra — előkelő író — nem várnak tovább s éppen leültünk az asztalhoz, mikor N. N. úr is megérkezett, közönyös félmosollyal, elnézést kérve, hogy „kicsit“ elkésett. Ezt ő „kicsinek“ nevezi, morgogtam magamban, mert pont féltíz volt, vagyis a meghívóban jelzett időnél éppen másfél órával több, amikor megjelent előttem a párolgó húsleves csészében.

•

Ellenben évekkel ezelőtt, még kezdő angol kóromban, egy londoni úriháznál nyolc perc késéssel érkeztem dinnerre. Már lent az inas azzal fogadott, hogy siessek, mert mindjárt asztalhoz ül a társaság, s közben jól fegyelmezett angol lakáj-arcából úgy tekintett rám, mintha legalább is gyilkosságon kapott volna. Amikor az Angliában dívó, szűk, szőnyeges lépcsőn rohanva felértem az első emeletre s a kitáruló ajtónál elkiáltotta a másik inas, hogy „His Excellency Miszter de Nadzsi“, láttam és hallottam, hogy jóleső moraj futott végig a szalonban (drawing room) összegyűlt és már csak én rám várakozó fényes társaságon s a kedves háziasszony a szokásos „how do you do“ után ezeket mondta: „már féltem, hogy hirtelen megbetegedett!“

Ez az eset még 1924-ben történt. Azóta a kínos pillanat óta, amiért halálos holtig szégyenleni fogom magamat, olyan ok nem lehet, ami azt idézhesse elő, hogy ne pontosan három perccel a meghívási idő előtt csöngessem az angol otthonok kis kapuján.

TÁRSASÁGI RABBILINCSEK

Sok olyan társadalmi szokást ismertem meg Angliában, amelyeket szerény megítélésem szerint bizony mi is megszívlelnénk idehaza.

A legelső helyre teszem a *bemutakozások* (körül uralkodó hazai szokásokat és a társasági életben nálunk valósággal dühöngő *kézfogási mániát*. Nagyon szeretetni a magányt, különösen a mi isteni budai hegyeinkben és erdőinkben, de ugyanannyira szeretem a társaságot is. Az elmúlt télen sokat jártam még úgynevezett zsúrokra is. Természetesen mint angol pontosságú ember, mindig az elsők között érkeztem, s kiválasztva a leginkább kedvemre való úri hölgyet, le szoktam telepedni melléje jóízű beszélgetésre.

De hamarosan be kellett látnom, hogy ilyesmiről nálunk szó se lehet. Mert egyenként érkezni kezdtek a többi vendégek. Hogy egy-egy új vendég érkezésénél minden alkalommal fel kell állnom a teáscsésze mellől, az bizony nagyon kellemetlen, különösen, ha éppen akkor kell fogadni a bemutatkozást és a szívélyes kézsorítást, amikor az ember egy félig átharapott sonkászsemlyét szorongat jobbában s azt hirtelen át kell tennie a balkezébe. Azután jött a harmadik, tizedik, ötvenedik, nyolcvanadik vendég. Amikor egy-egy új hölgyvendég érkezik, akkor az összes, már jelenlévő uraik mind szépen illedelmesen felállanak, de fel kell állni kézfogás közben, — ha csak immel-ámmal is, — minden érkező férfi számára is, ha bemutatkozás is következik a kötelező kézfogás kapcsán. Minden egyes belépő férfi körüljár, s lelkiismeretesen lekezel mindenkivel, természetesen kezét csokolván a férjes dámáknak. Az értelmetlen tömegbemutakozások és kézfogástömegek zavaros összevisszaságában arról természetesen szó se lehet, hogy az ember nyugodtan teázzék, pedig teára hívták. A jó sandvichek élvezésével is csínyján kell bánni, hisz minden percben ki van az ember annak téve, hogy az érkező új vendég számára el kell rebegnie a nevét, s ez a művelet néha annyira incompatibilis a pástétomos zsemlye rágásával, mint sok igazgatósági állás a képviselőséggel. Fél hattól hétig dühöng ke-

resztül-kasul a jobb sorsra méltó társaságban a kötelező bemutatkozási és kézfogási láz.

Mi nevetünk a vad indiánok társadalmi szokásain, de nem jövünk reá arra, hogy ez a kötelező kézfogási dübögés és ez a mániákus bemutatkozási zagyvalék, barbár, szörnyű szokás.

*

Az angolok ezen már régen túl vannak. Az érkező vendég nevét ott elkiáltja az ajtóban az inas vagy a szobalány. Ezzel mindenki be van mutatva, kötelező kézfogás nincs, kivéve a vendéget fogadó háziakkal. Mindenki zavartalan kedvességben beszélgethet a szomszédjával, térd- és csuklógyakorlatok nélkül. Ez a rendszer egyszerű polgári családoknál is kivétel nélkül így van, nem csak nagyúri helyeken. Ha a háziak súlyt helyeznek reá, hogy valakivel, vagy valakikkel közelebből megismertessenek, úgy odavezetnek az illetőkhöz s ilyenkor természetesen van egyéni kézfogás. Kezdek beszélgetni bárkivel, mert egy csapásra bemutatnak mindenkinek, amikor a belépéskor elkiáltották a nevemet s Angliában abban nincs semmi etikett-ellenesség, ha valakitől akivel alaposabban beszélgetni szeretnék, megkérdezem, hogy kicsoda?

Mindez a praktikus beosztás és szokás együtt a társasági érintkezést őszintébbé és könnyébbé teszi.

Ugyanúgy járnak el ebédek, estélyek alkalmával is, s Londonban rögtön bevinnének, mint gyengeelméjűt a legközelebbi szanatóriumba, ha belépven a szalonban egybegyűlt nagy társaságba, egyszerre csak elkezdeném végig járni mind az összes 60—80 jelenlévőt, hogy mindenkinek bemutatkozzam, akit nem ismerek s mindenkivel kezemet fogjak. Az egész társaságnak ilyen felesleges zaklatását és a zavartalan beszélgetés és teázás ilyen brutális tömeg-meg-

zavarását Angliában az egyéni szabadság és -a kellemes társasági érintkezés ellen való támadásnak minősítenék.

RENDŐR ÉS POLGÁR

A mi jogrendszerünkben, ha a polgár teljesen biztos tudomást szerez is arról, hogy valaki súlyos büntettet követett el, ő maga az állam törvénye szerint nem bűnös ha arról az elkövetett bűncselekményről egyszerűen nem szól a hatóságnak, vagyis a mi jogrendszerünk szerint a polgár jogosult arra, hogy egyszerűen a fülét se billegesse, ha valami bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerez. Miután a dolog nem tartozik rá, joga van ahhoz, hogy egyszerűen nem elegyedik bele a kérdésbe, vagyis nem törődik vele mindaddig, amíg esetleg tanúképpen meg nem idézik. Más szóval, a mi jogrendszerünk nem ismeri azt a jogszabályt, hogy a polgár feljelenteni tartozzék a hatóságnak olyan bűncselekményt, amelynek befejezett elkövetéséről valahogyan tudomást szerzett.

Egészen mást rendel az angol jog. Az angol büntetőjog szerint bűncselekményt követ el az a polgár, aki tudomást szerzett arról, hogy valaki büntettet követett el s észleletét nem hozza a hatóság tudomására, ha egyébként nincs is semmi köze az üggyhez. Ezt a mulasztásos bűncselekményt az angol „Mispri-son of felony“-nak nevezi s aki ebben a negatív bűncselekményben bűnösnek találtatik, azt az angol bíró súlyos fogsággal sújthatja.

Ennél gyakorlatilag sokkal fontosabb az a kérdés, hogy jogi szempontból minő magatartást tartozik tanúsítani az ártatlan polgár, ha azt látja, hogy valaki súlyos bűncselekményt *készül elkövetni*, más szóval, mi a polgár kötelessége készülő büntettekkel szemben? A magyar jog szerint ha éjjel az utcán

menve azt látom, hogy egy gonosztevő késsel ront neki polgártársamnak, vagy akár egy rendőrnek, nincs olyan jogszabály, amely arra kötelezne, hogy a büntettet meggátolni segítsek, sőt arra se vagyok kötelezve, hogy lármát csapjak, rendőrért kiáltsak, s az se kötelességem, hogy a bűnöst letartóztassam, ha tudom. Erkölcstelen bizonyára komisz dolgot cselekszik az, aki ilyen esetben saját kényelmét elébe helyezi embertársa élete védelmének, de a jogrendszer szempontjából ez a gyáva bele nem elegendési magatartás nem bűncselekmény, vagyis az illető túlkényelmes polgár az ő túlkényelmes és önző magatartásáért jogilag nem vonható felelősségre.

Vagy ha például valaki éjjel az ablakán kinézve azt látja, hogy betörők fessegetik a szomszédház kapuját, a magyar jog szerint joga van ahhoz, hogy még csak ne is telefonáljon a rendőrségre, joga van meg se mukkanni s ezért a gyalázatos viselkedéséért a magyar jog szerint nem lehet felelősségre vonni, mert komisz magatartása a jogrendszer szerint *nem* képez bűncselekményt. Jogunk szerint kivétel az, ha valaki nem jelenti fel a készülő felségsértést, mert ezt a mulasztást bünteti a magyar büntető törvénykönyv is, de egyéb készülő bűncselekmények irányában ilyen feljelentési kötelezettséget nem ismer a mi jogunk.

Egészen másképpen szól az angol *jog*. Eszerint az imént vázolt viselkedések ott nemcsak erkölcsi megítélés alá esnek, hanem önmagukban véve egyúttal bűncselekményt is alkotnak, vagyis Angliában az, aki bármiféle készülő büntetssel szemben az imént megrajzolt kényelmességgel viseltetik, ezért a magatartásáért, ha azt rábizonyítják, súlyos fogházbüntetést kap.

A bűncselekményeket meggátolni tartozó állampolgári kötelezettség jogi kikényszerítése irányában az angol jog olyan messze megy, hogy ha valakinek nyilvánvalóan lopott dolgot kínálnak s erről nem tesz

azonnal jelentést a hatóságnak, már ez a mulasztásos magatartása önmagában véve bűncselekményt képez. A magyar jogrendszer szerint lehet valaki orgazda, vagy elkövethet bűnpártolást, ha elfogadja a lopott dolgot, ellenben, ha az illetőt egyszerűen elkergetem s nem jelentem fel, a magyar jog szerint nem vagyok felelősségre vonható.

Ha valakit felszólít arra a rendőr, hogy segítsen neki elfogni egy büntettest és az illető felszólított egyén nem áll kötélnek, hanem vállvonogatással egyszerűen tovább áll, a magyar jog szerint nem követett el bűncselekményt.

Ellenben az angol jogrendszer szerint ez a kényelmes magatartás önmagában véve bűncselekményt alkot; az angol jogi felfogás szerint a polgár tartozik segíteni a rendőrnek a bűnös egyén elfogatásában, mert ha nem teszi, ezzel a negatív magatartásával maga is bűnbe esik. Ezt a jogelvet már 1841-ben kimondta az angol bíróság egy Mr. Brown nevű kocsis terhére, pedig az jogosan látszott védekezni azzal, hogy nem hagyhatta ott négy lovát a kocsival s csak ezért nem segített a rendőrnek a bűnös elfogásában. Az angol bíró szerint ennél a magánérdeknél fontosabb volt az a kötelessége, hogy segítsen a rendőrnek.

A magyar büntetőtörvénykönyvet tudós alkotója az akkor már készen talált európai és főleg olasz büntetőjogokból szedte össze s így azok, amiket fentebb a magyar jogról elmondtam, állanak a többi kontinentális büntetőjogokra is. Egyedül az angol jog az, amelyik idegen bűntevők irányában a polgárra — mint fentebb láttuk, — súlyos kötelezettségeket ró, annyira, hogy Angliában minden egyes polgár is, úgyszólván egy-egy fiókrendőr. Miért van ez így? Azért, mert a világ összes népfajtái között — talán az egy japánt kivéve — az angolban a legerősebb a közérdekű társadalmi szolidaritás gondolata s ebben van ennek a népnek óriási ereje. Régi mondás sze-

rint az angol egyedül senki, de három angol együtt a birodalom (Empire).

Ami különlegesen az elkövetett bűncselekményeik fölfedésének és a rendőr támogatásának a kérdését illeti, ebbe nálunk lelkileg még belejátszik az a körülmény is, hogy a mi fajunkba 400 éven át beidegződött az az érzület, hogy a rendőr idegen hatalmi érdeket szolgál, szemben a nemzettel, s aki a régi világban valaminő bűncselekményt felfedett a hatóság előtt, azt a közönség „spiclinek“ bélyegezte. Az ilyen régi érzület nehezen száll ki egy fajból. Miután — ha koldusmódra is — elértük nemzeti függetlenségünket, most már le kell vetkeznünk a régi érzületi tradíciót & erélyesen bele kell vinnünk a közönség lelki-világába azt a gondolatot, hogy a bűnök meggátlása és megtorlása terén a polgár testvére a rendőrnek s ennél a viszonynál fogva kötelessége is a rendőrt támogatni nehéz munkájában, kényelmes, semleges magatartás helyett.

AZ ANGOL PARLAMENT ÉS TRIANON

Bizakodó, örömteli érzéssel olvassa azt a hírt minden jó magyar, hogy az angol képviselőházban már nyolcvankilencre emelkedett azoknak a képviselőknek a száma, akik parlamenti csoportba tömörülve azt tűzték ki célul maguk elé, hogy alaposan és szakszerűen foglalkoznak a rettenetes trianoni szerződés ügyével és azzal kapcsolatban Magyarország sorsával.

Fontos, hogy mi itthon tisztában legyünk ennek az angol parlamenti csoportnak a valódi jellegével, mert hisz nemcsak a magyar társadalomra hárul most már az a feladat, hogy a megalakult csoportot minél gazdagabb anyaggal lássa el, hanem ez most már kötelessége lesz a kormánynak és a diplomáciának, valamint a magyar törvényhozásnak is.

Hallottam már olyan hangot is, hogy miután az angol alsóházaknak 615 tagja van, a nyolcvankilences szám még csekély kisebbséget jelent. De, akik így beszélnek, azok csak azt árulják el, hogy *nem* ismerik az angol képviselőház lelki szerkezetét. Viszont más oldalról az is hiba lenne, ha annak a nemes csoportnak a jelentőségét és működésének belső természetét mi itthon túlrózsás, hamis megvilágításba állítanánk, mert ezzel csak rontanánk a szent ügyön s éppen ezért néhány szóval meg akarom világítani a kérdést s felállítom ennek a jelentős eseménynek valódi lelki mérlegét:

Ez a parlamenti csoport tulajdonképpen nem újkeletű valami. Már 1927 tavaszán összetömörült emlékezetem szerint 30 képviselő Sir Bobért Gower hívó szavára, de akkor még a kisebbségi jogok tiszteletbentartásának a gondolata volt a bizottság fő célja s a revízió eszméje nem jelentkezett akkor még annyira érettnak, hogy azzal a csoport közvetlenül akart volna foglalkozni.

A Westminster sokszáz éves, gazdag hagyományú rejtelmes világában semmiféle parlamenti csoport se alakulhat meg abból a célból, hogy előre segítsenek bárminő olyan kórdózt, ami csupán más országok érdekében áll, bármennyire igazságos és nemes is legyen az illető ügy. Nagy hiba lenne tehát itthon úgy felfogni a kérdést, hogy azok a képviselők, akik a trianoni szerződés ügyével hivatalosan foglalkozni akarnak, ezt csupán Magyarország irányában való rokonszenvből cselekszik. *Csakis olyan célra alakulhat valaminő parlamenti csoport, amely cél olyan kérdésre vonatkozik, ami magának Nagybritanniának valaminő jogi, gazdasági, pénzügyi vagy erkölcsi érdekének elősegítésére irányul.*

Tehát ha Sir Róbert Gower és Llewellyn Jones képviselők hívó szavára megalakult egy olyan parlamenti csoport, amelyik a trianoni békeszerződés

esetleges revízióját tűzte ki közvetlen céljául, úgy ez a lépés azt jelenti, hogy nekik képviselői meggyőződésük az, hogy a magyar probléma akár gazdaságilag, akár erkölcsileg érdekében van magának Nagybritanniának is. A jelen esetben mind a két szempont fennforog. A gazdasági érdeket abban látják, hogy meggyőződésük szerint Európa középkeleti részén addig képtelenség a népek között honoló valódi békéről beszélni, ameddig meg nem változtatják azokat a határokat, amelyeket részben <a nagy háború után való katonai stratégiai szempontokból, részben tudatlanságból, sőt megtévesztés és csalás folyamánaképpen írtak elő Trianonban. Miután Nagybritannia gazdasági érdeke az, hogy Európában valódi, hátsó gondolat nélküli béke létesüljön, a szóbanforgó parlamenti csoport tagjainak a meggyőződése szerint meg kell változtatni a trianoni határokat, mert csakis ez az út vezethet Európa tartós békéjéhez.

Tehát nem Magyarország érdekében alakult meg az az angol parlamenti csoport, hanem magának a brit birodalomnak jól felfogott gazdasági és erkölcsi érdekében s ha majd a csoport munkálata hivatalosan is parlamenti fórum elé kerül, annak ez lesz az irány eszméje.

Ha majd a Ház plénuma a Sir Bobért Oower és társai indítványát eléggé súlyosnak találja, az ott szokásos rövid vita után átutalja hivatalos parlamenti bizottsághoz (Select Committee), ott a kérdést végleg kidolgozzák s azután kerül újból a Ház plénuma elé végleges döntésre, ami remélhetőleg kedvező lesz, ámbár el kell készülnünk hatalmas ellenállásra is.

Ha a magyar társadalom, kormány és diplomácia rettenthetetlen kitartással tudnak dolgozni, úgy annak, ami most Angliában megindult, végbe kell mennie a többi országokban is.

Ez a békés revízió útja s ne adja Isten, hogy kényszerűségből rákerüljön a sor a nem békés revízióra. — Mert revíziónak jönnie kell mindenképpen.